

II. Meşrutiyet Döneminde Bitlis Hapishaneleri

Kibar İliş

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Hacer Göl

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE BİTLİS
HAPİSHANELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KİBAR İLİŞ

DANIŞMAN

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ HACER GÖL

KASIM 2019

BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “II. Meşrutiyet Döneminde Bitlis Hapishaneleri” başlıklı tezde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

24/12/2019

Kibar İLİŞ

İLETİŞİM BİLGİLERİ:

Adres: Mehmet Akif Ersoy Mah. Namık Kemal Cad. Mızrak Sok. No:13
Çiftlikköy/Yalova

E-posta: kubrailis5@gmail.com

Telefon: 05447172497

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

“II. Meşrutiyet Döneminde Bitlis Hapishaneleri” başlıklı yüksek lisans tezi Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır. 24/12/2019

Tezi Hazırlayan:

Kibar İLİŞ

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Hacer GÖL

Anabilim Dalı Başkanı:

Prof. Dr. Mehmet Salih Mercan

T.C.

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2019

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Hacer GÖL

Kibar İLİŞ

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE BİTLİS HAPİSHANELERİ

ÖZET

Günümüzde merak edilen konulardan biri hapisanedir. Hapishanenin detaylı olarak incelenip yorumlanması tarih açısından önemlidir. Bu çalışmamızdaki amaç Bitlis Hapishanelerini II. Meşrutiyet Dönemi içerisinde ele almaktır. Bu dönemde Bitlis ve Bitlis'e bağlı olan kazalardaki hapishanelerin durumu incelenmiştir. Hapishanelerde ıslah çalışmaları II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bitlis Hapishanelerinde de meydana gelmiştir. Bu dönemde hapishanelerin fiziki durumu, mahkûmlar ve hapishane çalışanları ıslah edilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu ıslahat çalışmaları Bitlis'te tam manasıyla hayata geçirilememiş olsa da, bölgede az da olsa suç oranlarında azalma görülmüş ve ceza yöntemleri değişime uğramıştır. Hapishanelerdeki firar, af konuları ve mahkûmların sağlık durumu araştırılarak bunlar hakkında bilgi verilmiştir. Bitlis ve kaza bölgelerinde hapishane olarak hükümet konaklarının alt katı kullanılmıştır. Mahkûmlar için ayrı bir hapishane binası yapılmak istense de devletin bütçe yetersizliğinden dolayı gerçekleştirilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, Hapishane, II. Meşrutiyet, Mahkûm

Republic Of Turkey

Bitlis Eren University The Institute Of Social Sciences

Department Of History

PhD Thesis, November 2019

Advisor: Dr. Faculty Member Hacer GÖL

Kibar İLİŞ

**BITLİS PRISON DURING THE SECOND CONSTITUTIONAL MONARCHY
PERIOD**

ABSTRACT

One of the main concerns today is the prison. Detailed examination and interpretation of the prison is important for history. The aim of this study was to evaluate the Bitlis Prisons II. Constitutional Monarchy Period. During this period, the situation of the prisons in Bitlis and the accidents related to Bitlis was examined. Improvement studies in prisons II. It also occurred in Bitlis Prisons during the Constitutional Monarchy Period. In this period, the physical condition of the prisons and the correction of the prisoners and prison workers were tried. Even though these reforms have not been fully implemented in Bitlis, there has been a slight decrease in crime rates in the region and penal methods have been changed. The issues of desertion, amnesty issues and prisoners health in the prisons were investigated and informed. In Bitlis and accident areas, the lower floor of government mansions was used as a prison. Although a separate prison building was planned for the prisoners, it could not be realized due to insufficient budget of the state.

Keywords: Bitlis, Prison, II. Constitutional, Sentenced

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER	III
ŞEKİLLER.....	V
TABLolar	VI
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİTLİS HAPİSHANELERİ

1.1	II. Meşrutiyet Döneminde Bitlis Hapishaneleri.....	5
1.2	Bitlis Merkez Hapishanesinin Tarihçesi, Konumu ve Planı.....	6
1.3	Bitlis Hapishanesinin Durumu, Verilen Hizmetler ve Yenilenme İhtiyacı.....	10
1.4	Bitlis'te Yapılması Tasarlanan Hapishane.....	13
1.5	Ahlat'ta Planlanan Umumi Hapishane İçin Yapılan Tetkikler.....	15
1.5.1	Ahlat İçin Yapılan Tetkikler:	16
1.5.2	Tatvan İçin Yapılan Araştırmalar:	19
1.6	Bitlis Merkez Hapishanesinin Tamir Faaliyetleri.....	20
1.7	Ahlat Hapishanesi	25
1.8	Mutki Hapishanesi	35
1.9	Hizan Hapishanesi	37

İKİNCİ BÖLÜM

HAPİSHANELERDE FİRAR, AF, SUÇ ÇEŞİTLERİ VE SAĞLIK DURUMLARI, KADIN MAHKÛMLAR VE HAPİSHANELERİ

2.1	Mahkûm İstatistikleri ve Suç Çeşitleri.....	42
2.2	Bitlis Hapishanelerinin Bünyesinde Görev Alan Personeller ve Maaşları.....	51
2.3	Bitlis Hapishanelerinde Firar Olayları	57
2.4	Bitlis Hapishanelerinde Mahkûmların Affı.....	61
2.5	Bitlis Hapishanelerinin Sağlık Koşulları ve Hastane Durumları	65
2.6	Bitlis'te Kadın Mahkûmlar ve Hapishaneleri	69
	SONUÇ.....	75
	KAYNAKLAR	78
	EKLER.....	84
	ÖZGEÇMİŞ	88

ŞEKİLLER

Şekil 1.2.1 Bitlis Merkez Hapishanesi	8
Şekil 1.2.2 Bitlis Merkez Hapishanesi	8
Şekil 1.2.3 Bitlis Hapishanesi (Bitlis Hükümet Konağı)	9
Şekil 1.5.1.1 Ahlat Sahiline Ait Harita Görsele	18

TABLÖLAR

Tablo 1.6.1. Hapishane Tamiri için Gerekli Harcama Listesi.....	22
Tablo 1.7.1. Ahlat Hapishanesinin 1912 yılına ait cetvel	28
Tablo 1.7.2. Ahlat Kazası Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli.....	33
Tablo 1.7.3. 1914-1915 Ahlat Kaza Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli ..	34
Tablo 1.9.1. Hizan Hapishanesinin 1912 yılına ait cetvel.....	39
Tablo 2.1.1 1914-1915 Bitlis Merkez Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli	47
Tablo 2.1.2 1914-1915 Bitlis Merkez Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli	48
Tablo 2.2.1. Bitlis Hapishanesi Memur ve Maaşları.....	53

KISALTMALAR

A.G.E.	: Adı geçen eser
A.G.M.	: Adı geçen makale
A.G.T.	: Adı geçen tez
BEO	: Bâb-1 Âli Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
ÇEV.	: Çeviren
DH.	: Dahiliye Nezareti
DH.MB.HPS.	: Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti
DH.MB.HPS-M.	: Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik
DH.MKT.	: Mektûbî Kalemi Belgeleri
DH.TMIK-M.	: Tesrî-i Muamelât ve Islâhat Komisyonu Muamelât
DH.TMIK-S.	: Tesri-i Muamelât ve Islâhat Komisyonu Islâhat
H.	: Hicrî
HAZ.	: Hazırlayan
HR.TH.	: Hariciye Nezareti
İ.HUS.	: İrade-i Hususi
İ-MMS.	: İrade-i Meclisi Mahsus
İA.	: İslam Ansiklopedisi
M.	: Milâdî
MKT.MHM.	: Mektûbî Kalemi Evrakı
ML.EEM.	: Maliye Nezareti
N.	: No

- s.** : Sayfa
S. : Sayı
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı
Y.EE. : Yıldız Esas Evrakı

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet döneminde birçok alanda yenilik hareketlerine girişilmiştir. Bunlardan biri de hukuk alanında olmuştur. Hapishane kavramı da bu dönemde hukuki yapı içerisinde yerini bulmuştur. Bitlis Hapishanelerinin daha önce araştırılmamış olması nedeniyle tez konusu olarak seçilmiştir. Hapishaneler ile ilgili yapılan çalışmalar son zamanda ülkemizde hız kazandıysa da yine de yeterince konu üzerine araştırma yoktur. Toplumların sosyal yapısının anlaşılabilmesi için o toplumdaki suç oranları, işlenen suçların nitelikleri, hukuki anlamda verilen cezalar, çıkarılan aflar, hapishanede firar olayları, kadın erkek suçluların istatistiksel incelenmesi, yargılanma süreci, adaleti sağlayan mekanizmaların da incelenmesi gerekir. Bu nedenle çalışma konusu olarak sosyal hayata katkı sağlamak amacıyla Bitlis Hapishanesi'nin II. Meşrutiyetteki durumu ele alınmıştır. Böylece bir bütünün parçası olan Bitlis nazarından genel olarak Osmanlı Tarihine bir nebze de olsa katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma öncelikle bu konu ile ilgili yapılan araştırma eserlerinin incelenmesi ile başlamıştır. Arşivlerden elde edilen birinci el kaynaklar doğrultusunda bir plan yapılarak konu daha detaylı bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır. İnceleme esnasında mahkûmların durumları, hapishanenin durumu, fiziki yapısı, kapasitesi, işlenen suçların nitelikleri, mahkûmların cinsiyeti, hapishane ile ilgili yapılan bir takım tetkikler ve iyileştirme çalışmaları vb. konulara değinilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında bu dönemin Osmanlı toplumu içerisinde Bitlis'te hukuki olarak geçirilen sürecin anlaşılması yönünde bilgiler elde edilmiştir.

Sosyal tarih araştırmalarının son zamanlarda rağbet gördüğü günümüzde araştırma konumuz olan Bitlis Hapishaneleri ile ilgili de az sayıda eser vardır. Konunun seçilmesi ve çalışılıp yazıya dökülmesi sırasında yardımlarını esirgemeyen kıymetli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Hacer GÖL'e müteşekkirim. Araştırma konumda fotoğraf arşivini benimle paylaşan Özgür ERBOY'a teşekkür ederim.

Ayrıca bu zorlu süreçte beni yalnız bırakmayan, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen kıymetli eşim Ekrem DOĞAN başta olmak üzere aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Kibar İLİŞ

Bitlis

GİRİŞ

Toplumların tarihinde değişim sürekli bir olgudur. Birçok kavram gibi bu değişim süreci içerisinde hapisane kavramı da değişikliklere uğramıştır. Çağın ihtiyaçları, işlenen suçların nitelikleri, mahkumların cinsiyetleri, suç oranının artması yada düşmesi gibi unsurlar hapisane kavramını da etkilemiş ve zaman içerisinde bu algıyı farklılaştırmıştır. Hapisane denilince ilk dönemlerde daha ziyade yeraltında yada bir kalenin içerisinde yer alan karanlık, izbe yerler akla gelirken daha sonra bu kurumda modernleşmiştir. Zaman içerisinde cezaların infaz mahalli ya da hürriyeti sınırlamak amaçlı inşa edilmiş bina olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlükte hapisane; “1) Mücrimi mücazat niyetiyle veya davası görülünceye kadar kaçmamak için bir yere kapama, mahbese atma, tescin. 2) Tutma, zapt etme, koyuvermeme. 3) Kapalı bir yerde tutma, böyle bir yerde bekletme. 4) İstifade olunmayacak bir hal ve mevki’de bulundurma”¹ manalarına gelmektedir. Hapishaneye karşılık gelen suç ve ceza kavramlarına baktığımız zaman; suç insanlara mahsus bir olgudur. Suçun olduğu yerde ceza, cezanın olduğu yerde ise mahpus, zindan veya modern ismi ile hapisane vardır. Hatta bunlara her dönemde ve millet de farklılaşabilen ve değişebilen yargı ve yargıç gibi kavramları da ekleyebiliriz. Bunlardan suç kavramına bakacak olursak; bireylerin toplum normlarına aykırı davranış sergilemesi ya da bireylerin haklarını gasp edici davranışların bütünü olarak tanımlayabiliriz. Ceza unsuru ise bireyin işlediği suça karşılık denk gelebilecek bedel ödeme şekli diyebiliriz. Cezalandırılmalar da çeşitlidir bu bazen sürgün bazen, kalebentlik, bazen ölüm, kürek bazen de kapalı bir alanda hapsedmek olabilmektedir. İşte ceza sisteminin uygulandığı bu kapalı alan ise hapis, mahpus ya da zindandır. Hapisane sistemi kurulmadan önce verilen cezalar insan bedenine yönelikti. Kısasa kısas ceza sistemi uygulanırken, buna yönelik başlatılan ıslahat hareketiyle hapisane kurumu meydana getirilmiş ve böylece ceza yöntemleri de yenilenmiştir.

Hapishaneleri cezaların ve işlenen suçların kurumsallaştığı mekân olarak değerlendirebiliriz. Avrupa’da bu süreç 17. yüzyılda görülmektedir. Bugünkü manasıyla ilk cezaevi 1595 yılında Amsterdam’da erkekler için yapılan cezaevidir.

¹ Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki (Latin Harfleriyle)*, Hazırlayanlar: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul 2017, s.539

1597'de ise kadınlar için Spinnhaus olarak adlandırılan bir cezaevi vardır. Modern anlamda ilk defa hürriyeti bağlayıcı ceza düşüncesinin geliştiği kıta Avrupa'dır. İlk modern cezaevleri de burada ortaya çıkmıştır. Tüm Avrupa ülkeleri ve daha sonra da Amerika Devleti için Amsterdam'da kurulan cezaevleri örnek olmuştur.²

Osmanlı Devleti'nde de hapishanelerin kurumsallaşma süreci 19. yüzyılda başlamıştır. Hapishaneler Avrupa'da uygarlık sembolü olarak gösterilmekteydi ve Osmanlı Devleti'ne de hapishanelerin ıslahı yönünde bir dayatma yapılmıştı. II. Mahmut ile başlayıp Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte Sultan Abdülmecid ile devam eden modernleşme çalışmaları hapishane kurumuna yansımıştır. Ancak Meşrutiyetin ilan edilmesiyle hapishane alanında esas anlamda ıslah çalışmaları önem kazanmıştır.

Hapishane reformu ile birlikte Osmanlı'da ilk hapishaneler Payitaht (İstanbul)'da kurulmuştur. Daha sonra Osmanlı'nın diğer vilayetlerinde hapishane binalarının kurulma çabasına girilmiştir. Bu vilayetlerden biri de Bitlis'tir. Tarihi bir şehir olan Bitlis'in ne zaman kurulduğu ve isminin nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Zaman içerisinde farklı isimlerle anılmıştır. Asurlular Bit-Liz, Persler Bad-Lis, Yunanlılar Bad-Lais, Bizanslılar Baleş veya Bal-Lais-On, Araplar Bad-Lis, Türkler ise Bitlis olarak telaffuz etmişlerdir.³

Bitlis'in ismiyle ilgili olarak bir efsaneye göre, Büyük İskender Babil ve Irak seferi dönüşünde Bitlis Kalesi'ni kumandanı olan Lis'e yaptırmıştır. O dönemde bu şehir "Lis'in memleketi" anlamına gelen "Beled-i Lis" olarak anılmıştır.⁴

1071 tarihinde Türklerin Ahlat'tan Anadolu'ya geçişiyle birlikte Türkleşen ve sonrasında uzun süre Osmanlı toprakları içerisinde yer alan Bitlis Vilayeti'nin yıllara göre bağlı bulunduğu eyaletler şunlardır: Bitlis (Bidlis) **بدليس**

Sancak (16.yy.) --- >Diyarbakır Eyâleti

Sancak (1578) --- > Van Eyâleti

² Timur Demirbaş, 'Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi', *Hapishane Kitabı*, Editörler: Emine Gürsoy NASKALİ, Hilal Oytun ALTUN, İstanbul 2010, s.13

³ Wilhelm Köhler, *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Bitlis ve Halkı*, Almandan Çeviren: Haydar Işık, Alan Yayıncılık, İstanbul 1989, s.25

⁴ Güven Aykan, *Bitlis Vilayet Salnamesi, Vilayet Salnamelerine Göre Tarihte Bitlis ve Bitlis'te Tarih*, İstanbul 2015, s.25

Kaza (1847) --- > Muş - Erzurum Eyâleti

Vilâyet (1878) --- > Bitlis Vilâyeti

Kaza (1929) --- > Muş

Vilâyet (1936) --- > Bitlis olarak geçmektedir.⁵

İpek Yolu üzerinde bulunan, defalarca Rus işgaline uğrayan Bitlis Cumhuriyet döneminde de önemini korumuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında vilayet merkezi konumunda olan Bitlis, 1929'da kaza haline getirilerek Muş Vilayeti'ne bağlanmıştır. 4 Ocak 1936'da Vilayet merkezi haline getirilmiş ve hala böyle devam etmektedir.

Hapishanelerin tarihi üzerine bazı araştırmalar yapılmıştır. Hapishane ile ilgili çalışmalara baktığımızda yüksek lisans ve doktora tezleri bulunmakla beraber az sayıda kitap da vardır.⁶ Her ne kadar hapishane konusu son yıllarda ele alınmış olsa da tam manasıyla aydınlatılmış değildir. Bitlis Vilayetini konu alan araştırma eserlerinde Bitlis Hapishanelerine yüzeysel bir şekilde değinilmiştir.⁷ Bu eserlerde Bitlis Vilayeti hakkında bilgiler yer almakla beraber Bitlis'te bulunan hapishanelerde ki mahkûm sayıları ile ilgili bilgilere de yer verilmeye çalışılmıştır.

Araştırma yöntemi tümevarım olgusu çerçevesinde uygulanmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bitlis'te gelişen olaylar çerçevesinde işlenen suç ve cezalar gözlemlenerek, bölgedeki hapishane kurumlarına değinilmiştir. Çalışmanın ana etmen maddesi Osmanlı arşivinden elde edilen Osmanlıca belgeler olmuştur. Uzun

⁵ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara 2006, s.86

⁶Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2002, Yüksek Lisans Tezi / Timur Demirbaş, "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", *Hapishane Kitabı*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul 2010 / Ayşe Özdemir Kızılkın, *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkûmlar (1839 – 1922)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta 2011, Doktora Tezi / Ömer Şen, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak*, İstanbul 2007, Kapı Yayınları/ Sevcan Öztürk, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, , Aydın 2014, Yüksek Lisans Tezi / Kurtuluş, Demirkol, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2012 Doktora Tezi / Ufuk Adak, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, , İzmir 2006, Yüksek Lisans Tezi, Beyza Karakaya, *Musul Vilayeti Hapishaneleri (1864-1918)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, , İstanbul 2016, Yüksek Lisans Tezi

⁷ Bülent Cırık, *Doğu Anadolu'da Türk-Kürt-Ermeni İlişkileri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016/ Danyal Tekdal, *II. Abdulhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdari ve Sosyal Yapı)*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2018, Doktora Tezi

uğraşlar sonucunda elde edilen belgeler tasnif edilmiş, daha sonra tarih metodolojisine göre sıralanmaya gayret edilmiştir. Çalışma yöntemi de bu belgeler doğrultusunda ilerlemiştir. Belgeler okunup, incelenip tarafsız ve doğru bir şekilde analiz edilip aktarılmaya çalışılmıştır. Birincil kaynakların yanında hapishane temasına değinme açısından ikincil kaynaklara da yer verilmiştir. Hapishane konusu ile ilgili eserler incelenip sentezlenerek doğru bir şekilde aktarılmaya çalışılmaktadır.

Araştırma konumuzun temel amacı; II. Meşrutiyet reformunun etki alanlarını Bitlis Hapishaneleri arasında incelemek, hapishanenin işleyişi ve burada bulunan mahkûm profillerinin cezai durumlarına değinmektir. Bitlis, II. Meşrutiyet Dönemi'nde ve sonrasında özellikle dış güçlerin propagandaları ile etnik ihtilafların yaşandığı merkezlerden biri olmuştur. Coğrafi konumu, stratejik önemi ve önemli bir geçiş noktası olması nedeniyle incelenmesi gereken önemli merkezlerden biridir. Bunun üzerine II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bitlis'te bulunan hapishaneler ile ilgili olan bu konu çalışılmak üzere seçilmiştir.

Tez çalışmamızın giriş kısmında Bitlis Vilayeti'nin genel durumuyla ilgili bilgi verilmiştir. Bitlis'in tarihi önemi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde Bitlis Hapishaneleri ele alınarak fiziki durumu, yeri, konumu, doğu illerinde ki mahkûmları da kapsayan yeni bir hapishane yapma girişimleri, bölgede hapishane alanı bulmak için yapılan tetkikler ve Bitlis hapishanesinin tamiri ele alınırken yapılan ancak kağıt üzerinde kalan projelere de değinilmiştir.

İkinci bölümde Bitlis Hapishane bünyesinde çalışan personeller ve maaş istatistikleri incelenmiştir. Ayrıca Bitlis'te meydana gelen firar olayları, mahkûm afları, kadın mahkûmlar ve hapishaneleri, hapishanelerin sağlık koşulları ve durumları, mahkûm profillerine değinilmiştir. Genel olarak bu hapishanelere bağlı hastaneler, hapishanelerdeki mahpusların sağlık durumları ve hastanelerin sağlık koşulları ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİTLİS HAPİSHANELERİ

1.1 II. Meşrutiyet Döneminde Bitlis Hapishaneleri

Osmanlı Devletinde birçok alanda olduğu gibi hapishanelerde de Tanzimat Fermanı ile birlikte ıslah çalışmaları başlatılmıştır. Ancak bu çalışmalar uygulamaya geçememiştir. Polis ve Jandarma sayılarının yetersizliği, yargıda çekilen güçlükler, ekonomik sorunlar, ülke geneli için siyasi mahkûmlara af çıkarılması, özgürlüklerin arttırılması gibi sorunların tartışıldığı bir dönem yaşanmaktadır.⁸ 23 Temmuz 1908’de Meşrutiyet ilan edilmiştir. Bununla birlikte sadece Osmanlı Devleti için önemli sorunlar ele alınmakla kalmamış aynı zamanda da birçok kurumda olduğu gibi hapishaneler için de bir ıslah süreci başlatılmıştır. Ülke içerisinde hapishanelerin durumunu düzeltmek için harekete geçen İttihat ve Terakki Fırkası yöneticileri, hapishanelerdeki ıslahat işine başkent merkezli olarak başlatmışlardı. Bu ıslahatlar daha sonra bir daire şeklinde ülkenin her tarafındaki hapishanelerin geneline yansyacaktı. Bunun içinde hapishanelerin durumu tespit edilerek, yapılabilecek işler belirlenecekti.⁹ Bu durum Bitlis’i de kapsamaktaydı.

Bu dönemde Bitlis Hapishanesi de hiç iyi bir durumda değildi. Bitlis’te ve kazalarında hapishane olarak kiralanmış haneler veya hükümet konaklarının altında bulunan bodrum katları kullanılmaktaydı. Bölgenin iklimi nedeni ile binalar çok çabuk aşınmakta ve sık sık tamire ihtiyaç duyulmaktaydı. Maliyetlerinin çok olması nedeniyle tamir göremeyen bu binalar sağlık açısından iyi durumda olmamakla birlikte, bakımsız ve kötü bir haldeydi.¹⁰ Bu nedenle yetkililer Bitlis için uygun bir bölgede hapishane binasının yapılması ve gereken işlemler için teşviklerde bulunmuşlardır. Ancak siyasal açıdan yönetimde kabine değişiklikleri, Trablusgarp Savaşı, Rumeli’de Arnavutluk ayaklanması, Halaskar Zabitan Gurubu gibi hükümete karşı oluşumlar, ordunun siyasetten uzaklaştırılması yönünde ki çalışmalar, yapılan seçimlerin adil olmadığı yönündeki eleştiriler ve bu sırada Ermenilerin batılıları

⁸ Haluk Selvi, Bülent Cırık, “ 1913 Islahat Öncesi Osmanlı Doğu Vilayetlerinde Olaylar, İddialar, Cevaplar”, *OTAM*, S 36, Güz 2014, s.162

⁹Cırık, *a.g.e.*, s.323/ daha geniş bilgi için bkz. Demirkol, *a.g.t.*, s.20–23

¹⁰ BOA, DH.MB.HPS.M, 10-10, s.1, 06.Ra.1332 (2 Şubat 1914)

arkalarına alarak oluşturdıkları kargaşa ortamı İTC'nin işini zorlaştırmıştır. Bir yandan da Avrupa'dan gelen baskılar karşısında ceza infaz kurumları gibi hukuksal statüdeki kurumlarda yenilikler yapılması zorunlu hale dönüşmüştür.

İşte bu şartlarda İTC doğu illerinde yapmak istediği reformları uygulamaya ve denetlemeye imkân bulamamıştır. Ne yazık ki Bitlis Hapishaneleri de bundan nasibini almıştır. Bu dönemde birçok proje çizilip, tetkik yapılmışsa da bunlar amacına ulaşamamıştır. Bitlis ve kazalarına baktığımızda buraya bağlı şu merkezlerde hapishane/tevkifhane bulunmaktadır: Bitlis Merkez, Ahlat, Hizan ve Mutki.

1.2 Bitlis Merkez Hapishanesinin Tarihçesi, Konumu ve Planı

Bitlis Merkez Hapishanesi Hicri Takvime göre tahmini olarak 1280'li yıllarda (Miladi 1800'lü yılların ikinci yarısından sonra) inşa edilmiştir. Engebeli yer şekilleri üzerinde kurulan şehrin karakterine uygun olarak kaya zemin üzerinde inşa edilmiştir. Hapishane arsasının mülkiyeti devlete aittir. Hapishane, Hükümet Konağı binasının arsasının ikinci derecede doğu tarafına bakan arsada yapılmıştır. Binanın maliye, adliye ve polis teşkilatı daireleri gibi başka birimleri de içeren bir hükümet konağı olduğu görülmektedir. Bitlis Hapishanesi de bu Hükümet Konağı dâhilindedir. Genel olarak binanın alt kısmında bulunan küçük büyük on dört oda ve koğuştan ibaret olan kısım hapishane olarak kullanılmıştır. Bu hükümet konağının Bitlis'in Muş Vilayeti'ne bağlı bir kaza olduğu dönemlerde yapılmış olduğu tahmin edilmektedir.¹¹

Hükümet Konağı ve hapishane olarak yapılan bu binanın beş bin metre kare bir arsa üzerine inşa edilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Hapishanenin cephesi doğuya dönük olup, oda ve müstemilatının işgal ettiği arsa uzunluğu on metre yüksekliğindedir. Hapishane, şehrin mühim bir caddesine bakmaktadır. Yani merkezi bir yerdedir. Hapishanenin birinci koğuşunun arka tarafındaki sol (kuzey) duvarı yerli bir kayaya dayanmaktadır. Bunun hem güvenlik açısından hem de maliyet açısından buraya dayandırıldığı düşünülmektedir. Diğer koğuşların arka kısmı hapishanenin batı tarafındaki üç adet avluya çıkmaktadır. Avluların batı duvarlarının yarısı toprağa gömülmüştür. Topraktan yukarı yükseklik teşkil eden surun arka tarafı

¹¹ BOA, DH.MB.HPS.M, 10-10, s.1, 06.Ra.1332 (2 Şubat 1914)

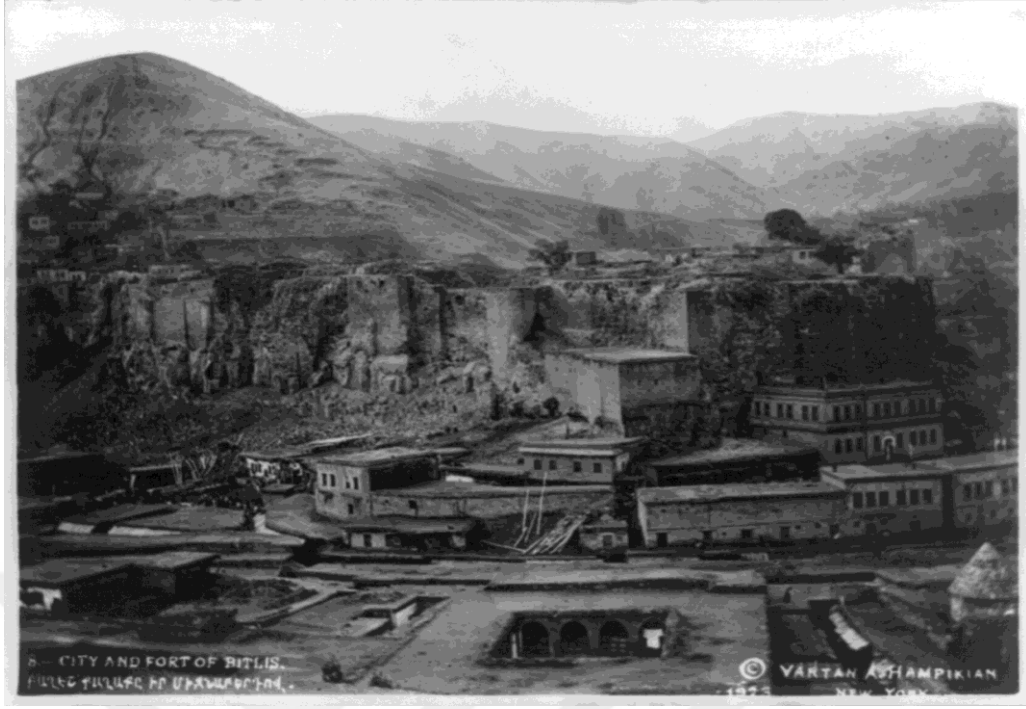
ise hükümet konağının meydanlığıdır. Hapishanenin güneyinde bulunan sol koğuşun duvarı çarşıdan hükümet konağına çıkmakta bulunan ve daha az işlek bir caddeye bakmaktadır. Hapishanenin beş adet koğuşuyla iki odasının kapıları birinci avluya açılmaktadır ve bu avludan ikinci bir avluya çıkılmaktadır. Diğer iki koğuş, üç oda ve hastanenin kapıları bu ikinci avluya açılmaktadır. Ayrıca yarısı duvar yarısı tahta perde ile muhafaza edilen ufak bir avlu müdüriyet odası olarak kullanılmakta ve ikinci avlu ile bitişmektedir. Hapishane yolu ikinci avlu ile çifte kapıdan on basamak taş merdivenle hükümet avlusuna çıkmaktadır. Hapishanenin koğuş ve odalarının dar pencereleri, çoğu rutubetli, karanlık ve eski bir zemin katından ibarettir. Pencerelerin dar yapılma sebebinin Bitlis'in soğuk ikliminden kaynaklandığı düşünülmektedir.¹²

Bitlis'te hapishane olarak kullanılan binanın aynı zamanda hükümet konağı olduğu daha önce söylenmişti. Hükümet Konağı'nın alt katı hapishane, üst katı ise devlet daireleri için düzenlenmişti. Bu nedenle çalışmamızda hapishane binasını ele alırken, Hükümet Konağı yapısı hapishane binası olarak incelenmiştir.

Bitlis hapishanesi (hükümet binası) ilk olarak, Bitlis'in kaza olduğu dönemlerde birkaç odadan oluşmaktaydı. Vilayet olduktan sonra bina yapısının yetersiz gelmesinden dolayı oda sayısında artış yoluna gidildiği görülmüştür. Yani binanın ilk halindeki yapıya başka odalar eklenerek büyütülmüştür. Böylece oda sayısında artış elde edilmiştir. Buna bağlı olarak bina yapısında genişletme yoluna gidilmiştir.¹³ Zaman içerisinde yeni bir binanın yapılması talebi merkeze bildirilmiştir. Yapılan yazışmalardan burada doğu vilayetlerinde ki mahkûmları da kapsayan büyük bir doğu vilayetler hapishanesi yapılması yönünde girişimlerin olduğu anlaşılmış olsa da ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve devlet bütçesinin yetersiz gelmesi nedeniyle bu planlar hayata geçirilememiştir. Sorunlar yapılan tamiratlarla giderilmeye çalışılmıştır.

¹² BOA, DH.MB.HPS.M, 10-10, s.1, 06.Ra.1332 (2 Şubat 1914)

¹³ Tekdal, *a.g.t.*, s.71

Şekil 1.2.1 Bitlis Merkez Hapishanesi¹⁴

Şekil 1.2.2 Bitlis Merkez Hapishanesi¹⁵

Bitlis'e ait bu fotoğraf (Resim1) Vartan A. Hampikian tarafından çekilmiştir. Fotoğraf 1923 senesine ait olup, kale dibindeki büyük yapı Bitlis Merkez Hapishanesi'ne aittir. Hapishanenin sağ tarafında ise belediye binası yer almaktadır.

¹⁴ Vartan A. Hampikian, Kongre Kütüphanesi, Vartan tarafından çekilmiş fotoğraf 1923 yılına aittir. Fotoğrafta Bitlis kalesi, Merkez Hapishanesi ve belediye binası yer almaktadır. Hapishaneye ait en eski fotoğraf olduğu tahmin edilmektedir.

¹⁵ Özcan Erboy Fotoğraf Arşivinden alınmıştır.

Bu bina günümüzde Zabita Müdürlüğü binası haline getirilmiştir. Hapishane binasının ise varlığını 1970'li yıllara kadar sürdürdüğü tahmin edilmektedir. Bitlis Merkez Hapishanesine ait diğer fotoğraf (Resim2) ise Özcan Erboy fotoğraf arşivinden alınmıştır. Hapishane binasını daha geniş açıdan göstermektedir. Bu farklı iki açıdan çekilmiş fotoğraflara bakıldığında arka kısmındaki kayalık alan görülmektedir. Yine yapının çarşı yönüne bakan tarafının önünün açık olması da dikkat çekicidir. Ayrıca hapishanenin şehrin yüksek bir yerinde olduğu da fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

Şekil 1.2.3. Bitlis Hapishanesi (Bitlis Hükümet Konağı)¹⁶

Yukarıdaki fotoğrafta gösterilen binanın ise 1890'lı yıllarda yapıldığı tahmin edilmektedir. Bina yapısına bakıldığında iki katlı olan taşınmazın kat ayrımları dışa doğru taşkın taşlarla belirginleştirilmiştir. Yapıya giriş kısmı yuvarlak kemerli bir kapıyla sağlanmıştır. Yapı çok sayıda pencerelerle aydınlatılmak istenmiştir. Alt katın pencereleri yuvarlak kemerli ve taş yapısına göre süslenmiştir. Üst katın pencereleri ise dikdörtgen formdadır. Binanın çatısı bulunmamakla beraber 1916 yıllarında kiremitlerden çatı yapılmıştır. Yapının günümüzdeki hali EK1'de verilmiştir. 1914-1916 yıllarında bu yapı Bitlis'te hükümet konağı olarak kullanıldığı

¹⁶ Servet Zülfikar, *Fotoğrafların Dilinden Geçmişten Geleceğe Akan Bitlis Hayatı*, Step Ajans Rek. Mat. Tan ve Org. Şti, İstanbul 2016, s.39

zamanlarda hapishane/tevkifhane binası olarak da kullanıldığı tahmin edilmektedir. Dönemin olumsuz şartlarından dolayı ve memur eksikliğinden binanın krokisi ya da çizim planına ulaşılammıştır. Binanın yapım aşaması bittikten sonra askeriyeden bir memur tarafından son hali fotoğraflanmıştır.¹⁷ Bitlis merkez için on dört odadan mevcut hapishane suçlulara yetersiz kaldığı durumlarda buradaki mahkûmlar ek binalara ya da kiralanmış hanelerde tutulmuşlardır. Ayrıca hüküm verilmiş suçluların başka hapishanelere sevk edildiği de olmuştur.¹⁸

1.3 Bitlis Hapishanesinin Durumu, Verilen Hizmetler ve Yenilenme İhtiyacı

Hapishane ve Hükümet Konağı olarak kullanılan yapının bir kısmı adliye, maliye ve polis daireleri olarak kullanıldığını daha önce belirtmiştik. Hükümet için ayrılan bu bölümler hapishanenin üst tarafını teşkil ettiğinden dolayı zaman içerisinde ihtiyaca yönelik olarak buradaki pencereler çoğaltılmış ve genişletilmiştir. Hapishane bölümünde yapılan tek pencere ile bir koğuş için lazım olan hava temin edilmeye çalışılmıştır. Hapishanenin bir kısmının sur ile kaplı olması ve yapının ıslahı için duvarların yukarıdan temele kadar olan bölümünün yıkılması zor olduğu için bu bölümün yeniden yapılmasını zorlaştırmıştır.¹⁹

Bitlis'in çok yağış alan bir bölge olması, hapishanenin hükümet binasının alt kısmında yer alması, havalandırmanın sadece bir pencereden sağlanmaya çalışılması, bina içindeki rutubet oranının yüksek olması hapishanede bir takım hastalıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Hastalıkların çoğalması üzerine hapishane müdüriyeti tarafından 1909 senesinin Ekim ayından itibaren hapishane dahilinde dört yataklık bir hastane tesis edilmiştir. Burada hasta olan tutukluların ya da hükümlülerin tedavilerine de özen göstermişlerdir. Polis dairesi altındaki odanın birer camlı iki penceresi genişletilerek sekiz camlı iki büyük pencere açılmıştır. Ayrıca oda zemininden geçen suyunun yönü de değiştirilerek, bundan kaynaklanan rutubetin yüzde doksanı giderilmiştir. Odanın tabanıyla kuzey, güney ve batı duvarları tahtayla kaplattırılarak oda mümkün mertebe sağlığa uygun bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca gusülhane ve abdesthane aralığının fazla olan tarafı ahşapla ayrılarak tabanı tahta ile döşenmiştir.

¹⁷ Tekdal, *a.g.t.*, s.72

¹⁸ BOA, BEO, 3196/239658, s.1, 14 Teşrinisani 1323 (27 Kasım 1907)

¹⁹ BOA, DH.MB.HPS.M, 10-10, s.1, 06.Ra.1332 (2 Şubat 1914)

Böylelikle gusülhane için ayrı bir yer yapılmış ve iki tane ufak tek kişilik hücreler inşa edilmiştir. Önceden koğuş kapıları kapalı iken, nöbetçi gardiyan bulundurularak mahkûmların gece tuvalet ihtiyacını gidermesi için kapıların açık bırakılması sağlanmıştır.²⁰

Hapishanede bulunan bazı koğuşların pencereleri yeni baştan ahşap parmaklıklarla döşendiğinden havadan mahrum olan koğuşlar bir kat daha havasızlığa maruz kalmıştır. Görüldüğü üzere hapishanenin havalandırılmasına yönelik çalışmalar yapılmışsa da binanın konumu, bulunduğu yer ve bir tarafındaki surla dayanan alan nedeniyle yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda da rutubet engellenemediği gibi hastalıklarla mücadele de zorlaşmıştır.

Hapishanede sağlık hizmetinden başka verilen hizmetlerde bulunmaktadır. Bunlardan mahpus ve mevkûfların çamaşırlarının ücretsiz yıkanması örnek olarak gösterilebilir. Böylece hem hastalıklardan korunma yoluna gidilmiş, hem de temizlik konusuna önem verilmesi sağlanmıştır. Bu hizmetin masraflarının bedeli ise hazineden karşılanmıştır.²¹

Bir diğer hizmet ise mahkûmlara verilen ekmeklerin pişkin olmasına özen gösterilmiştir. Koğuş ve odaların temizliğini, çöplerinin süpürülmesi ve ortamın her daim temiz tutulmasına da ayrıca özen gösterilen ve denetlenen işler arasında yer almıştır.²²

Bitlis Merkez Hapishanesi'nden merkeze gönderilen bir belgede hapishane müdürünün tecrübelerine dayanarak hapishanesindeki ölüm oranları ile ilgili olarak verdiği bilgi oldukça dikkate değerdir. Diğer vilayetlerle kendi hapishanesini kıyaslayan müdüre göre hastanede senelik ölüm oranı yüzde ikiyi geçmemektedir. Ayrıca hapishane müdürü yönetiminde bulunduğu beş yıl boyunca hapishane binasının temizliğine gereken özeni gösterdiğini, buna bağlı olarak hapishanede yaygın hastalıkların yayılmasının engellendiğini de dile getirmektedir.²³ Müdürün raporundan anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti Hapishanelerinde temizlik ve sağlıkla ilgili konularda titizlik isterken, hapishanelerdeki ölüm oranlarının düşürülmesi

²⁰ BOA, DH.MB.HPS.M, 10-10, s.2, 06.Ra.1332 (2 Şubat 1914)

²¹ BOA, DH.MB.HPS.M, 10-10, s.2, 06.Ra.1332 (2 Şubat 1914)

²² Halim Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, Babıali Kültür Yayıncılığı, Şubat 2019, s.205

²³ BOA, DH.MB.HPS.M, 10-10, s.2, 06.Ra.1332 (2 Şubat 1914)

yönünde denetlemelerde de bulunmuştur. Yani mahkûmları kendi kaderlerine terk etmeyerek, sağlıksız koşullardan ya da sağlık hizmetlerini alamamaktan dolayı mağdur etmemişlerdir.

Bitlis, vilayet olduktan sonra hapishanenin daha çok mahkûm alması nedeniyle hizmet alanları ve memur sayıları da arttırılmıştır. Bu nedenle hapishane/tevkifhane binası yetersiz kalmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi binanın yıpranması da göz önüne alınarak yeni bir bina yapımına gidilmek istenmişse de bütçe yetersizliğinden binada tadilat yoluna gidilmiştir. Ancak yer darlığı sorunu çözülememiştir. Bunun üzerine Bitlis'e bağlı sancak, kaza ve nahiyelerde Hükümet Konağı binası olarak 39 hane 29.700 kuruş karşılığında kiralanmıştır.²⁴

Bitlis Merkez Hapishane Müdürlüğünden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen belgeye göre Bitlis'te kiralık olarak tutulan bazı Hükümet Konaklarının kira bedelleri şöyledir²⁵:

Norşin Nahiyesi Hükümet Konağı icarı: 25 kuruş (Bitlis)

Şemik Nahiyesi Hükümet Konağı icarı: 40 kuruş (Bitlis)

Şatik Nahiyesi Hükümet Konağı icarı: 38 kuruş (Bitlis)

Mesik Nahiyesi Hükümet Konağı icarı: 30 kuruş (Ahlat Kazasına bağlı)

Mutki Nahiyesi Hükümet Konağı icarı: 50 kuruş

Ahlat Nahiyesi Hükümet Konağı icarı: 110 kuruş

Hakif Nahiyesi Hükümet Konağı icarı: 28 kuruş (Hizan)

Karasu Nahiyesi Hükümet Konağı icarı: 30 kuruş (Hizan)

Yukarıda anlatılanlardan anlaşılacağı üzere kiralık olarak tutulan Hükümet Konağı binaları hem devlet dairelerine hem de hapishane/tevkifhane olarak kullanılmıştır. Bitlis Merkez Hapishanesi Müdürünün verdiği bilgilere dayanılarak Bitlis ve kazalarında toplam kira bedelleri 351 kuruş olarak hesaplanmıştır. En yüksek kira bedeli Ahlat Kazası'na ait iken, en düşük kira bedeli ise Norşin Nahiyesi'ne aittir. Ayrıca Bitlis'in diğer kazaları olan Şemik, Şatik, Mesik, Mutki, Hakif ve Karasu'da da çeşitli fiyatlar karşılığında binalar kiralanmıştır. Binalar

²⁴ Tekdal, *a.g.t.*, s.71-75

²⁵BOA, DH.MB.HPS.M, 42/57, s.1, 7 Mart 1336 (7 Mart 1920)

arasındaki fiyat farklarının hacimleri ve konumları ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu hapishane olarak kullanıma uygun olarak mevcut bina dışında Bitlis'in merkezinde başka kiralık bina olmadığının da göstergesi olabilir.

1.4 Bitlis'te Yapılması Tasarlanan Hapishane

Bitlis Merkez Hapishanesinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir belgeden anlaşılacağı üzere mahkûmların fazlalığı ve uygun olmayan sağlık koşulları nedeniyle yeni bir bina yapılması istenmiştir. Belgede Hükümet Konağına bağlı harap olmuş hapishanelerdeki mahkûm fazlalığı sorunu dile getirilmiştir. Bunu gidermek ve mahkûmların sağlığının korunması için yeni bir hapishanenin inşasının elzem olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca bunun içinde lazım olan ödeneğin verilmesi istenmiştir. Bu süreç içerisinde sorunları çözmek için bazı mahkûmların yeni bir binaya nakli için izin verilmesi istenmiştir.²⁶ Bu talepler sadece Bitlis Merkez Hapishanesine ait değildir. Osmanlı Devleti'nde hapishanelerle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında en çok rastlanan şikâyet ve talep konusunun tamir ve sağlık koşulları hakkında olduğu görülmektedir. Bu tür olumsuz durumlar Dahiliye Nezaretine bildirilmiştir. Bu talepler nezaretçe cevaplınsa da iyileştirme yönünde pek de ilerleme görüldüğü söylenemez.²⁷

Bitlis Merkez Hapishanesinde oluşan mahkûm sayısının artması nedeniyle yaşanan yer sıkıntısı ve sağlığa uygun olmayan hapishane ortamı, Bitlis Valisi tarafından sadece Dahiliye Nezaretine bildirilmekle kalmamış aynı zaman da Adliye Nezaretine ve Bab-ı Ali'ye de bildirilmiştir. Bitlis'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bu belgede bölgedeki hapishanelerde mevcut mahkûmların buraya sığmayacak derecede çok olduğu ve bununda izdihama yol açtığı bildirilmiştir. Yargıtay Mahkemesinin hükmüyle hapishanedeki mahkûmların diğer bir hapishaneye naklinin gerektiğini, bu kabul görürse Diyarbakır Vilayeti'ne bağlı Ergani Sancağı'ndaki hapishanesinin bu nakil için uygun olacağı nezarete daha önce bildirilmiştir. Nakil için başka bir hapishanenin bulunmaması ve Ergani Hapishanesi'ne de mahkûm nakli için izin verilmemesi sebebiyle vilayetin zor

²⁶ BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

²⁷ Hasan Şen, 'Osmanlı'da Hapishane Mefhumu', *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18. - 20. Yüzyıllar*, Derleyenler: Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, Çeviren: Özlem Tuna, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986, s.208

durumda kaldığı ve yer darlığı nedeniyle her gün bu zorlukların artmakta olduğuna dikkat çekilmiştir.²⁸

Bitlis Merkez Hapishanesinde yaşanan zorluklar çözüme ulaştırılmayınca bu sefer yeni bir hapishane yapılması için istekte bulunulmuştur. Bu hapishanenin Van Gölü sahilinde uygun bir alanda ya da havası, suyu ve mevkisiyle daha uygun olan Ahlat kazası merkezinde yapımı istenmiş ve gerekli ödeneğin nezaret tarafından karşılanması talep edilmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezaretinden Bitlis'e gönderilen cevapta yeni bir hapishanenin yapılması için önce bir keşifnâme hazırlanması uygun görülmüştür. Hatta bilgilerin ikişer nüsha şeklinde gönderilmesi istenmiştir. Dahiliye Nezareti tarafından gerekli teftişlerin yapılması için mülkiye müfettişi Ali Seydi Bey görevlendirilmiştir.²⁹

Bitlis Valisi tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen bir başka belgede ise bölge ile ilgili şu bilgilere rastlanmaktadır: “Van Gölü'nde gezmiş bulunduğum cihetle böyle büyük bir hapishane inşası için en uygun mahal olarak Ahlat kaza merkezini (Ahlat'ın deniz kenarında bulunan iskele kalesinin bulunduğu hafif meyilli sırtlar) bunun için müsait genişlikte ve taze havasından dolayı uygun buluyorum. Bu hapishanenin orada inşası icap eder ve hapishane için gerekli tahsisatın verilmesi için müsaade verilmesi buyrulur”. Üstelik dönemin valisi merkez vilayette tasarlanan Hükümet Konağı, Jandarma, Polis ve Adliye dairelerinin keşfi sonucunda çıkan masrafın 1.537.809 kuruş olacağını da hesaplatmıştır. Bu masrafın acilen tahsisatı için gerekli işlemlerin başlatılmasını da talep etmiştir.³⁰

Ahlat'ta yapımı düşünülen hapishanenin inşaatı ve çevresinde yapılması planlanmış hükümet dairesi, polis ve jandarma daireleri, cami, hamam vb. birçok yapı için gerekli malzemeler listelenmiştir. Hapishane inşaatında çalışacak işçiler tesviyeci, çavuş, lağımcı, adi ameleler, baltacı, duvar ustası, duvar kalfası, kiremit ustası ve sıva ustası olarak belirtilmiştir. Bu işçilere verilen maaşa kadar bir hesap yapıldığına bakacak olursak bu iş üzerinde ciddi olarak durulduğu anlaşılabilir. Buna göre en yüksek ücret 12.000 kuruş bina ustası ve kalfalarına, en düşük ücret 600 kuruş amele işçilere verilecektir. Bina için kullanılan malzemeler ise öküz arabası,

²⁸ BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

²⁹ BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

³⁰ BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

kiremit, demir, döşeme tahtası (kavak ağacından), tavan için kullanılacak tahtalar, kapı-pencerelerin menteşeleri, pencereler için cam ve parmaklıklar, sal taşlar, bina için kullanılacak sıva malzemeleri ve küçük araç gereçler bina için kullanılacaktır. Bunlar için toplam harcanacak tutar ise 1.537.809 kuruş olarak belirtilmiştir. Yukarıdaki belge incelendiğinde sadece hapishane binası için planlama yapılmadığı anlaşılmaktadır. Hapishane ile birlikte etrafında hükümet konağı, jandarma, polis daireleri, han, hane, hamam, cami, fırın, kahvehane dükkânlarının yapılması da tasarlanmıştır. Bunun içinde Van Vilayetince gereken yardımın yapılacağı da bildirilmiştir.³¹

Yukarıda adı geçen Bitlis Valisi'nin 1912 senesinde Dahiliye Nezaretine gönderdiği belgeden de anlaşılacağı üzere doğu vilayetlerindeki mahkum fazlalıkları için yapılması tasarlanan yeni hapishanenin Ahlat Kazası'nın göl sahilinde olması planlanmıştır. Bu plan çerçevesinde mimar Kemaleddin Bey'e ve vilayet başmühendislerine bir hapishane projesi çizdirilmiştir. Yaptırılan hapishane projesi Dahiliye Nezaretine de gönderilmiştir.³² Doğu illeri için yapılacak bu büyük hapishanenin yapılması gerekliliğine dair birçok belgeyi Dahiliye Nezareti'ne göndermiş ve hapishane için gerekli olan masrafların tahsis edilmesi talep edilmiştir.³³ Bu proje ile ilgili bilgiler çalışmanın "Ahlat için yapılan tetkikler" kısmında daha detaylı olarak verilecektir.

1.5 Ahlat'ta Planlanan Umumi Hapishane İçin Yapılan Tetkikler

Bitlis'te yapılacak olan hapishanenin Van, Erzurum, Diyarbakır, Mamerat'ül-aziz ve Musul Vilayetlerindeki cinayet işleyen mahkûmları da kalacağı büyük bir bölge hapishanesi olması tasarlanmıştır. Yapılacak olan hapishanenin Van Gölü sahilinde münasip bir yerde inşası planlanmıştır. Böylece bu hapishanenin yapılması ile birlikte vilayet genelindeki tüm hapishaneler biraz da olsa rahatlayacaktır. Yukarıda anlatılanlara rağmen planlanan hapishanenin Ahlat Kazasında mı, yoksa Tatvan'da mı yapılmasının daha uygun olacağı tartışma konusu olmuştur. Bunun üzerine yapılacak tetkiklerle birlikte durumun çözümlenmesine karar verilmiştir. Bu iş için görevlendirilen bölge müfettişleri Van'dan doğu taraflarından sözü edilen

³¹ BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

³² BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

³³ BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

mevkiiler de tetkiklere başlamışlardır. Bu müfettişler ayrıca Van ve Bitlis valileri ile görüşerek hem Ahlat hem de Tatvan hakkındaki bilgiler ayrı ayrı değerlendirilmiş ve Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Buna göre:

1.5.1 Ahlat İçin Yapılan Tetkikler:

Yapılması planlanan hapisanenin neden Ahlat için planlandığı çalışma içerisinde merak edilen konulardan biri olmuştur. Yapılan araştırma neticesinde Bitlis'e bağlı Ahlat ve Tatvan bölgesi hapisane binası yapımı için daha uygun görülmüştür. Çünkü yer şekilleri itibariyle engebeli bir araziye sahip olan Bitlis içerisinde büyük bir hapisaneyi ki bunun hükümet konağı içinde olacağı da hesaba katıldığında yeterli boş ve uygun arsaya sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle de Bitlis'in kazalarından birinde hapisane yapma girişimleri başlatılmıştır.³⁴

Ahlat için yapılan tetkikler ile birlikte burada hapisane yapılmasının uygunluğunun sebebi şöyle izah edilirken tarihi bir kökene de dayandırılmaktadır. Buna göre; İslam Döneminde Hazreti Ömer'e bağlı bulunan Ahlat kazası tarih içerisinde önemli yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Selçuklular, Osmanlılar gibi devletlere ev sahipliği yapmış ve tarihi itibariyle büyük öneme sahip olmuştur. Bulunduğu konumu itibariyle Ahlat kazası diğer bölgelere bir buçuk saatlik mesafededir.³⁵

Ahlat'ta verimli topraklar, ekilmiş araziler mevcuttur. Sahilde bulunan 10 bin dönüm kadar boş bir arazisi vardır ve bu arazi hapisane binası için alan ihtiyacını karşılamaktadır. Hapisane inşaatında kullanılacak olan malzemenin bölgeden temin edilebilme potansiyeli de Ahlat'ta görüldüğünden dolayı böyle bir hapisane planlamasını da cazip hale getirmektedir. İçindeki 2 büyük cami, 1 hamam ve kale hududu dahilinde beş yerden çıkan bol su kaynakları, içinde bir çok ağacın bulunduğu alanın hapisane yapımı için yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca Ahlat Kazası'nın yakınlarında hapisane inşası için bir buçuk saatlik uzaklıkta bulunan Kadı Dere Batmanlı Şeyh Köprüsü denilen yerde 3 önemli taş cinsinin bulunduğu ve Cemaleddin ismindeki civar köylerde kerpicin çok olması hapisane

³⁴ BOA,DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

³⁵ Recep Yaşa, "Doğu Anadolu'da Bir Türk Kültür Merkezi: Ahlat", *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, Çankırı 2013, s.16, BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

inşası için büyük önem arz ettiği gibi yakın olan bu alandan getirilen bu malzemeyle maliyette azaltılacaktır.³⁶

Kazanın temiz havası ve suyunun bulunması Van Göl'ü sahilindeki diğer beldelere göre bir avantajdır, bölgede nadiren kar yağışının bulunduğu da göz önüne alınarak bölgenin önemi vurgulanmıştır. Ahlat Kazası'nda bulunan taşların hapishane inşaatı için kullanılabilir nitelikte dayanıklı taşlar olması da bir avantajdır. Ahlat'ta 7-8 asırlık mezarların halen duruyor olması da buna kanıt olarak gösterilmiştir. Ayrıca Ahlat çevresinden ihtiyaç duyulacak yakıtın daha kolay sağlanabilmesi, özellikle Kaçkan (Reşadiye) de büyük bir ormanın mevcut olması yakıt gideri ve hapishane yapımında kullanılması için mühim bir detaydır.³⁷

Yukarıda anlatılan nedenlerden dolayı Ahlat'ta doğu illerini de kapsayan büyük bir hapishanenin yapılması projelerine girilmiştir. Burası ile alakalı çizilmiş harita aşağıda gösterilmekle beraber hapishane projesi (EK4)'te yer almaktadır.

³⁶ BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

³⁷ Mahmut Davulcu, " Ahlat Yöresi Taş Ustalığı Geleneğinin Somut Olmayan Kültürel Miras Açısından Önemi ve Yapı Ustası Tahsin Kalender", *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, C. 4, S. 7, Temmuz 2015, s.53/ Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü mezunu Davulcu, yazdığı bu makalede hem Ahlat yöresini hem de Ahlata ait taş cinslerine değinerek tarihi açıdan önemli bir noktayı dile getirmektedir. BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

DH.MB.HPS.00035.00007.002

Şekil 1.5.1.1 Ahlat Sahiline Ait Harita Görşeli³⁸

Yukarıda ki haritada görüldüğü üzere Bitlis için hapishane yapılmasının uygun olacağı alan gösterilmiştir. Burası Ahlat kalesine yakın bir yerde yer almaktadır. Hapishanenin bu alana yapılması güvenliğin sağlanmasını da kolaylaştıracağı düşünülmüştür. Ahlat mevkisinin haritasında gösterilen hapishane inşasının uygun görülen bölgeye yapılması planlanmıştır.

Hapishane yapımı için Tatvan'la kıyaslandığında Ahlat bölgesinin hapishane yapımı için yapılan teftişler sonucunda daha uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Bunun nedeni yukarıda da belirtildiği üzere hapishanenin yapımında kullanılacak malzemelerin daha kolay ve ekonomik temini ve bölgenin yeterli büyüklükte boş ve uygun araziye sahip olması gösterilebilir. Ahlat'ın tarihi kökeni, stratejik açıdan önemi ve diğer bölgelere daha kolay bu yol üzerinden ulaşılabilmesi bölgenin avantajları olarak görülmüştür. Temiz havası, bol su kaynaklarının ve bölge içerisinde diğer yerlerle kıyaslandığında kar yağışının az olması da ve dolayısıyla kış aylarının daha ılıman geçmesi bölgenin hapishane yapımı için uygunluğunu artırmıştır.

³⁸ BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

Planlanan projenin yapılması halinde hem Bitlis Hapishanesi'ndeki mahkûmların bir kısmı buraya aktarılarak orada bir rahatlama sağlayabilecek hem de çevre vilayetlerdeki hapishanelerden buraya mahkûm nakli daha kolay gerçekleştirilebilecekti. Böylelikle firar olaylarının önüne de geçilebilirdi.

Bitlis bölge mühendisleri tarafından bu bölge için çizilmiş olan (EK4) deki projeye bakılacak olursa hapishane binasının büyüklüğü göze çarpmaktadır. Yine eski yapıya benzer olarak öncelikle büyük bir Hükümet Dairesi inşa edilerek, binanın sağ kısmında polis dairesi, sol kısmında ise jandarma dairesi yer alacak şekilde planlama yapılmıştır. Sağ ve sol kısmında devam eden diğer odacıklar ise polis, jandarma ve hükümet konağına bağlı diğer dairelere aittir. Orta kısımda bulunan odalar ise hapishane bölümüne aittir. Görüldüğü üzere doğu illerindeki mahkûmlarında ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte daha geniş bir hapishane planlamasına girilmiştir.³⁹

Dahiliye Nezareti'ne gönderilen hapishane yapımı ile alakalı masraf belgelerine bakıldığında ciddi olarak hapishane yapımı girişiminde bulunduğu görülmektedir. Ancak yine yazışmalardan anlaşılmaktadır ki yapılacak olan büyük hapishane için masrafının çok olmasından dolayı bu iş için gerekli izin çıkmamıştır. Gerekçe olarak da devletin bu hapishane için ayrılmış bir bütçesi bulunmamaktaydı. Bu durum karşısında hapishane/tevkifhane olarak hükümet konaklarının bodrum katları kullanılmaya devam edilmiştir.⁴⁰ Teoride her ne kadar bu hapishane yapılmak istense de, uygulamada mali sorunlar bu planın önüne geçmiştir.

1.5.2 Tatvan İçin Yapılan Araştırmalar:

Bitlis Hapishanesinin yapılmasının planlandığı yerlerden bir tanesi de Tatvan nahiyesidir. Bu bölgenin tercih edilmesinde önemli iki unsur vardır. Bunlardan ilki bölgenin hem Van hem Bitlis idare merkezine yakın mesafede olmasıdır. Hatta bir yazışmada Van ve Bitlis Vilayetlerinin birleştirilmesi yönünde teklifte de bulunulmuştur. Buna göre; nüfus, ticaret ve askeri sevkiyat itibariyle ayrı ayrı vilayetler halinde bulunmasına gerek olmadığı, buranın tek vilayet haline getirilmesi ve her ikisinin de bir merkeze bağlı olması gerektiği ve bu birleşmenin ihmal

³⁹ BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912), BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.2, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

⁴⁰ BOA, DH. MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

edilmemesi istenmiştir.⁴¹ Belge incelendiğinde böyle bir durum olursa Bitlis ve Van Vilayetlerine en yakın merkezi yerin Tatvan olduğu görülecektir. Bu nedenle Tatvan'da böyle büyük bir hapisanenin tesisi daha uygun olacağı öne sürülmüştür.

İkinci önemli unsur ise; Tatvan'ın tren yolu üzerinde kurulmuş olmasıdır. Bu nahiye için bu durum da bir avantajdır. Bu nedendir ki bölge her zaman gözetim altında bulundurulmuş ve ihmal edilmemiştir. Birçok vilayetin ticaret yolu üzerinde olması bölgenin önemini artırmaktadır. Hem diğer bölgeler ile iletişimi kuvvetlidir hem de güvenlik nedeniyle merkezi bir yer olduğu için denetimler yapılmaktadır ve bu da güvenlik açısından bir avantajdır. Her ne kadar Ahlat'la kıyaslandığında onun kadar bol su kaynağı ve hazır taşları olmasa da cüzi masraflarla diğer bölgelerden su tedarik edilebilir ve dağlardan taş getirilebilir.⁴²

Görüldüğü üzere Tatvan'ın merkezi konumu ve tren yolunun üzerinde bulunması burada bir hapisane yapımı konusunu gündeme getirmiştir. Hatta burada yapılacak hapisanenin merkezi idarelere yakın konumu nedeniyle avantaj sağlayacağı düşünülmüştür.

1.6 Bitlis Merkez Hapishanesinin Tamir Faaliyetleri

Bitlis Hapishanesi'nin yoğunluğu, yapının bulunduğu alanın yetersiz olması ve mahkûm sayısının fazla olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu sebeplerden dolayı Bitlis bölgesinin Ahlat Kaza'sında kapasitesi büyük bir hapisanenin yapımı planlanmış, fakat hayata geçirilememiştir. Bu dönem içerisinde hem hapisane yapısının sağlam olmaması hem de sağlık açısından iyi durumda bulunmaması sebeplerinden dolayı bina da tamirata ihtiyaç duyulmuştur. Yapılan tamiratlar sadece hapisane bölümünü kapsamamakta, genel olarak bina tamir edilmektedir.

27 Mart 1880 yılında Bitlis Vilayeti'nin Valisi Arif Paşa Dahiliye Nezareti'ne bölgedeki Hükümet binasının tamirata ihtiyaç duyduğunu bildirerek binanın tamiri için izin istemiştir. Diğer yandan Şûrây-ı Devlet'e de durum bildirilmiş ve burada alınan bir karar ile 26 Temmuz 1880 tarihinde tamir için gerekli olan 50.153 kuruşun ödenmesi onaylanmıştır. Verilen bütçe ile binanın ancak bir kısmı tamir edilmiş ve memurlar yerleştirilmiştir.

⁴¹ BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.2, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

⁴² BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.3, 9.Ş.1330(24 Temmuz 1912)

Binanın geri kalan kısmının tamir edilmesi için devlet merkezine istekte bulunulmuştur. Gelen cevap ise masrafların belirlenmesi ve karşılanması için binanın plan ve keşfinin yapılması yönündedir. Fakat bunu yapacak memur olmadığından ordudan bir asker bu işi üstlenmiştir. Bu sırada kış ayı gelmeden binanın tamiri için Bitlis Belediyesinden 6.000 kuruş talep edilmiştir. Alınan bütçe ile bina yapısının bir kısmı tamir edilmiştir. Bitlis Valisi Hükümet Konaklarının (Hapishane Binası) sadece Bitlis merkez için değil, Bitlis'te bulunan sancak ve kazalarda da bir Hükümet Konağı inşası için taleplerde bulunulmuştur. Valinin hem bu talebi hem de Bitlis merkezde Hapishane binası tamiratının (Hükümet Konağı) yapılması ve hapishane yapısının daha iyi ıslah edilmesi için 1.200.000 kuruş talep edilse de bu talepte reddedilmiştir.⁴³

Bitlis Hükümet Konağı için yapılan tamirler ve inşalar sonrasında 1900'lü yıllara ait olduğu tahmin edilen Hükümet binasının bitmiş hali Resim 1-3 de görüldüğü gibidir. Bu dönemde binanın keşfini yapacak, proje ve planını çizecek memur olmadığından binanın planı ya da yapılan tamiratın nerelere yapılmış olduğu bilinmemektedir. Ancak bitmiş son hali bir fotoğraf çekilerek belgelenmiştir. 1914-1916 yılında hükümet binası olarak kullanılan bina günümüzde Bitlis Bölge Jandarma Komutanlığı olarak kullanılmaktadır. Bitlis'in çarşı merkezinde hapishane olarak kullanılan asıl bina (Resim1) ise günümüze kadar ulaşamamıştır.

Bitlis Hapishanesi kapasitesinin üstünde mahkûm barındırmıştır. Hapishanenin yeterli alanının olmamasına bölgenin sert ikliminden kaynaklanan rutubetin ve duvarlarının kötü durumda olması da eklenince havasız koşullarda iyileştirme amacıyla tamiratlar zorunlu hale gelmiştir. Bu durumlar karşısında hapishane müdüriyeti 1909 senesi tarihinden itibaren hapishane binasında zaman zaman tamir yoluna gitmiştir. Mahkûmların sağlık ihtiyaçlarını karşılayacak olan hastane kısmında da tamir yapılmıştır. Hapishane binasının bünyesinde daha önce de bahsedildiği üzere 4 yataktan oluşan, küçük bir hastane kısmı yapılmıştır. Yapılan tamirler genellikle koğuş odalarının duvarlarının onarımı şeklinde olmuştur.⁴⁴ Dikkat edici bir nokta sağlık açısından tamire ihtiyaç duyulduğunun belgelerde sık sık dile getirilmesidir. Bu nedenle hapishane yapısının aslında sağlık koşulları açısından çok

⁴³ Tekdal, *a.g.e.*, s.72-73

⁴⁴ BOA, DH.MB.HPS-M, 10/10, s.2, 1 Kanunuevvel 1329 (14 Aralık 1913)

uygun bir nitelikte olduğundan bahsetmek doğru olmaz. Böyle bir değerlendirme yapılırken sadece varsa eğer hapisanedeki hastalıklar nedeniyle ölüm oranlarını göze almak doğru olmaz. Mahkûmların hastalanma oranlarını ve ne tür hastalıklarla karşı karşıya kaldıklarına da bakmak sağlıklı bir tespit yapmak açısından daha doğru olacaktır. Ne yazık ki elimizde bunlarla ilgili bir belge yoktur.

Hastanenin tamiri için yapılan masraflar hapisane müdürü tarafından belirlenerek gerekli mercilerden istenmiştir. Bu nedenle Osmanlı arşivinde konuyla alakalı hastane müdüriyeti ve Dahiliye Nezareti, Maliye Nezareti ve Defterdarlık tarafından yapılan yazışmalar yer tutmaktadır. Bu belgelerden anlaşılacağı üzere hapisanenin tamiri için masrafların belli bir kısmı karşılanmıştır.

1911 senesinde eski hapisaneyi yenilemek amacıyla gereken masrafların karşılanması için belediye mühendisleri tarafından keşifler yapılmıştır. Keşif sonrasında ortaya çıkarılan masraf detayları Bitlis Defterdarı tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir.⁴⁵ Hükümet Konağı altında bulunan hapisanenin iki duvarının tamir masrafı iki bin sekiz yüz kırk dört buçuk kuruş olarak belirlenmiş ve bu durum Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Masraflar nezaretçe karşılanmış ve tamir işlerine hız verilmesi istenmiştir. Ayrıca yapılan tamiratlardan mahkûmların etkilenmemesine de özen gösterilmiştir.⁴⁶

Bitlis Merkez Hapishanesi'ni önemli ölçüde etkileyen su yolunun tamirâtı ve bütçesi hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1.6.1. Hapishane Tamiri için Gerekli Harcama Listesi⁴⁷

Nev'i inşaat	Kıta	Ebad			Terbian ⁴⁸		Tekbi'an		Fiyat	Guru ş
		Tul ⁴⁹	Arz ⁵⁰	İrtifa ⁵¹	s	metro	s	Metro (Metre)		

⁴⁵ BOA, ML.EEM, 890/24, s.1, 14 Mart 1327 (27 Mart 1911)

⁴⁶ BOA, DH.MB.HPS, 2/15, s.1, 17 Mayıs 1327 (30 Mayıs 1911)

⁴⁷ BOA, ML.EEM, 890/24, s.1, 27 Teşrinisani 1327 (10 Aralık 1911)

⁴⁸ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2011, s.1673

⁴⁹ Parlatır, s.1732

⁵⁰ Parlatır, s.102

⁵¹ Parlatır, s.760

Hükümet konağının cümle kapısından itibaren hapisaneye cereyan eden su mecrasının taş ve harcıyla inşası	2	46,00	0.50	0.75			50	34	40.00	1380.00
Mezkur yolun üzerine kaldırım inşası	1	46.00	0.50	0.25			75	5	20.00	115.00
Hapishanenin dahil havlusuna taş ve harçla havuz inşası	1	3.40	2.30	2.00			64	15	40.00	625.60
Dahilindeki havuzdan helaya su cereyanı için oluk inşası	2	10.00	0.40	0.20			60	1	94.00	150.40
Dahili kaldırım inşası	1	5.40	0.50	0.25			67	0	40.00	26.80
Havuz yanına duvar inşası	1	2.75	0.50	20.00			75	2	40.00	110.00
Polis dairesi civarına masarifu yolunun köteğın (kamçı ya da sopa) ferşıyla levğün harcıyla inşası	1	16.00	0.40	2.00			80	12	20.00	256.00

Toplam										2663.80
Bu kere olan inşaat olup mütteha										172.00
Bu kere yapılması iktiza eden inşaat										943.80
Mecidi yirmi kuruş hesabıyla yekunu										

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere tamir çalışmaları için yapılacak harcama önceden hesaplanmıştır. Harcanacak para kalem kalem belirtilmiştir. Tamirin nerelerde yapılacağı da ayrıca belirtilmiştir. Örnek verecek olursak: kaldırımda, duvarda, olukta vs. Hapishanenin öncelikle suyolu yatağı ile hapishane duvarının keşfi gerçekleştirilerek, keşif sonucunda bu işin maliyeti bin yedi yüz yirmi bir kuruş olarak belirlenmiştir. Ölçülen ya da tamir gören olan alanında metrekaresi açıkça hesaplanmıştır.⁵² Daha sonra 1721 kuruşa ek olarak 943 kuruş⁵³ daha eklenerek toplam 2663.80 kuruş harcama yapılmıştır.⁵⁴

Yapılan bu masraflar ile biraz da olsa hapishane eksikleri giderilmeye ve hapishanenin yaşam şartları düzeltilmeye çalışılmıştır. Harap durumda olan ve sık sık tamirata ihtiyaç duyan bu hapishane binası sadece mahkûmların yaşamsal yönünü etkilemiyordu. Hapishanenin yakınında bulunan diğer yapılara da zarar vermektedir. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak; Hükümet dairesi ve hapishane abdesthanelerinin lağım yolunun bölgede bulunan kilisenin yanından geçtiğinden dolayı kilisenin duvarlarını tahrip ettiğini ve rutubete neden olduğu belirlenmiştir. Bu

⁵² BOA, ML.EEM, 890/24, s.1, 8 Haziran 1327 (21 Haziran 1911)

⁵³ BOA, ML.EEM, 890/24, s.1, 27 Teşrinisani 1327 (10 Aralık 1911)

⁵⁴ BOA, ML.EEM, 890/24, s.1, 4 Kanunusani 1327 (17 Ocak 1912)

nedenle hapisanenin bu sorununun giderilmesi için de bir keşif dosyası hazırladığı görülmektedir. Bu durumun tekrar yaşanmaması için de yeni bir lağım yolunun inşa edilmesi ve bu tamirat için gerekli masraflar çıkarılmıştır. Masrafların karşılanması için Maliye Nezareti'nden talepte bulunulmuştur.⁵⁵

Yapılan keşif defterine ait bilgilere bakıldığında Merkez Hükümet Konağı ve hapisane için abdesthane yolarının çevreye zarar vermeyecek şekilde yeniden inşa edilmesi için gereken masrafın yalnız iki bin sekiz yüz otuz iki kuruş olduğu belirtilmiştir.⁵⁶ Bu masraflar Maliye Nezareti tarafından karşılanmış olup, tamirat için gönderilen bütçenin 2832 kuruşun yarısının Merkez Hükümet Konağı için diğer yarısının hapisanenin su lağım yolunun tamiri için kullanılmak üzere gönderilmiş olduğu görülmektedir. Ayrılan masrafın 1416 kuruşu Hükümet Konağının su yolu tamiri için ayrılmıştır. Geri kalan kısım ise hapisanenin tamiratına harcanmıştır.⁵⁷

Anlaşılabacağı üzere yapılan tamirlerle ayakta tutulan Hapisane binası alt yapı içinde kendisine ödenen bütçeyi kullanmıştır. Hapisanenin hükümet konağı içinde yer aldığı düşünüldüğünde sadece hapisane kısmında yapılacak olan bir tamirat yeterli gelmediğinden zaman zaman bina içinde bozulan yerlerin tamirleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca hapisanenin altından geçen su yolunun zaman içerisinde binaya zarar verdiğini ve tamirlerin bir kısmının sık sık bu nedenle ya da havalandırma için yapıldığı da yukarıdaki belgelerden anlaşılmaktadır.

1.7 Ahlat Hapishanesi

Ahlat, stratejik konumu açısından yerleşime elverişli önemli topraklara sahip olması nedeniyle tarih boyunca birçok devletin sahip olmak istediği bir merkez olmuştur.⁵⁸ Urartulardan Osmanlı dönemine kadar çeşitli devlet ve hanedanların idaresinde kalmıştır. Urartular buraya Halads ismini vermişlerdir. Ermeniler Şaleat, Süryaniler Kelath, Araplar Hilat, Türkler ve İranlılar ise Ahlat adını vermişlerdir. Birçok medeniyetin birleştiği bir yer olması yanı sıra Türklerin Anadolu'ya giriş kapısı olması nedeniyle de ayrı bir önem taşımaktadır. 1071 Malazgirt Zaferinden sonra burası zamanla Türkleşmiştir. Osmanlı idaresinde ise bu bölge Tanzimat'tan

⁵⁵ BOA, ML.EEM, 956/11, s.1, 3 Kanunuevvel 1327 (16 Aralık 1911)

⁵⁶ BOA, ML.EEM, 956/11, s.1, 3 Kanunuevvel 327 (16 Kasım 1911)

⁵⁷ BOA, ML.EEM, 956/11, s.1, 17 Teşrinisani 1328 (30 Kasım 1912)

⁵⁸ Abdüsselam Uluçam, Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II Bitlis, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.184

sonra Van Eyaleti'ne, II. Abdulhamid döneminde ise Bitlis Vilayeti'ne bağlanmıştır.⁵⁹ Bununla birlikte bu yerleşim yerinin hem Van hem de Bitlis'e yakın mesafede olmasından dolayıdır.

Ahlat Kazası'nın Erkizan Mahallesi'nde (H.1312) 1895 senesinde bir hapishane yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu hapishane inşaatı bölge halkının yardımlarıyla gerçekleşmiştir. Bitlis Merkez Hapishanesi gibi bu binada Hükümet Konağının içinde yer almaktadır. Binanın 2 katlı olduğu ve 23 odadan oluştuğu bilinmektedir. Yine benzer şekilde hapishane kısmı Hükümet Konağı binasının alt katında bulunmaktadır.⁶⁰ Binada hapishane için kaç oda ayrıldığına ilişkin kaynaklarda bilgi verilmemiştir. Ancak tahmini olarak genelde tek bir odanın hapishane/tevkifhane olarak kullanıldığı söylenebilir. Burada kalan mahkûm sayısı ve mahkûmların oda sayısına ilişkin olarak konu ile alakalı Ahlat Hapishanesi Müdüriyeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda Ahlat Kazası'nın Hükümet Konağı dairesinin zemin katında sadece on kişiye yetebilecek bir odanın hem hapishane hem de tevkifhane olarak kullanıldığı bilgisi de bu tahmini doğrular niteliktedir. Bu odanın hem hapishane ve hem de tevkifhane için kullanılması zaman zaman sıkıntıya yol açmıştır. Bu sıkıntılardan biri hastalanan mahkûmların aynı oda içerisinde kalma zorunluluğundan hem tedavi edilmesindeki zorluktur. Ayrıca odada bulunan diğer tutuklu ve mahkûmların da bu hasta mahkûmlarla aynı yerde kalmasından dolayı hastalığı kapma riskleri olduğu da tahmin edilmektedir.

Dönemin Adliye Nazırı Hasan Bey tarafından Dahiliye Nezareti'ne yukarıda bulunan durum gönderilen bir yazı ile bildirilmiştir. Bu durum ayrıca Van- Bitlis Vilayetleri Adliye müfettişleri komisyon raporunda da açıkça belirtilmiştir.⁶¹

Daha önce yeni bir Bitlis Hapishanesi yapma girişimleri anlatılırken, bu sorunların giderilmesi için Bitlis Vilayeti dâhilinde Ahlat bölgesinin Van Gölü kıyısında yer alan kaleye yakın bir yerde özellikle de cinayet nedeniyle yatan mahkûmlar için umumi bir hapishanenin inşa edilmesi için projeler yapılmış olduğu belirtilmişti. Mali sıkıntılardan dolayı bütçeden buraya para aktarılamayacağı için de

⁵⁹ Faruk Sümer, "Ahlat", *DİA*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s.19

⁶⁰ Eralp Yaşar Azap, *Bitlis Salnameleri (Devlet-Vilayet-Maarif)*, BETAV Yayınları, İstanbul 2017, s.72

⁶¹ BOA, DH.TMIK-S, 71/19, s.1, 28.L.1325 (4 Aralık 1907)

bu proje sadece kâğıt üzerinde kalmıştı.⁶² Ahlat Hapishanesi de yer sıkıntısını bu merkez hapishanesinin burada yapılması yönünde çözüme ulaştırmak istemiştir. Ancak bu gerçekleşmediği için hapishane, tevkifhane ve Hükümet Konağı için aynı binaların kullanımına devam edilmiştir.

Dahiliye Nezareti'nin 1913 senesinde buradaki hapishanelerin genel durumunu anlatan detaylı bilgiler istemesi ile konuya ilişkin bazı karanlık noktalarda açıklanabilmektedir. Belge soru cevap şeklinde hazırlanmıştır. Buna göre Ahlat Kazası Hapishanesinde suçlu olup olmadığı, hapishanenin fiziki yapısı ve sağlık açısından ne durumda bulunduğu ile ilgili bilgi istenmiştir. Bu belgede yukarıda bahsedilen sıkıntılar nezarete bildirilmiştir. Yine bu belgeden anlaşılmaktadır ki Ahlat Hapishanesi'nin hususi bir ismi yoktur.

Çalışma süresince merak edilen konulardan biri ise hapishanelerde kadın mahkûmların olup olmadığıdır. 1913 tarihli bul belgeden Ahlat'ta iki kadın mahkûm olduğu anlaşılırken, bunlar için aylık yirmi kuruş kira bedeli ile kiralanan bir hanede kaldığı da bilinmektedir. Yine aynı belgeden bu dönemde Ahlat Hapishanesi'nde dokuz erkek mahkûm ve iki kadın olmak üzere toplam on bir mahkûmun bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ahlat Hapishane binası Bina arazisi toplam 42 metre kare olup, arazi beş yüz kuruş kıymetindedir. Hükümet Konağının alt kısmında yer alan hapishanenin, sokağa bir penceresi bulunmakta, rutubetli ve sağlığa uygun olmadığı belirtilmiştir, Ayrıca hapishanenin tamirin edilmesi mümkün olmadığı için yeni bir hapishane binasının inşa edilmesi gerektiği bilgisi verilmiştir.⁶³

Ahlat Kazası Hükümet Konağının zemin katında bulunan hapishane ve tevkifhanede yer alan mahkûm ve tutuklu sayıları seneler içinde değişiklik gösterdiği gibi bir senenin aylarında da farklılık gösterebilmektedir. Örnek olarak buna 1909 yılını verebiliriz. Bu yılın Şubat, Mart ve Nisan aylarında bu hapishanede 2 mahkûm bulunmaktaydı. Tutuklu olarak ise; 9 kişi yer almaktaydı.⁶⁴ Yine aynı yılın Mayıs

⁶² Cırık, *a.g.e.*, s.325, ayrıca bkz. BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1-2, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

⁶³ BOA, DH.MB.HPS-M, 10/31, s.1, 1 Kanunuevvel 1329 (14 Aralık 1913)

⁶⁴ BOA, DH.MB.HPS, 141/39, s.1, 1 Nisan 1325 (14 Nisan 1909)

ayında ise hapisshanedede mahkûm bulunmamakla birlikte tevkifhane de ise 8 kişinin tutuklu olarak bulunduğu görülmektedir.⁶⁵

Bitlis'e bağlı Ahlat Kazası Hapishanesi'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen detaylı cetvellerde mahkûmların sayısı, cinsiyeti, işledikleri suç çeşitleri, hangi milletten oldukları ve yaş aralıkları belirtilmiştir. Buna göre mahkûm ve tutuklu olan kişi sayısında 1912 yılında önemli bir artış olduğu görülmektedir. Bunun sebebi olarak Osmanlı Devleti'nde Balkan Savaşları'nın yarattığı kargaşa, huzursuzluk, denetimsizlik ve güvensizlik ortamı ve hükümetlerin bölgeye yeteri kadar hâkim olamaması tahmin edilmektedir. Bu durumda 10 kişilik bir alana sahip olan hapishane kısmına ek olarak bazı odaların da ayrılarak hapishane olarak kullanılması ile ya da başka bir kiralık bina tutularak çözüm bulunduğu tahmin edilmektedir

Yukarıda bahsettiğimiz belgeye göre Hapishanedeki mahkûm sayısı 117 erkek ve 4 kadından oluşmaktaydı. Bunların işledikleri suç ve sayıları aşağıda ki tabloda görülmektedir.

Tablo 1.7.1. Ahlat Hapishanesinin 1912 yılına ait cetvel⁶⁶

Nev-i Ceraim Kısmı	Cünha ve Kabahat	Dar b ve cer h	Şetm ve muga ret	Sirk at	Cünh a ve Kaba hat	Medy un	Mevku fin	Ye ku n
Mikdar-ı mahkumin	Zükur	38	7		5	12	55	117
	İnas	4						4
326 senesinden mürur mahkumin	Zükur	1		1	1			3
	İnas							
Afv ve suver-i saire ile	Zükur	38	7	1	6	12	47	111

⁶⁵ BOA, DH.MB.HPS, 141/63, s.1, 1 Nisan 1325 (14 Nisan 1909)

⁶⁶ BOA, DH.MB.HPS, 145/14, s.2, 10 Mart 1328 (23 Mart 1912)

ihraç olunan			İnas	4						4
327 senesi nihayetinde mevcut kalan			Zükür	1					8	9
			İnas							
Cins-i Mahkumin	Zükür	Bekar	5	1	1	1	3	16	27	
		Müteehhil	Çocuklu	25	5		3	6	29	68
		Çocuksuz	9	1		2	3	10	25	
	İnas	Bekar								
		Müteehhil	Çocuklu		2					2
			Çocuksuz		1					1
			Dul	Çocuklu						
		Çocuksuz		1					1	
		Bir haftadan bir aya kadar	Zükür	35	2		2	12		51
	İnas			3					3	
	1 aydan 3 aya	Zükür	4			1			5	

	kadar	İnas								
	3 Aydan altı aya kadar	Zükur			1				1	
		İnas								
Milliyet-i mahkumin	İslam	Zükur	19	6	1	6	1	41	74	
		inas								
	Rum Katolik ve protestan	zükur								
		inas								
	Ermeni Katolik ve protestan	zükur	20	1			11	14	46	
		inas								
	Milel-i muhtelif-i ecnebiye	zükur								
		İnas								
	Sinn-i mahkumin	14 yaşından aşağı	zükur							
			inas							
14 yaşından 20 yaşına kadar		zükur	2		1			4	7	
		inas								
20 yaşından 30 yaşına kadar		zükur	11	1		4	5	16	37	
		inas		2					2	

	30 yaşından 40 yaşına kadar	zükür	17	3		1	3	22	46	
		inas		2					2	
	40 yaşından 50 yaşına kadar	zükür	6	2		1	2	7	18	
		inas								
	50 yaşından 60 yaşına kadar	zükür	2				2	3	7	
		inas								
	60 yaşından 70 yaşına kadar	zükür		1					1	
		inas								
	70 yaşından yukarı	zükür	1					3	4	
		inas								
	Derece-i malumat-ı mahkûmin	Okuyup yazmak bilen	Zükür	1	1		4			6
			inas							
Okuyup yazmak bilmeyen		zükür	38	6	1	2	13	54	114	
		inas		4						

Yukarıda ki tablodan da anlaşılacağı üzere 38'i erkek mahkûm ve 4'ü kadın mahkûm olmak üzere 42 kişi darp ve cerh suçundan, 5 erkek cünhadan, 7 kişi hakarettten ve tutuklu olarak da 60 kişi bulunuyordu. Af sonucu serbest bırakılan mahkûm sayısı 111 idi ve 1912 senesinde kalan mahkûm sayısı 9 kişiydi. Mahkûmlar

arasında evli ve çocuklu olanlarda vardı. Çocuklu olup da suç işleyen erkek mahkûm sayısı 68, kadın mahkûm sayısı ise 2 idi. Suç işleyenlerin çoğunluğu ziraat ile uğraşan çiftçilerdi. 39'u darp ve cerhten, 11'i hakaretten, 1'i hırsızlıktan mahkûmdu.

Bunların dini kökenlerine bakılacak olursa; Müslim 19 erkek mahkûm darp ve cerhten, 6'sı cünhadan, 6'sı hakaretten, 1'i hırsızlıktan, 1'i borcundan ve 41'i tutuklu olmak üzere toplam 74 kişi bulunuyordu. Gayrimüslim (Ermeni) 20 erkek mahkûm darp ve cerhten, 1'i hakaretten, 11'i medyun (borçlu olan) ve 14'ü tutuklu olmak üzere 46 kişi bulunuyordu.

Bu mahkûmların yaş aralığına bakacak olursak; suç oranının genellikle 20-30 ve 30-40 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Ayrıca suç işleyenlerin sadece 6'sı okuma-yazma bilen kişilerden oluşmaktaydı. Geri kalan ise okuma-yazması yoktu.⁶⁷

Dahiliye Nezareti ile yapılan yazışmalardan Ahlat Hapishanenin hastane bölümü incelendiğinde; hastanede kayıtlı mahkûmlar hakkında bilgi verilmemiştir. Bu da 1912 yılının Mart Ayı'nda hasta mahkûm bulunmadığını ya da bunlara ilişkin herhangi bir kaydın tutulmadığını söyleyebiliriz. Bu konuda varsa belgelere ulaşılama ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Dahiliye Nezareti'nin Vilayetlerden sadece hasta mahkûm var ise hastaneleri hakkında bilgi verilmesi istendiği bilinmektedir. Ancak 1912 yılı Mart ayında Ahlat Kazası'nda ki hapishaneden herhangi bir belgenin gönderilmemiş olması bu dönemde hastalık durumunun olmadığı ile de açıklanabilir.

Hapishanelerdeki yoklama cetvelleri yılda üç kez dört aylık dönemler halinde düzenlenmiştir. Bu cetvellerde suçluların sayıları verilerek, işledikleri suçların sınıflandırılmasına da yer verilmiştir. Yoklama cetvellerinde bu suçların sınıflandırması; cinayet, cünha ve kabahat olarak belirtilmiştir.⁶⁸

Ahlat Kaza Hapishanesi 1914-1915 senelerine ait Dahiliye Nezareti'ne gönderilen cetvel aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

⁶⁷ BOA, DH.MB.HPS, 145/14, s.2, 10 Mart 1328 (23 Mart 1912)

⁶⁸ Zafer Atar, "20.yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 1, Manisa 2011, s.93

Tablo 1.7.2. Ahlat Kazası Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli⁶⁹

Nev'-i Ceraim	Mahkuminin Mikdarı			Mülâhazat	Mevkufinin Mikdarı		
	Zükur	İnas	Yekun		Zükur	İnas	Yekun
Cinayet	-	-	-	Üç yüz otuz senesi nisanının birinci	-	-	-
Cünha	4	-	4	gününde icra kılınan yoklamada cünha	3	-	3
Kabahat	-	-	-	mahkûminden on üç zükur altı inas olmak üzere on dokuz ve mevkufinden sekiz zükur bir inas olmak üzere dokuz ve mayısın birinci gününden cünha mahkûmininden 15 zükur ve 3 inas olmak üzere 18 ve mevkufinden 6 zükur ve 1 inas olmak üzere 27 ve Haziranın birinci gününde cünha mahkûmininden 17 zükur ve 15 inas olmak üzere 18 ve mevkufinden 6 zükur ve 21 inas olmak üzere 7 nüfusdan ibaret olduğu	-	-	-

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Ahlat Kaza Hapishanesi 1914-1915 senelerine ait Dahiliye Nezareti'ne gönderilen cetvellere bakıldığında; Nisan ayında

⁶⁹ BOA. DH.MB.HPS, 150/65, s.1, 1 Temmuz 1330 (14 Temmuz 1914)

13 erkek, 6 kadın olmak üzere toplam 19 mahkûm bulunmaktaydı. Tutuklu sayısı ise 8 erkek, 1 kadın olmak üzere toplam 9 kişiydi. Mayıs ayında cünhadan mahkûm olanların sayısı erkeklerde 15, kadınlarda 3 olmak üzere toplam 18 kişi bulunmaktaydı. Tutuklu sayısı ise 6 erkek, 1 kadından oluşmaktaydı.

Aynı yılın Haziran ayında cünhadan 17 erkek ve 15 kadın mahkûm bulunurken, tutuklu erkek sayısı 6, kadın sayısı ise 21 kadın olmak üzere toplam 27 kişi bulunmaktaydı.⁷⁰ Aylara göre suç oranlarına bakıldığında, en çok suç oranı Haziran ayında görülmüştür. Hem mahkûm hem de tutuklu kişi sayısı bu ayda yükseliş göstermiştir. Kadın ve erkek suçlu sayısı mahkûm olarak doğru orantıda iken tutuklu kadın sayısı erkeklere oranla oldukça yüksek bir rakam olduğunu söyleyebiliriz. Tahmini olarak I. Dünya Savaşı'nın yarattığı kargaşa ve güvensizlik ortamının bu artışa neden olduğu düşünülmektedir. Tablo bir savaşın bir ülkedeki mahkûm sayısındaki artışın bir kaza yansımaları göstermesi açısından önem taşımaktadır. Üstelik buna kadın mahkûm sayısının artması da eklenebilir.

Benzer bir örnek olarak 1914-1915 Ahlat Kaza Hapishanesine ait Dört Aylık Yoklama Cetvelini bir başka tablo olarak aşağıda görmekteyiz.

Tablo 1.7.3. 1914-1915 Ahlat Kaza Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli⁷¹

Suç Çeşidi	Mahkum Miktarı			Mülahazat	Mevkufin Miktarı		
	Erkek	Kadın	Toplam		Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	-	-	-		-	-	-
Cünha	4	-	4		3	-	3
Kabahat	-	-	-		-	-	-
Toplam	4	-	4		-	-	-

⁷⁰BOA. DH.MB.HPS, 150/65, s.1, 1 Temmuz 1330 (14 Temmuz 1914)

⁷¹BOA. DH.MB.HPS, 150/65, s.1, 1 Temmuz 1330 (14 Temmuz 1914)

Yine aynı yıl içerisinde Ahlat Hapishanesi'nin Temmuz ayından sonraki dört aylık suç profil cetveli incelendiğinde mahkûm sayılarında azalma olduğu görülmektedir. Buradaki bilgilere bakıldığında suç işleme oranının yüksek olduğu dönemler bahar ve yaz dönemleridir. Kış aylarında suç işleme oranı bulunmamaktadır. Ayrıca çocuk mahkûmun bulunmadığı gözlemlenmektedir. Ahlat Kazası'nda 1912'de 121 mahkûm bulunurken, 1913 yılında bu sayı 11'e düşmüş, 1914'te 4 kişi olarak kaydedilmiştir. 1914'te sayının bu kadar düşmesinin sebebi olarak harpten dolayı af çıkarılmasını ve hapishanelerdeki mahkûmların cepheye gönderilmesini gösterebiliriz.

Ahlat Kaza Hapishanesinin 1914 yılının dört aylık yoklama defterine bakıldığında; Temmuz ayında hapishanede cünha suçundan dolayı toplam 5 kişi var iken tevkifhanede cünhadan 3 kişi tutuklu olarak bulunmaktaydı. Ağustos ayında cünhadan toplamda sadece 3 mahkûm bulunurken, Eylül ayında cünhadan 2 mahkûm bulunmaktaydı. Bu iki ayda tevkifhanede tutuklu kimse yoktu. Ekim ayında hapishanede mahkûm, tevkifhanede ise tutuklu bulunmamaktaydı. Ayrıca bu dört aylık yoklama defteri incelendiğinde suçlu kadın olmadığına, hapishanede bulunan bütün suçluların erkek olduğuna rastlanılmıştır.⁷²

1.8 Mutki Hapishanesi

Bitlis'e bağlı olan Mutki Kazası, yeri ve ulaşım açısından bölgenin sarp kayalarla kaplı bir kısmında yer almaktadır.⁷³ Kaza nüfusu yaklaşık olarak yirmi bin kadardır. Nüfusun çoğunluğu Müslüman, az bir kısmı da Ermenilerden oluşmaktadır. Kazanın tarihçesi hakkında elimizde çok fazla kaynak bulunmamaktadır.⁷⁴

Mutki Kazası'nda Bitlis ve diğer kazalardan farklı olarak Hükümet binası içerisinde bir hapishane bulunmadığı göze çarpmaktadır. Burada Hapishane ve tevkifhane olarak Jandarma binası kullanılmıştır. Kazadaki suçlular kısa süreliğine Jandarma binasında tutulmuşlardır. Elde edilen bir belgeden anlaşıldığına göre Mutki

⁷² BOA, DH.MB.HPS-M, 18/84, s.1, 1 Teşrinisani 1330 (14 Kasım 1914)

⁷³ Uluçam, *a.g.e*, s.288

⁷⁴ Azap, *a.g.e*, s.86

kazasında 1329 (1912) senesinin Aralık ayında hapisanede kadın ve erkek mahkûm olmadığı bildirilmiştir.⁷⁵

1880’de yayınlanan Hapishaneler Nizamnamesi’nin 1. bölümünün 6. maddesi kadın hapishaneleriyle ilgilidir. Maddeye göre ‘tevkifhane, hapishane ve hapishane-i umumilerde kadınlara mahsus ayrıca bir daire olacaktır.’ şeklinde belirtilmiştir.⁷⁶ Fakat bu maddeye pek de bağlı kalındığı söylenemez. Çünkü bu kazada kadınlara mahsus bir hapishane veya hapishane olarak kiralanmış ayrı bir hane de bulunmamaktadır.⁷⁷

Hapishane binası olarak kullanılan Jandarma binasının arazisi hakkındaki bilgiler ve mimari yapısı hakkında bilgiye rastlanmamıştır. Kaza Hapishanesi, Jandarma koğuşunun küçük bir bölümünde yer alan küçük bir oda hapishane olarak kullanılmıştır. Bu küçük oda erkek mahkûmlar için hapishane haline getirilmiş ve bunların muhafazası mümkün olmadığı için yakalanan suçlular vilayet merkez hapishanesine gönderilmiştir. Ancak mahkûmlar ve tutuklular kısa süreliğine de olsa Jandarma binasında tutulmuştur. Burada tutulan kişi sayısı hakkında bilgiye rastlanmamıştır. Bölgede hapishane olmadığından hapishaneye ait bir hastanede bulunmamaktadır.⁷⁸

Kazada bu 1912 yılının Haziran ayında meydana gelen olaylara bakıldığında; 1 katl, 1 başkasının malına zarar verme, 1 kız kaçırma olayı, 1 hırsızlık, 1 rüşvet ve 1 gasp olayı yaşanmıştır. Faillerden rüşvet alan kişiler hariç diğerleri firar etmiştir.

Aynı yılın Ağustos ve Eylül aylarına bakıldığında; 1 kadın kaçırma, 4 yaralama, 2 gasp, 1 katl, 1 darp olayı yaşanmış ve faillerin çok azı yakalanmıştır. Dahiliye Nezareti bu konu hakkında Bitlis Valiliğine uyarılarda bulunmuştur.

Yine aynı yılın Ekim ayında Mutki’de 1 katl, 2 gasp ve 1 yaralama olayı meydana gelmiştir.

Kasım ayında 1 yakma olayı meydana gelmiş ve firariler yakalanmamıştır. Bu da gösteriyor ki bölgede genel olarak suçlar asayiş sorunu ile alakalıdır.⁷⁹

⁷⁵ BOA, DH.MB.HPS-M, 10/31, s.2, 1 Kanunuevvel 1329 (14 Aralık 1913)

⁷⁶ Demirkol, *a.g.t.*, s.58

⁷⁷ BOA, DH.MB.HPS-M, 10/31, s.2, 1 Kanunuevvel 1329 (14 Aralık 1913)

⁷⁸ BOA, DH.MB.HPS-M, 10/31, s.2, 1 Kanunuevvel 1329 (14 Aralık 1913)

⁷⁹ Cirik, *a.g.e.*, s.285-287

1913 yılının Ocak ayında aynı kazada, 2 yaralama ve 2 darp olayı yaşanmış, Mart ayında ise 1 katl olayı meydana gelmiş ve faileri yakalanmıştır. Mayıs ayına 1 yaralama ve 1 hırsızlık olayı olmuş ve suçlular firar etmiştir. Haziran ayında 1 katl olayı meydana gelmiş ve suçlular yakalanmıştır. Ağustos ayında 2 katl olayı vuku bulmuş ve faileri firar etmiştir. Ekim ayında ise, 1 yakma, 2 katl olayı aksetmiştir. Bu olaydan 1 kişi yakalanmış ve 2 kişi tutuklanmıştır.⁸⁰

Mutki Kaza hapishanesine ait 1914-1915 senelerinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen dört aylık cetvelde cünhadan 1 erkek mahkûm bulunurken, cinayetten 1 erkek tutuklu yer almaktaydı. Cetvelin açıklama kısmında ise kazada düzenli bir hapishane olmadığından dolayı birçoğunun merkez vilayet hapishanelerine sevk edildiği bilgisi verilmiştir.⁸¹

1.9 Hizan Hapishanesi

Hizan Kazası, Bitlis'te engebeli arazide yer alan diğer bir kazadır. Coğrafi yapısı nedeniyle Hizan, yarı göçebe ve feodal toplumların oluşturduğu aşiretleri barındırmıştır. 1860 yıllarında Diyarbakır'a bağlı olan Hizan, 1878 yılında Bitlis'e bağlanmıştır.⁸² Kazada bir hükümet konağı mevcut olup, 1920'lerde ki kaza nüfusu ise dokuz bin civarındadır.⁸³

Hizan Kazası Hapishanesinin 1913 senesinin Aralık ayına ait cetveldeki bilgilere bakıldığında hapishaneye ait hususi bir ismi olmadığı görülmektedir. Bu sene dahilinde kazada bir kadın hapishanesi de yoktur. Hapishane olarak kullanılan binanın hükümet malı olduğu belirtilmiştir. Hizan Hapishanesi, kazanın Hükümet Konağı dahilinde ve hükümet dairesinin müştemilatında yer almaktadır. Hapishane arazisinin değeri yarımşar lira kıymetindedir. Hapishanenin tamiratının mümkün olamayacak derece de kötü bir durumda olduğunu ve binanın yeniden inşa edilmesi gerektiği bilgisi açıkça verilmiştir.

Hicri 1329 senesinin Kanunuevvel (Aralık) ayında kazada yirmi yedi erkek mahkûm bulunmakta olup, kadın mahkûm bulunmamaktadır. 1330 senesinde

⁸⁰ Cırık, *a.g.e*, s.285-287

⁸¹BOA, DH.MB.HPS, 150/66, s.1, 1 Temmuz 1330 (14 Temmuz 1914)

⁸² Uluçam, s.272, Hizan tarihi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hasan Çiçek, "Bir Mekan Hizan: İlim ve Alim Havzası", *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, S. 1, İstanbul 2016, s.189-190

⁸³ Azap, *a.g.e*, s.78-83

Bitlis'ten nezarete gönderilen belgede, Hizan'da kadın hapishanesinden söz edilmektedir. Hizan Kazası'nda 9 Şubat 1329 senesinde kadın hapishanesi kiralandığı bilgisi mevcuttur.⁸⁴

Hizan Kazası'nda yıllara göre suç işleme oranlarında değişiklik olduğu gözlemlenmiştir. Bazı dönemlerde suç işleme oranları yüksek iken, bazı dönemlerde suç işlenmediği görülmektedir. Örnek verecek olursak; 1908 yılı Ocak ayında 2 darp ve yaralama olayı meydana gelirken, suçluların evrakları adliyeye nakledilmiştir. 1909 yılının Mart ve Mayıs ayına bakılığında, 6 darp ve cerh olayı yaşanmıştır. Suçlular yakalanarak adliyeye teslim edilmiştir. 1908-1912 yılları arasında genel olarak yaşanan suç olaylarına bakacak olursak; 21 katl ve adam öldürme suçu, 11 hayvan hırsızlığı, 9 saman ve ot yakma, 12 ev hırsızlığı gibi suçlar işlenmiştir. Toplamda 53 olayın 35'ini işleyenler firar etmiş ve yakalanamamıştır. Bu suçları işleyenlerin çoğu çete mensubudur. 1913 yılının Mart ayında ise 3 cerh ve katl olayı meydana gelmiş ve suçlular firar etmiştir. Yine aynı yılın Haziran ayında 1 katl, 1 hırsızlık ve 1 rüşvet olayı yaşanmıştır. Suç işleyenler yakalanmıştır.⁸⁵

1913 yılı Ekim ayında, 1 yakma olayı, 1 katl ve cerh, 1 eşkiyaya yardım ve yataklıktan dolayı suç işlemiştir. Bunlardan 2 kişi firar etmiş gerisi yakalanmıştır.⁸⁶ Burada Hizan Hapishanesi ve Tevkifhanesinde hükümlü ya da tutuklu olarak bulunan kişi sayısı net olarak verilmemiştir. Bu veriler sadece belirtilen yıllarda Hizan'da meydana gelen olayları kapsamaktadır. Ayrıca hapishanenin içinde bulundurduğu mahkûmlara yetersiz geldiği ve sıhate uygun olmadığı yönünde de Dahiliye Nezareti'ne bilgilendirme yapılmıştır. Hatta Van-Bitlis Vilayetleri Adliye müfettişlerinin hazırladığı layihalar da bunu destekler niteliktedir.⁸⁷

1912 senesinin Aralık ayında Vilayete bağlı Hizan Kazası Hapishanesi'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen detaylı cetvelde mahkûmların sayısı ve işledikleri suç çeşitleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

⁸⁴ BOA, DH.MB.HPS.M, 13/01, s.1, 1 Kanunuevvel 1329 (14 Aralık 1913)

⁸⁵ Cırık, *a.g.e.*, s.282-287

⁸⁶ Cırık, *a.g.e.*, s.282-287

⁸⁷ BOA, DH.TMIK-S, 61/54, s.1, 21.ZA.1323 (17 Ocak 1906)

Tablo 1.9.1. Hizan Hapishanesinin 1912 yılına ait cetvel⁸⁸

Nev-i Ceraim Cünha ve Kabahat Kısmı			Dar b ve cer h	Fii l-i şe ni	dolandırıc ılık	Sirk at	Cünh a ve Kaba hat	Ye ku n
Mikdar-ı mahkumin	Zükur		45			1	2	48
	İnas		4					4
326 senesinden mürur mahkumin	Zükur					1	2	3
	İnas							
Afv ve suver-i saire ile ihraç olunan	Zükur		45					45
	İnas		4					4
Cins-i Mahkumin	Zükur	Bekar	21					21
		Müteehhi l	Çocukl u	24		1	2	27
		Çocuks uz						
	İnas	Dul	Çocukl u	4				4
		Çocuks uz						

⁸⁸ BOA, DH.MB.HPS, 145/14, s.2, 20 Mart 1328 (2 Nisan 1912)

Mücrim-i mükerrer	Cünha	Müslim	Zükür	35			1		36
			İnas	2					2
		Gayrimüslim	Zükür	10					10
			İnas	2					2
Cünha ve kabahatlamah kum olanların derecatı	24 saatten bir haftaya kadar	Zükür	24					24	
		İnas	4					4	
	Bir haftadan bir aya kadar	Zükür	11					11	
		İnas							
	1 aydan 3 aya kadar	Zükür	8					8	
		İnas							
	3 Aydan altı aya kadar	Zükür	2		1	2		5	
		Zürra	49			1	2	52	

Yukarıdaki tabloya göre; Hizan Hapishanesi'nde bulunan mahkûm sayısı 52 kişiydi. Bunun 45'i darp ve cerhten yatan erkek mahkûm, 1'i hırsızlık, 2'si cünhadan, 4 kadın mahkûm ise darp ve cerhten yatmaktaydı. Aftan 45'i erkek 4 kişi de kadın olmak üzere 49 mahkûm yararlanmıştır. Suçluların çoğunluğu çiftçilerden oluşuyordu. Mahkûmların 21'i bekâr, 27'si ise çocuklu erkek mahkûmlardı. Kadın mahkûmlar dul ve çocuklu idi. Mahkûmların yaş aralıkları hakkında ve hangi milletten olduğu yani Müslim ya da gayrimüslim olup olmadıkları hakkında bir bilgi

verilmemiştir. Hapishanenin hastanesi hakkında da bilgi verilmemiştir.⁸⁹ Bu da konu hakkında bu kısmın eksik kalmasına neden olmuştur.

Yukarıdaki verilere bakıldığında Hizan Kazasında da asayiş sorunları görülmekte ve suç oranlarında yıllara göre farklılık olduğunu söyleyebiliriz. Hizan Kazası'na ait 1912 ve 1913 yıllarına ait detaylı bilgilere rastlandığından dolayı değerlendirme bu yıllar üzerinden yapılmıştır.

1912 yılında hapishanede 57 mahkûm bulunurken, 1913'te bu rakam 27'ye düşmüştür. Suç işleyenlerin çoğunun çiftçi kesiminden olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁹ BOA, DH.MB.HPS, 145/14, s.2, 20 Mart 1328 (2 Nisan 1912)

İKİNCİ BÖLÜM

HAPİSHANELERDE FİRAR, AF, SUÇ ÇEŞİTLERİ VE SAĞLIK DURUMLARI, KADIN MAHKÛMLAR VE HAPİSHANELERİ

2.1 Mahkûm İstatistikleri ve Suç Çeşitleri

II. Meşrutiyet dönemi toplumsal yapısını özellikle de toplumun içinde yer alan bir kurum olan hapishaneleri anlayabilmek açısından mahkûm sayıları bunlar hakkındaki istatistikler ve suç profillerinin de incelenmesi yerinde olacaktır.

Bitlis'te hapishane için yeni bir bina yapılamadığından dolayı bölgede bulunan Hükümet Konakları hapishane/tevkifhane olarak kullanılmıştır. Ne yazık ki bodrum katlarında hem hüküm giymiş mahkûmlar hem de suçu tasdik olmamış yani henüz suç işlediği kanıtlanmamış olan tutuklular bir arada tutulmuşlardır. Şüphesiz ki bu durum belki de masum olan tutukluların aleyhinedir. Üstelik ne kadar bir zaman diliminde suçlu ya da suçsuz olduklarının anlaşılıp anlaşılmadığı da bilinmemektedir.

Osmanlı Devletinde zaman zaman yapılan hapishane reformları ile birlikte hapishanelerin denetlenmesi ve iyileştirilmesi yoluna gidilmiştir. Ancak devletin içinde bulunduğu şartlar, bir takım batılı güçlerin ve Rusya'nın Osmanlı Devleti içinde sebep olduğu bir takım olaylar düşünüldüğünde bu durumu güçleştirmektedir.

Dahiliye Nezareti'ne bağlı olan Hapishaneler idaresi (Mebani-i Emriyye), 1911 yılında hapishanelerden yoklama ve vukuat defterlerinin düzenli bir şekilde tutulması ve kendilerine gönderilmesini talep etmiştir. Düzenli olarak doldurulacak cetveller Hapishane Müdüriyeti'nin takibine bırakılmıştır. Ayrıca bu cetvellerin nasıl yazılacağını ve bölge hapishanelerine gönderilmesi, eksiksiz doldurulması ve Mebani-i Emriyye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne zamanında gönderilmesi hapishane müdürünün sorumluluğuna aittir.⁹⁰ Anlaşılacağı üzere devlet yöneticileri hapishaneleri, mahkûmları ve hapishane yönetimlerini denetleme görevlerini yerine getirmeye çalışırken, ülke genelindeki hapishanelerin mevcut durumları ile ilgili düzenli olarak bilgi almaya da özen göstermişlerdir.

⁹⁰ Şen, *a.g.e.*, s.143-145

Dahiliye Nezareti tarafından hapislane yetkililerinden istenilen bu cetvellerde suç ve mahkûm profilleri, cinsiyetleri belirtilmiştir. Cetvelleri eksik doldurup ve zamanında göndermeyen Vilayete bağı hapislanelerdeki ilgili kişiler hakkında gerekli cezai işlem uygulanıp soruşturma açılacağı da devlet yetkilileri tarafından açıkça belirtilmiştir.⁹¹ Bu cetvellerin oluşturulmasının amacı bölgedeki suç türlerinin belirlenmesi, ne kadar mahkûm olduğunu ortaya çıkarmaktır. Bitlis Vilayet Bölge Hapishanelerine ait yoklama cetvelleri 1912 yılından sonra düzenli olarak Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. (1328) 1912 senesine ait vilayet hapislane cetvellerinde yapılan analizlere dair bilgiler detaylı olarak aşağıda verilmiştir.

1911 senesinden sonra Bitlis Hapishanesi'nden Dahiliye Nezareti'ne düzenli olarak mahkûm cetvelleri gönderilmeye başlanmıştır. Bu yıl içerisinde Bitlis'te bulunan mahkûm sayısı ve işledikleri suçlar yüzeysel bir şekilde Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Gönderilen belgede Bitlis Hapishanesi'nde kırk altı cinayet ve beşi cünha olmak üzere elli bir mahkûmun bulunduğu anlaşılmaktadır.⁹² Aynı yıl içerisinde Bitlis Merkezde işlenen ve Tanin gazetesine de yansıyan suçlara göz atacak olursak; 30 Kanunuevvel (Ocak), Teşrinievvel (Ekim), Teşrinisani (Kasım) aylarında cinayet suçu dahilinde 72 farklı suçların, 176 faillerinden 97'si ve 260 cünha suçundan 467 faillerinden 441'i ve 11 kabahat suçundan 3 kişiden ibaret olan failleri yakalanmıştır. Cünha ve cinayet suçundan geri kalanlar hakkında takip ve yakalanma kararı olduğu belirtilmiştir.⁹³

1912 senesinde Vilayetten Nezarete gönderilen cetveller tablolştırılmış ve hapislanede bulunan mahkûmların işlediğı suç türleri, cinsiyetleri, inanç yapıları (Müslim ve Gayrimüslim ayrımı), suçluların meslekleri, yaş sınırı, hapislanede tutuklu olarak bulunan kişi sayıları ve af durumları hakkında detaylı bir bilgi verilmiştir. Mahkûmların isim bilgisi verilmemiştir. Gönderilen mahkûm suç profil cetvellerinin yanında hapislane için ayrılan hastanede bulunan mahkûmların hastalık türleri hakkında da bilgi verilmiştir.⁹⁴

⁹¹ Şen, *a.g.e.*, s.143-145

⁹² BOA, DH.MB.HPS, 143/70, s.1, 26 Eylül 1327 (9 Ekim 1911), BOA, DH.MB.HPS, 143/70, s.1, 5 Teşrinievvel 1327(18 Ekim 1911)

⁹³ *Tanin*, 16.M.1329 (17 Ocak 1911), s.4

⁹⁴ BOA, DH.MB.HPS, 145/14, s.2, 11 Mart 1328 (24 Mart 1912)

1328 (1912) senesinde gönderilen cetvelde bulunan detaylı bilgiler aşağıda açıklanmıştır. Buna göre; Mart 1328 (1912) senesinde Vilayet hapisanelerinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen detaylı cetvellerde mahkûmların sayısı, cinsiyeti, işledikleri suç çeşitleri, hangi milletten oldukları ve yaş aralıkları belirtilmiştir. Bitlis Merkez Hapishanesinde bu yıl içinde toplam 413 mahkûm bulunmaktadır. Bunların sadece 9'u kadınlardan oluşmaktadır. Darp ve yaralama suçundan 153 erkek mahkûm, 8'i kadın mahkûm bulunmaktadır. Hırsızlık suçundan 2 erkek, 1 kadın mahkûm bulunmaktadır. Başkasının malına zarar vermektten dolayı 9 erkek mahkûm, zabıta ve askere muhalefetten dolayı 11 erkek mahkûm, kişinin hayvanlarına zarar vermektten dolayı 11 erkek mahkûm, dolandırıcılıktan dolayı 1 erkek mahkûm ve tutuklu olarak tutulan 217 erkek mahkûm bulunmaktaydı. Bu tutuklu olarak bulunan kişilerin hükmü kesinleşmemiştir. Mahkûmların vasfına bakacak olursak; darp suçundan 2'si memur, 1 tüccar, 36'sı esnaf, 89'u çiftçi, 6'sı amele idi. Tutuklu olarak da 10 esnaf, 170 çiftçi, 48'i de amelelerden oluşmaktaydı. Millet cinsinden bakılacak olursa; 112 Müslim erkek mahkûm darp suçundan, 2 kişi hırsızlıktan, 1 kişi dolandırıcılıktan, 220'si ise tutuklu olarak bulunuyordu. 4 Müslim kadın darp suçundan 1 tanesi de hırsızlık suçundan mahkûmdu. Gayrimüslim(Ermeni) olarak da 52 erkek, 4 kadın mahkûm darp ve yaralama suçundan, 56 erkek mahkûm da tutuklu olarak bulunuyordu. Mahkûmların yaş sınırına bakılacak olursa; 14-20 yaş arası 24 erkek darp ve yaralama suçundan mahkûmdu, 20'si ise tutukluydu. 20-30 yaş arası 71 erkek, 3 kadın darp suçundan mahkûm, 30-40 yaş arası 5 erkek mahkûm, 40- 50 yaş arasında ise 29 erkek mahkûm darp ve yaralama, 49 kişi de tutuklu olarak bulunuyordu. Belli bir süre cezasını çeken mahkûmlar af çıktığı takdirde affa tabi oluyorlardı. Bu sene içerisinde affa tabi olan mahkûm sayısının 375'i erkek, 8'i kadın mahkûm olmak üzere toplam 383 kişinin cezası affedilmiştir.⁹⁵

1912 yılında Dahiliye Nezareti'ne gönderilen hapishanenin detaylı cetveli ile beraber hapishaneye ait hastane hakkında da bilgi verilmiştir. Bitlis Hapishanesi'nin müdürü Ahmet Fazıl Bey'den gönderilen hastane cetvelinde hasta olup da şifa bulan hastalar ve vefat eden hasta mahkûmlar mevcuttu. Bunlardan 3 kişi⁹⁶ sıtma⁹⁷, 2 kişi

⁹⁵ BOA, DH.MB.HPS, 145/14, s.2, 11 Mart 1328 (24 Mart 1912)

⁹⁶ BOA, DH.MB.HPS, 145/14, s.3, 11 Mart 1328 (24 Mart 1912)

⁹⁷ Orhan Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2004, s.36

sara, 4 kişi uyuz, 1 tifo, 1 kişi göğüs illeti adı da verilen verem hastalığına tutulmuş ise de iyileşmiştir. 2 kişi tifo hastalığına tutulmuş ve vefat etmiştir.⁹⁸

Hapishanenin hastanesi olarak binanın içinde bulunan bir oda da hasta mahkûmlar tedavi edilmiştir. Hastanenin hapishane içinde olması hasta mahkûmlara hemen müdahale edilebilmesi açısından önem taşır. Ancak Bitlis hapishanelerinin kapasitesinin üstünde mahkûm barındırdığı için burada hastalıkların ortaya çıkması ve yayılması ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Çünkü buldukları ortam dar, havasız ve rutubetlidir. Bunların üzerine bir de mahkûmların yetersiz beslenmesi eklenince hastalıkların yayılması ve çoğalması kaçınılmazdır. Hastalıkları önlemede ve tedavide kötü olan bu koşullardan uzak kalınması gerektiği göz önüne alındığında Bitlis Hapishaneleri için sağlık konusu hakkında olumlu yönde konuşmak da pek mümkün değildir. Bu nedenle zaman zaman hapishane içinde hastalıklardan dolayı vefat eden mahkûmlar bulunmaktaydı.

Osmanlı Devletinde sosyal yardım müesseselerinin işlerliği hakkında hapishanelerde yapılan çalışmalar bize ışık tutmaktadır. Mesela Hapishanede vefat eden mahkûmlar fakir, aileleri uzakta veya kimsesiz ise bu suçluların kefen ve diğer işlemleri için gereken masrafları devlet tarafından üstlenilmiştir. Bu masraflar genellikle belediye bütçesinden sağlanmaktaydı. Belediye bütçesinin bu konuda yetersiz kaldığı durumlarda masraflar vilayetin hapishaneler bütçesinden ödenirdi.⁹⁹

Hapishane Müdüriyetinin merkeze gönderdiği hapishanenin istatistik cetvelleri arasında, belgenin hangi yıla ait olduğu belirtilmeyerek ya da bölge ismi yazılmayarak eksik bir şekilde doldurulmuş özensiz belgeler de mevcuttu. Ayrıca istatistik cetvellerinde; suç işleyenlerin cinsiyeti, hangi milletten olduğu, mesleği, suç çeşidi ve verilen ceza süreleri hakkında bilgi de girilmemiştir. Bu durum sadece yoklama defterlerinde görülmemiştir.

Yukarıda anlatılan eksik belgeler, nezarete gönderilen hapishanenin çalışanları için tutulan defterlerde de görülmüştür. Hapishanenin yoklama defterleri dört aylık olarak tutulurken, personele ilişkin bilgi cetvelleri ise aylık olarak tutulmuştur. Yoklama defterlerinin düzenli olarak tutulmasına özen gösterilse de eksik olan tarafları olabiliyordu. Dahiliye Nezareti bu eksiklerin olmaması için sürekli

⁹⁸ BOA, DH.MB.HPS, 145/14, s.3, 11 Mart 1328 (24 Mart 1912)

⁹⁹BOA, DH.MKT, 743/36, s.2, 13 Temmuz 1319 (26 Temmuz 1903)

hapishane müdüriyetlerine uyarılarda bulunmuştur. Eksik defter dolduranların hakkında gerekli cezai işlemlerin uygulanacağını bildirmiştir.¹⁰⁰

İstatistik cetvellerine önem verilmesinin sebebi, hapishanelerde ne kadar mahkûm, tutuklu olduğunu, suç işleme oranlarını, hangi mevsimde hangi suçların daha çok işlendiği ve suçun çeşitlerini belirlemektir. Ortaya çıkarılan bilgiler doğrultusunda ülke geneline göre vilayet ve kazalarda suç dağılımı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bunların yanı sıra çeşitli tarihlerde Bitlis Hapishane Müdürü tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen soru-cevap belgeleri mevcuttur. Bu belgelerde bölgedeki hapishane hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bitlis Merkez Hapishanesi'ne ait soru-cevap şeklinde hazırlanan belgelerde bize o dönemin Bitlis Hapishanesi, mahkum profili vb gibi durumlar hakkında bilgi vermesi açısından önem taşır. Bu yazışmalarda öncelikle hapishanenin hususi bir ismi olup olmadığını öğrenilmeye çalışılmıştır. Mesela 1913 tarihli bir belgeye göre Bitlis Hapishanesi'nden verilen karşılık ile hapishanenin özel bir isminin olmadığıdır. Vilayette bir kadın hapishanesinin olduğu ve hükümet malı olarak tahsis edilen bir binanın olmadığı, bunun yerine Hükümet Konağına yakın aylık yetmiş kuruş ile kira olarak tutulan bir hane kadın hapishanesi olarak kullanılmıştır. Bitlis Hapishanesi'nde bu dönemde yüz elli beş erkek mahkûm ve üç kadın mahkûm olmak üzere toplam yüz elli yedi kişi bulunmaktadır.¹⁰¹

Harp döneminin başlaması ile hapishane sisteminde farklı bir uygulamaya geçilmiştir. I. Dünya Harbi'nin başlaması, birçok vilayetteki mahkûm ve tutukluların tahliye edilmesine neden olmuştur. Tahliyesi yapılan hapishanenin mahkûmları savaşa götürülmüştür. Savaşta başarılı olduğu gözlenen mahkûmların çoğuna af kanunu kapsamında af getirilerek hapishanelerin çoğu boşaltılmıştır. Tabi bu af herkes için uygulanmazdı. Mahkûmların hafif suç işlemiş olması gerekiyordu. Bu dönemde Bitlis Merkez Hapishanesi ve Bitlis'e bağlı diğer kazalardaki hapishanelerin mahkûmlarının çoğu da tahliye edilmiştir. Affa tabi bulunan mahkûmların ağır suç işlememiş olması, sağlığının yerinde olmaması, işlediği suçtan

¹⁰⁰ Şen, *a.g.e.*, s.144

¹⁰¹ BOA, DH.MB.HPS-M, 10/10, s.1, 1 Kanunuevvel 1329 (14 Aralık 1913)

dolayı pişmanlık duyan, hâk ve din yoluna dönen kişiler olmasına özen gösterilmiştir.

1914-1915 senelerinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yoklama cetvellerinde tutuklu ve mahkûmların sayıları verilmiştir. Ayrıca işledikleri suçlara dair dini, cinsiyet, etnik köken vs gibi konularda ayrıntılı bilgi verilmemiş olduğundan, genel itibariyle bilgilere rastlanmaktadır. İşlenen suçlar cinayet, cünha ve kabahat suçları adı altında toplanmıştır.

Yukarıda adı geçen suçlarla ilgili bilgi vermemiz konunun daha iyi kavranması bakımından fayda sağlayacaktır. Buna göre;¹⁰²

İlk olarak Cinayet: 1274 tarihli Ceza Kanununun üçüncü maddesine göre; terhibî cezaları, yani idam, kalebentlik, müebbet, sürgün, ömür boyu rütbe ve memuriyetten men ve hukuku medeniyetten mahrumiyet cezalarını gerektiren suçlardan ibarettir.

İkinci olarak Cünha: 1274 tarihli Ceza Kanununun dördüncü maddesine göre; bir haftadan fazla hapis, geçici sürgün, para cezasını ve memuriyetten uzaklaştırmayı gerektiren suçlardır.

Üçüncü olarak ise Kabahat: Ceza hukukunda geçen, hafif para, hafif hapis cezası ve belli bir meslek ve sanatın yapılmasının tatili cezalarını gerektirir. Aşağıda Bitlis Merkez Hapishanesi ve Tevkifhanesine ait yoklama cetvellerinden örnekler verilmiştir.

Aşağıdaki tabloda 1914-1915 yılları arasında Bitlis Merkez Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli görülmektedir.

Tablo 2.1.1 1914-1915 Bitlis Merkez Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli¹⁰³

Suç Çeşidi	Mahkûm Miktarı			Mülahazat	Mevkuf Miktarı		
	Erkek	Kadın	Toplam		Erkek	Kadın	Toplam

¹⁰² *Türk Hukuk Lûgati*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s.54-56-182

¹⁰³BOA, DH.MB.HPS.M, 20/80, s.1, 1 Mart 1331 (14 Mart 1915)

Cinayet	35	1	36	Mart- Temmuz ve Kasım aylarına ait cetvel	30	-	30
Cünha	4	-	4		1	-	1
Divan-1 Harp	42	1	43		63	-	63
Toplam	81	2	83		94	-	94

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Bitlis Vilayeti Valisi Mustafa Bey tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen cetvelde mahkûm ve tutuklu olanlar açıklanmış, ayrıca harp nedeniyle affa tabi olanların sayısı 42 erkek, 1 kadın olmak üzere 43 kişi olarak belirtilmiştir.

Aşağıdaki tablo da 1914-1915 yılları Bitlis Merkez Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli görülmektedir.

Tablo 2.1.2 1914-1915 Bitlis Merkez Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli¹⁰⁴

Suç Çeşidi	Mahkûm Miktarı			Mülahazat	Mevkufin Miktarı		
	Erkek	Kadın	Toplam		Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet ¹⁰⁵	3	-	3		93	-	93
Cünha	1	-	1		-	-	-
Kabahat	-	-	-		-	-	-
Toplam	4	-	4		-	-	-

¹⁰⁴BOA, DH.MB.HPS, 152/30, s.1, 1 Teşrinisani 1331 (14 Kasım 1915)

¹⁰⁵ Tefik Güran, *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt 5, Ankara 1997, s.60-61, Cinayet, Cünha ve Kabahat kavramlarının anlamaları mevcuttur.

Kasım 1915 senesinde Bitlis'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yukarıdaki tablodan hapishane deki mahkûm sayısındaki düşüşü görmekteyiz. Tabloda da görüldüğü üzere hapishanede cinayetten 3 erkek, cünhadan 1 erkek olmak üzere toplam 4 mahkûm kalmıştır. Tutuklu sayısı ise 94'ten 93'e düşmüştür. Bitlis Hapishanesi'ndeki suç profilleri incelendiğinde suçun arttığı dönemler genelde bahar ve yaz ayları hasat dönemi olarak adlandırabiliriz.

II. Meşrutiyet döneminde daha ziyade bölgede yaşanan arazi ihtilafları¹⁰⁶, kuraklık ve salgın hastalıkların insanları suça teşvik ettiği düşünülmektedir.

Bitlis Hapishanesinde de bir takım sorunlar yaşanmıştır. Bunların sebeplerinden biri salgın hastalıklardır. Bu durum Avrupa'dan örnek alınarak uygulamaya konulan aşı ile salgın hastalıkların önüne geçilmeye ve çözümlenmeye çalışılmıştır.¹⁰⁷ Hapishanelerin genelinde bir başka sorun ise asayişdir. Bunun sebebi hem memur eksikliği hem de hapishane binasının mimari açıdan yeterince güvenliğinin sağlanmaması olarak gösterilebilir. Bu sorun Bitlis Hapishanelerinde de sıkça rastlanan sorunlardan biridir. Özellikle Bitlis Merkez Hapishanesi'nin doluluk oranları göz önüne alınarak asayiş için hapishanede nöbetçi kulübesine ve nöbetçilerin arttırılması gerekliliği doğmuştur. Buna Bitlis Hapishane Müdüriyeti tarafından Dahiliye Nezareti'ne 1914 Ekim'inde gönderilen bir belgeyi örnek olarak gösterebiliriz. Bu belgede hapishaneye yeni nöbetçi kulübesi yapılması için izin talebinde bulunulmuştur. Dahiliye Nezareti Bitlis Hapishanesi için 1914-1915 senelerinde nöbetçi kulübesinin yapılmasına izin vererek dört tane de nöbetçinin bulundurulabileceğini vilayet müdürüne bildirmiştir. Hapishanenin nöbetçi kulübesi tamir ve inşa masrafları için de 1135 kuruş ayrılmıştır.¹⁰⁸

Bitlis Merkez Hapishanesi'ni yıllara göre yorumlamak gerekirse genel olarak; 1911 senesinde 51 mahkûm bulunurken, 1912 yılında bu sayı 413 olarak belgelerde geçmektedir. 1913 yılında mahkûm sayısı 157 iken 1914'te bu sayı 83'e kadar düşmüştür. Yıllara göre mahkûm sayısı 1912 aşırı yükselmişken en düşük mahkûm

¹⁰⁶ Ersin Kırcı, "I. Dünya Savaşı Öncesi Doğuda Kürt-Ermeni Mücadelesi, Hükümetin Uygulamaları ve Kürtlerin Hükümete Tepkisi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 3, S. 1, Nisan 2017, s.28

¹⁰⁷ Şen, *a.g.e.*, s. 106-108

¹⁰⁸BOA, DH.MB.HPS, 08/65, s.1-6, 1 Teşrinievvel 1330 (14 Ekim 1914)

sayısı 1914 yılında görülmektedir. 1912’de sadece Bitlis Merkez Hapishanesi’nde 413 mahkûm bulunmaktaydı. Bu mahkûmların hepsi de on dört oda ve koğuştan meydana gelen hükümet konağının alt katında tutulmaktaydılar. On dört odadan oluşan hapishanenin kapasitesinin üstünde mahkûmu barındırması göz ardı edilemeyecek bir durumdur. Bu koşulların bu derece çok sayıda suçluyu barındırmak için ne derece yeterli olduğu ise tartışmalıdır.

1912 senesinde nezarete gönderilen belgelerde birçok vilayet için af çıkarılarak hapishanelerdeki mahkûm sayıları yarı yarıya düşmüştür. Af kanunu Bitlis Hapishanesi için de uygulanmıştır. Af sonucunda 1912’de hapishanede kalan mahkûm sayısı 30 kişidir. Bu dönemde 383 kişiye af uygulanmıştır. 1913 yılında mahkûm sayısı 157’ye yükselirken, 1914’te 83’e düşmüştür. Bitlis’te bulunan hapishanelerdeki mahkûm isimleri belirtilmemekle beraber sadece işledikleri suçlar, meslekleri, yaş grupları ve ceza süreleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bunun detaylı bilgileri yukarıda belirtilmiştir. Suçun yüksek olduğu dönemler genellikle yaz aylarında ve sonbahar aylarında görülmekle beraber kıtlığın yaşandığı dönemlere denk geldiğini söyleyebiliriz. Ayrıca Bitlis’te hem Müslümanların hem de Gayrimüslimlerin bulunması bölgedeki halk arasında tartışmalar ve kavgalara sebebiyet verebiliyordu.

Harp döneminin bitiminden sonra Bitlis Hapishanesinin genel durumuna bakıldığında; Bitlis Hapishanesi dünya harbinden sonra artık harap bir hale gelmiştir. Bitlis Valisi Dahiliye Nezareti’ne hapishanenin durumunu özet olarak şöyle açıklamıştır: Harp nedeni ile düşman tarafından tahribata uğrayan hapishane, yağış, yağmurun tesiri ile bir kat daha tahribata uğramıştı. Hükümet dairesi dahilindeki hapishanenin tekrar kullanılması mümkün olmadığı gibi Bitlis’te bulunan diğer mekanlarda aynı şekilde harap olduğundan hapishane için elverişli bir binanın tedarik edilmesi de güç bir durumdu. Ayrıca Bitlis’te bulunan adliye dairesi ve mahkeme binalarının da aynı şekilde harap olmasından dolayı burada memurlar da bulunmamaktaydı. Bölgedeki harpten sonra Bitlis Merkez Hapishanesi’nde ne mahpus ne de tutuklu mahkûmlar bulunmadığından, hapishanedeki gardiyanların ve diğer memurlarında çalışmasına gerek duyulmamıştır. Çalışmasına gerek olmayan bu gardiyan ve memurların maaşları tasarruf açısından kesilmişti. Bitlis Vilayeti’nde yeni bir hapishane binası inşa edilinceye kadar hapishanede görev alan müdür, kâtip,

gardiyan ve diğer çalışanların hem işine hem de maaşlarına son verilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir.¹⁰⁹

Harpten dolayı daha önce de söylendiği üzere Bitlis Hapishanelerinin mahkûm sayısında bir azalma görülmüştür. Bunun sebebi ise harpten önce ve sonra mahkûmlar için af çıkarılması ve bir kısım mahkûmların asker olarak harbe gitmesidir. Tabi bu af kararı tüm mahkûmlar ve vilayetler için geçerli değildi. Ağır suç işleyenler, affı kabul görülemeyecek derecede suç işleyen kişiler için af kararı çıkarılmazdı. Af kararının çıkması için cezalarının üçte ikisini tamamlamış olması gerekmektedir. Ayrıca anne-baba katili olmaması, zina suçundan yatmaması veya siyasetten dolayı suç işlememesi gerekmekteydi. Af kararı Osmanlı Devleti'nin birçok vilayet hapishaneleri için uygulanmıştır. Buna örnek olarak; 1918 tarihinde Sadrazam tarafından Adliye Nezareti'ne ve buradan da vilayetlere bildirilen bir yazı da, Adana, Bitlis Vilayeti'ne bağlı Siirt Sancağı, Diyarbakır, Siverek, İdlib, Kayseri ve diğer birçok vilayet hapishaneleri için af çıkarılmıştır. Bu vilayetler dahilinde toplam 162 kişi için af kararı uygulanmıştır.¹¹⁰

2.2 Bitlis Hapishanelerinin Bünyesinde Görev Alan Personeller ve Maaşları

Osmanlı Devletinde hapishanelerde memurların tayini ve seçilmesi işi bölgenin kaymakamı veya mutasarrıfı tarafından yapılırdı. Seçilen personeller üst kurumlar tarafından onaylandıktan sonra göreve başlardı. Bazı zamanlar memur açığı ortaya çıkmaktaydı.

Dahiliye Nezareti'nden Hapishaneler İdaresi'ne gönderilen bir yazıda memur ve çalışanların seçimi ve tayinine ilişkin olarak hapishanelerde memur azlığından dolayı yeni tayinlerin yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Seçilecek olan memurların güzel ahlaklı, kötü davranışları olmayan, tecrübe sahibi kişiler olmasına dikkat edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Ayrıca alınan personellerin muktedir, ceza kanunlarını bilen ve işine vakıf kişilerden olması gerekirdi. Bu özelliklere sahip olmayan personellerin ise görevlerine son verilebilirdi. Bunların yerine yeni zabıta, müdür, gardiyan seçimlerinde bu özelliklere sahip olan kişiler sınava tabi

¹⁰⁹BOA, DH.MB.HPS.M, 36/75, s.1, 14 Kanunuevvel 1334 (14 Aralık 1918)

¹¹⁰BOA, DH.MB.HPS.M, 35/93, s.1, 28 Eylül 1334 (28 Eylül 1918)

tutulmalıydı. Hatta askeriyeden istifa edenler zabıtalık için başvurduğu taktirde diğerlerine nazaran tercih sebebi olarak seçilebilirlerdi.¹¹¹

Hapishanede çalışan gardiyanlar ise; okuma- yazma bilen ya da askeriyede zabıtalık rütbesini kazanmış ya da daha önce bu görevde bulunmuş olan kimseler tarafından yapılacak olan sınav sonrasında başarılı görülürse işe başlamaları uygun görülürdü. Bu özelliklere dikkat edilmesi hapishanelerin ıslahı için önemli bir noktadır. Açılacak olan memuriyetlere ve gardiyanlığa seçilecek olanların yazılan vasıflara sahip kişilerin sınav başarısının sonrasında tayini için Hapishaneler İdare-i Umumiye'ye tebliğ edilmiştir.¹¹²

Yukarıda anlatılanlar dışında hapishanede görevli olan zabıta ve gardiyanların seçiminde dikkat edilen en önemli husus ise mahkûmlar ile bir bağı olmamasıdır. Yani görev alacak olan memurların hapishanede bulunan mahkûmların akrabası, arkadaşı, yakını olmamasına önem verilmekteydi. Bu da hapishanelerde oluşabilecek firar olaylarının önüne geçmek için önemli bir detaydır.¹¹³

Hapishane her ne kadar suç kesimi için tahsis edilmiş bir mekân olarak görülse de burada mahkûmlarla beraber hapishane memurları da yer almaktaydı. Özellikle gardiyanlar, mahkûmlar kadar olmasa da hapishanenin fiziki yetersizliğinden etkilenen ikincil grup olarak nitelendirebiliriz. Mahkûmlarla en çok vakit geçirmiş kişilerdir ve onlarla aynı yemeği paylaşmışlardır.

Gardiyanların kıyafetleri de zaman içerisinde gündeme gelen bir konu olmuştur. Bitlis Hapishanesinden Şubat 1899 tarihinde Dahiliye Nezaretine yazılan bir yazı ile gardiyanların resmi kıyafetleri bulunmadığından bahsedilmiştir. Bitlis Merkez Hapishanesinde ki gardiyanlar için bir düzenleme yapılması istenmiştir. Dahiliye Nezareti ise verdiği cevapta, bu konu hakkında Zaptiye Nezaretinden görüş istenilmesi söylenmiştir.¹¹⁴ Bu belgeden yola çıkarak 1899'lu yıllarda Bitlis Hapishanesinde gardiyanların resmi bir kıyafet giymediklerini söyleyebiliriz

Osmanlı Devletinde hapishane personelleri için çıkarılan ilk talimatname 6 Nisan 1876'da yayımlanan 'Hapishane Gardiyanları Talimatnamesi'dir. 1880

¹¹¹ BOA, DH.MB.HPS-M, 02/118, s.1, 22 Kanunuevvel 1327(4 Ocak 1912)

¹¹² BOA, DH.MB.HPS-M, 02/118, s.1, 22 Kanunuevvel 1327(4 Ocak 1912)

¹¹³ Şen, *a.g.e.*, s.154

¹¹⁴ BOA, DH.TMIK-S, 23/48, s.1, 21 Kanunusani 1314 (2 Şubat 1899)

Hapishaneler Nizamnamesi'nin yayımlanması ile birlikte Hapishaneler Gardiyanları Talimatnamesi yürürlükten kaldırılmıştır. 1880 Nizamnamesi'nin 9. Maddesinde bir hapishanede görev alması gereken memur heyetinden söz edilmektedir. Buna göre; her hapishanede bulunacak personelleri şöyle sıralayabiliriz. İcabına göre bir hapishane müdürü, bir tane başkâtip ve ihtiyaca göre kâtip, bir başgardiyan ve ihtiyaca cevap verebilecek derecede gardiyan olmasıdır. Ayrıca her hapishane için doktor, çamaşırcı ve ihtiyaca göre hastane hademesi ve her hapishane için bir tane aşçı, bir tane imam ve gayrimüslimler için ise ayrıca din adamı ve kadın hapishaneleri için de kadın gardiyanlar yer almaktaydı.¹¹⁵

Vilayette ve Vilayete bağlı kazalardaki personeller ve personel sayıları hapishanenin durumuna ve mahkûm sayısına göre değişiklik arz etmiştir. Hapishanelerde; hapishane müdürü, tevkifhane müdürü, ser gardiyan, gardiyan, kâtip, hademe, çamaşırcı, doktor ve nisa gardiyanı bulunmaktaydı. Bitlis Vilayeti Hapishanesi'nde bulunan memurlar ve maaşları aşağıdaki tabloda detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 2.2.1 Bitlis Hapishanesi Memur ve Maaşları¹¹⁶

Memurini n el-yevm muhasasası t-ı şehrisi	Merkez vilayet, liva, kaza, nevhide müstahdem memurinin adedi				Nev-i memuriyet	Tarih-i tayini	Esami-i memurin	Mülaha zat
	Merke z vilayet	liv a	kaz a	nevh i				
750	Bitlis Vilayet i				Hapishane müdürü	18 Teşrinievv el 325	Ahmed Faik Efendi	
400	“				Hapishane katibi	19 Teşrinievv	Mustafa Zihni Efendi	

¹¹⁵ Demirkol, a.g.t, s.70

¹¹⁶ BOA, DH.MB.HPS-M, 05/25, s.1, 19 Teşrinievvel 1327 (01 Kasım 1911)

						el 325		
300	“				Tevkifhan e katibi	18 Eylül 326	Bahri Ağa	
300	“				Ser gardiyan	18 Teşrinievv el 325	Mehmed Emin Efendi	
250	“				Hapishane tabibi	6 Mayıs 326	Binbaşı Asaf Bey	
150	“				Hapishane gardiyanı	19 Teşrinievv el 325	Şemseddin Efendi	
150	“				“	18 Teşrinievv el 326	Abdurrahma n Efendi	
150	“				“	11 Nisan 326	Hayri Efendi	
150	“				“	4 Kanunisani 326	Musa Efendi	
150	“				“	19 Teşrinievv el 325	İsmail Ağa	
150	“				Tevkifhan e gardiyanı	19 Teşrinievv el 325	Ahmed Ağa	

150	“				“	19 Teşrinivvel 325	Şaban Ağa	
150	“				“	19 Teşrinievv el 325	Haydar Efendi	
150	“				Hademe	19 Teşrinievv el 325	Hacı Abdülkadir Ağa	
150	“				Hademe	18 Teşrinievv el 326	Ali Ağa	
150	“				Çamaşırıcı	16 Teşrinievv el 326	Hasan Ağa	
13650	yekun							

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti bütçesinden Bitlis Hapishanesinin çalışanlarına aylık olarak ayırdığı maaş 13650 kuruştur. Hapishanede çalışan personelin isimleri tek tek belirtilerek aldıkları maaş ve statüleri de cetvelde açıkça belirtilmiştir.

Hapishanelerdeki memurlarda herhangi bir değişiklik olduğu takdirde bu durum hemen Hapishaneler Umum-i İdaresine bildirilir, oradan da Dahiliye Nezaretine yeniden hazırlanan cetvel gönderilirdi. Şubat 1912’de kadın mahkûmlar için aylığı 100 kuruş ile Kudret Hanım bin Polad isimli kişi gardiyanlığa tayin edilmiştir. Ayrıca hapishane kâtibi Mustafa Efendi yerine Hasan Efendi tayin edilmiştir.¹¹⁷

¹¹⁷ BOA, DH.MB.HPS-M, 5/25, s.1, 27 Kanunusani 1327(9 Şubat 1912)

Ocak 1920'ye ait bir başka maaş cetvelinden ise Hizan, Mutki ve Ahlat Kaza hapishanesi gardiyanlarına önce 300 kuruş maaş verilirken daha sonra maaşları 600 kuruş olarak yükseltilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu gardiyanlar hapishanenin kâtiplik görevi ile de mükelleftiler.¹¹⁸

Genel olarak Osmanlı Hapishanelerinde karşılaşılan bir başka sorun ise hapishanelerde bulunan gardiyan ve jandarmaların azlığının hapishanelerdeki mahkûmların firar etmesini kolaylaştırdığıdır. Ayrıca gardiyanların mahkûmlarla yakınlaşması ve rüşvet karşılığında mahkûmların istediği malzemeleri hapishaneye sokarak mahkûmlara vermesi de bir başka sorundu. Bazı gardiyanların yabancı maddeleri (esrar vb.) içeriye alarak mahkûmlara sattığı ve bundan kazanç sağladığı da olmuştur. Ayrıca gardiyanlar, mahkûmlara firarlarında yardımcı olacak duvar delme aleti temin etmeye kadar birçok yardımlarda bulunabiliyorlardı. Bu durum tespit edilirse gardiyanların görevine son veriliyordu. Bu tür olaylardan sonra her akşam ve her sabah mahkûmların kaldıkları koğuşlarda köşe bucak detaylı olarak arama yapılıyordu. Ayrıca mahkûmların da üstü aranmaktaydı.¹¹⁹

Bu tür vakaların görülmesinden sonra devlet mahkûmların firar etmesini engellemek adına gardiyanların sayısını arttırma yoluna gitmiştir. Ayrıca önceden gardiyanlar sıradan insanlardan da olabiliyordu, fakat daha sonra sınav sistemi getirilmiştir. Bu sınav sistemi ile alımlar kişinin başarı dercesine ve güzel ahlaklı ve işinin ehli kişilerden seçiliyordu. Ayrıca bu duruma ilginç bir örnek olarak 1902 yılı Temmuz ayında Bitlis Vilayeti Hapishanesi'nden gönderilen belge verilebilir. Belgeden anlaşılacağı üzere idama mahkûm olan Makar isimli bir Ermeni'nin verdiği hizmetler ve devlete sadık olmasından dolayı bu kişinin affedilmeye layık olduğu söylenmiştir. Ayrıca Ermeni Vakarı'nın jandarma da istihdam edilmesinin uygun olacağı yönünde de kanaat getirilmiştir.¹²⁰ Osmanlı Devleti'nin tebaasına gösterdiği eşitliği vurgulamak açısından bu belge önem taşımaktadır. Ayrıca idama mahkûm edilen bir kişinin bile affedilmesinin istenmesi ve bunun içinde onun verdiği hizmetlerin ve devlete sadakatının gösterilmesi de oldukça ilginçtir.

¹¹⁸ BOA, DH.MB.HPS-M, 42/57, s.1, 7 Mart 1336 (07 Ocak 1920)

¹¹⁹ ŞEN, *a.g.e.*, s.155, bkz. ADAK, *a.g.t.*, s.82

¹²⁰ BOA, İ.HUS, 98/83, s.1, 10 Temmuz 1318 (23 Temmuz 1902), BOA, BEO, 1891/141762, s.1, 13 Temmuz 1318 (26 Temmuz 1902)

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sonrası hapisanelerde başlattığı reform hareketi Meşrutiyet sonrasında da devam etmiştir. Bütçe yetersizliğinden dolayı hapisanelerin yeniden inşa edilmesi mümkün olmasa da memur alımlarının yıldan yıla arttırdığı gözlenmektedir. 1920 senesinde Bitlis Merkez ve Kaza hapisanelerinde bulunan gardiyan sayıları çoğaltılıp, memur maaşları da iki katına çıkmıştır. Ayrıca çalışan sayısı da artmıştır.¹²¹

2.3 Bitlis Hapishanelerinde Firar Olayları

II. Meşrutiyet Dönemi hapishane binaları, günümüz hapishane yapılarına göre oldukça farklıydı. Bu dönemde yapılan hapishane binaları genelde kargir ve derme çatma yapılardan oluşmaktaydı. Hapishanede kullanılan yapı malzemesi firar olaylarını kolaylaştırmıştır.¹²² Firar olayları hapishanelerde hemen hemen Osmanlı'nın her bölgesinde görülebilecek bir olaydı.

Bitlis Hapishanelerinde de gardiyan azlığından ya da gardiyanların mahkûmlarla yakın ilişki kurmasından dolayı firar olayları görülebilmekteydi. Buna örnek gösterecek olursak; Bitlis Hapishanesi'nde tutuklu olarak bulunan 3 Ermeni firar etmiştir. Firariler askeriye tarafından yakalanmış ve Ermeni eşkıyasından 1 kişi tüfeği ile beraber teslim olmuştur. Bu bilgiler Bitlis kumandanlığı jurnallerinden anlaşılmış olup, nezarete bildirilmiştir.¹²³

Hapishane binası sağlam olduğu takdirde buradan firar olaylarının yaşanmayacağı düşünülmektedir.¹²⁴

Bir başka örnek verecek olursak eğer; Bitlis Hapishanesi'nden 1907 senesinin Aralık ayında 2 kişi firar etmiştir. Bu firar eden kişilerden ilki; Eruh Ahalisi'nden haydut Mehmed Resul ile Pençenar Aşireti'nden haydut Derviş'tir. Eruh Kazası'nda Tanzi köyünde vuku bulan silahlı çatışma sonucunda birkaç kişinin öldürüldüğü haberi alınmıştır. Bunun üzerine bölge kaymakamı, zabıta memurları ve jandarmalar ile birlikte olay yerine gitmiş ve burada inceleme yapmıştır. Bu mahkûmların ne

¹²¹ BOA, DH.MB.HPS-M, 42/57, s.1, 7 Mart 1336 (07 Ocak 1920), Ayrıca bakınız: BOA, DH.MB.HPS-M, 42/57, s.1-2, 7 Mart 1336 (07 Ocak 1920) Bu belgelerde vilayet hapishanelerindeki memur maaş artışları gösterilmekte olup, ayrıca bölge de hapishane olarak bulunan Hükümet Konağı ve Hapishane kira bedelleri de belirtilmiştir.

¹²² Adak, *a.g.t.*, s.74

¹²³ BOA, DH.TMIK-M, 53/43, s.1, 11.M.1316 (22 Haziran 1896)

¹²⁴ Jülide Akyüz Orat, "Hapishane Islahatı Bağlamında Çerkes Hapishanesinin Modernleşme Çalışmaları", *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Dergisi Folklor/Edebiyat*, C. 17, S. 66, 2011, s.90

zaman ve nasıl firar ettikleri konusunda bilgilendirilmesini ve olayın büyümeden firarilerin derhal yakalanmalarını istemiştir.¹²⁵

Yapılan tetkikler sonucunda Bitlis vali vekili Feyzi Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıdan anlaşılacağı üzere, idam cezası ile mahkûm olan Eruhlu haydut Mehmed Resul ve cinayete mahkûm olan Pençenarlı haydut Derviş'in hapisshaneden firar sebebinin zabıta ve hapisshane memurlarının müsamahasından (hoşgörü) kaynaklandığı tespit edilmiştir. Görevini suiistimal eden bu kişiler hakkında tutuklama kararı verilmiş ve gereken araştırmalar yapılarak firarilerin yakalanması için gerekli çalışmalar da yürütülmüştür.¹²⁶

Görüldüğü üzere firar olaylarının ardında genellikle gardiyanlar yer almaktadır. Mahkûmlar ya memurların yardımlarıyla ya da güvenlik güçlerinin zafiyetlerinden faydalanarak firar etmekteydiler. Hapishanelerde yapılan yoklamalar sayesinde firar olayı var ise durum kısa sürede fark edebilmektedir. Firar olaylarının azalması için düzenli olarak mahkûmların sayılması ve firara sebebiyet veren memurlar hakkında gerekli cezalandırılmaların yapılması gerektiği belirtilmektedir.¹²⁷

Bitlis Hapishanesi'nden firar eden bir diğer eşkıya Mehmed Resul'e gelince; emrindeki adamlarla birlikte iki köyde yüzü aşkın haneye tecavüz etmiş, mallarını yağmalamış, bir kişiyi öldürmüştü ve bir kişiyi de yaralamıştır. Hapishaneden firar eden diğer eşkıya Derviş ve adamlarının birini öldürdüğü, yağma edilen köy halkının perişan bir halde olduğu anlaşılmıştır. Bu durumu kontrol altına almak için Garzan'dan Eruh'a gidecek olan iki bölük asker acilen Bitlis kumandanlığına yönlendirilmiştir. Bu eşkıyalar arasında perişan durumda kalan ahaliye destek olunması, ihtiyaçlarının giderilmesi ve haydutlar tarafından el konulan mallarının geri verilmesi için gereken işlemler yapılmıştır. Konu ile alakalı olarak dönemin Bitlis Vali Vekili Feyzi Bey Dahiliye Nezareti'ni bilgilendirmiştir.¹²⁸ Görüldüğü üzere bölge yetkilileri kadar merkezde bulunan devlet yetkilileri de konuyu takip etmiştir. Ayrıca firar eden bu iki haydudun peşindeki askeriyenin takibatından kurtulmak için Diyarbakır Vilayeti'nden Midyat ve Cizre taraflarına kaçtığı tespit edilmiştir. Siirt Valisi tarafından da konu takip edilmiş firarilerin derhal

¹²⁵ BOA, DH.TMIK-M, 258/56, s.2, 27 Teşrinisani 1323 (10 Aralık 1907)

¹²⁶ BOA, DH.TMIK-M, 258/56, s.1, 19 Kanunuevvel 1323 (1 Ocak 1908)

¹²⁷ Adak, *a.g.t.*, s.75, Parlakoğlu, *a.g.t.*, s.51

¹²⁸ BOA, DH.TMIK-M, 258/56, s.1, 19 Teşrinisani 1323 (02 Aralık 1907)

yakalanabilmesi için kaçtıkları bölgelere haber verilmiş, yalnız bölge memurları tarafından konu pek ciddiye alınmadığından firarilerin yakalanması daha uzun bir sürece yayılmıştır.¹²⁹ Görüldüğü üzere firarileri yakalamak için onların geçtikleri bölge yetkilileri ile işbirliği yapılmıştır. Ancak bazı memurların görev ihmali sonuca ulaşmayı zorlaştırmıştır.

Bunun üzerine Dahiiye Nezareti devreye girerek Diyarbakır Vilayeti'ne bir yazı göndermiştir. Yazı da firar eden haydut Mehmed Resul ve Derviş'in Bitlis Vilayet'inden kaçarak Diyarbakır Vilayeti kazalarına sığındığını, bu firarilerin kaymakamlarca derhal yakalanması gerektiği istenmiştir.¹³⁰ Bitlis vilayeti yetkililerini aşan bu durum Dahiliye vekaletinin takibatı ile sürmüştür.

Hapishanelerin fiziki eksikleri nedeniyle mahkûmların kontrol edilmesi oldukça zor bir durumdur. Firar vakalarının önüne geçilebilmesinin en etkili yolu yeni ve muntazam bir hapishane binasının yapılması olarak görülmüştür. Yeni bir hapishane yapılamazsa en azından firarlara fırsat verilmeyecek bir şekilde tamirlerin yapılması gerekmektedir.¹³¹ Anlaşılacağı üzere Bitlis Hapishanesi ile ilgili hemen her sorunun çözümü olarak yeni bir hastanenin yapılması görülmüştür.

Bitlis Hapishanesinden bir başka firar olayına bakacak olursak; 1908 yılının Mayıs ayında 2 kişi firar etmiştir. Bunlardan biri katl maddesinden dolayı on beş sene kürek cezasına mahkûm olan Muhyiddin ve üç sene hapis cezasına mahkûm biraderi Tahir ve mahkemece maznun¹³² diğer biraderi Kasım isimindeki şahıslar firar etmiştir. Firar eden bu mahkûmlar yakalanarak, adliyeye teslim edilmiştir.¹³³

Hapishane olarak kullanılan Hükümet Konaklarının bodrum katındaki odalar tutuklular için yetersiz gelmekteydi. Hapishane binasının, kapasitesinin üstünde kişiyi barındırdığı için içerdeki mahkûmlar bir an evvel hapishaneden kaçma derdine düşmüşlerdir. Firar etme düşüncesiyle hapishane kapılarını kırmak gardiyanlara saldırmak gibi davranışlar sergilemişlerdir. Hapishanede bulunan mahkûmlar izdihamın verdiği yardımla her an firar fırsatı aramakta ve hapishanenin düzeni ihlal

¹²⁹ BOA, DH.TMIK-M, 258/56, s.1, 9 Mart 1324 (22 Mart 1908)

¹³⁰ BOA, DH.TMIK-M, 258/56, s.2, 13 Mart 1324 (26 Mart 1908)

¹³¹ Özlem Akpınar, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Konya Hapishaneleri (1876-1922)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2017, Yüksek Lisans Tezi, s.88

¹³² Güran, *a.g.e.*, s.59, maznun olanlar, hükmü kesinleşmemiş suçlanan kişi demektir.

¹³³ BOA, DH.MKT, 1260/27, s.2, 27 Mayıs 1324 (9 Haziran 1908)

edilmektedir. Dahiliye Nezareti'ne yazılan telgrafta hapisanedeki her mahkûmun dehşet verici suçlardan yattığı, birer cani olduklarını, firar ettikleri taktirde yakalanmaları çok güç mahkum olduklarını açıklamıştır. Böyle vakaların tekrar meydana gelmemesi için kürek cezasına mahkûm olanları kürek mahallerine nakli ve idama mahkûm olanlar hakkında ki hükmün icra edilmesi hapisanenin durumu için önemli olduğu bildirilmiştir. Bu kadar çok mahkûmun adi binalarda muhafaza edilmesinin mümkün olmayacağını ve firar ettikleri taktirde yakalanmaları güç olan bu mahkûmlar için bir an evvel nakillerinin yapılması gerektiği aktarılmıştır.¹³⁴ Görüldüğü üzere mahkûmların aynı yerlerde kalmaları üstelik bazı mahkûmların tehlikeli oldukları düşünüldüğünde durumun zorluğu anlaşılabilir. Hapishane yetkilileri tarafından bunları kontrol etmekte güçleşmiştir. Bu nedenle de Dahiliye Nezareti'ne gönderilen isteklerle en azından tehlike arz eden mahkûmların biran önce cezalarını çecekleri mahallere gönderilmeleri için izin istenmiştir.

Firar olaylarının meydana gelmesinde en çok rastlanan durumlardan bir diğeri de mahkûmların başka hapishanelere nakledilmesi sırasındaydı. Bitlis Hapishanelerinin dar, havasız ve rutubetli olması mahkûmları da etkilediğinden ve doluluk oranının zaman içinde artmasından dolayı bazı hastalıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlanmış olunabiliyordu. Hastalıkların yayılmasını engellemek ve doluluk oranlarını düşürmek için uygulanan çözüm diğeri vilayet hapishanelerine bazı mahkûmların nakledilmesi olmuştur. Bu duruma örnek verecek olursak; 1907 yılında hapishanedeki izdihamdan dolayı hastalıkların yayılmaması için Bitlis Hapishanesinde bulunan otuz beş mahkûmun Diyarbakır Hapishanesi'ne nakli gerçekleştirilmiştir.¹³⁵

Bir başka nakil işlemi de yine aynı şekilde 1908 yılında olmuştur. Bitlis Hapishanesi'nde mahkûmların fazla olmasından dolayı Bitlis Vali Vekili Feyzi Bey tarafından hapishanedeki izdihamı hafifletmek amacıyla hükümleri tasdik edilmiş mahkûmların civar vilayet hapishanelerine nakledilmeleri gerektiğini Adliye Nezareti'ne yazılmıştır.¹³⁶

¹³⁴ BOA, DH.MB.HPS, 103/19, s.1, 5 Mart 1327 (18 Mart 1911)

¹³⁵ BOA, BEO, 3196/239658, s.01-01, 14 Teşrinisani 1323 (27 Kasım 1907)

¹³⁶ BOA, DH.TMIK.S, 72/25, s.1-2, 6 Şubat 1323 (19 Şubat 1908)

Nakil işlemi Nezaret tarafından istenmeyen bir durumdur. Çünkü bu nakiller esnasında firar olayları meydana gelebiliyordu. Bu yüzden mahkûmları başka bir vilayete nakletmek yerine vilayetin merkezinde bir çözüm yoluna gidilmiştir. Bu çözüm yolu ise hapishaneye ek olarak vilayette hanelerin kiralanmasıdır.

Hapishanelerde meydana gelen firar olaylarını engellemek ya da firarları daha çabuk öğrenmek amacıyla sayımlar yapılmış ve hapishaneler gerektiği takdirde de köşe bucak aranmıştır. Lakin eski yapıların hapishane olarak kullanılması dar ve küçük mekânlardan oluşması, hapishanelerde yapılan teftişler, aramalar ve sayımlar firar olaylarını azaltmak için yetersiz kalmıştır. Harp döneminde hapishanelerin birçoğu boşaltılarak, mahkûmlar cephelere gönderilmiştir. Örneğin; savaş zamanına Bitlis vilayeti hapishanelerinin genelinde mahkûmlar savaşa destek amaçlı görevlendirilmiştir. Üçüncü Orduya erzak nakletmek için görevlendirilen iki yüz elli mahkûmun firarlarının engellenmesi amacıyla gidiş ve dönüş yollarının tahkik edilmesi ve güvenliğinin sağlanması gerektiği bilgisi Bitlis Vilayeti Emniyeti Umumiye bildirilmiştir.¹³⁷

2.4 Bitlis Hapishanelerinde Mahkûmların Affı

Osmanlı Devleti'nde mahkûmların serbest kalması için affın çıkarılması sadece padişahın iradesine bağlıdır.¹³⁸ Osmanlı'da çeşitli sebeplerden dolayı af çıkabiliyordu. Bunlar; dini bayramlarda, padişahın cülus bahşişinde, kılıç kuşanmada, padişahın hastalanması sonrasında sağlığına kavuştuğunda, kandillerde ve II. Mahmud ile başlayan doğum günü kutlamalarında, kazanılan zaferler sonrasında genellikle padişahın isteği doğrultusunda af ilan edilirdi. Bu af bazen sadece Payitahtta bazen de tüm Osmanlı vilayetlerini kapsayacak nitelikte yani umumi bir af olurdu. Aftan yararlanabilmenin de şartları vardı. Mahkûmların cezasının üçte ikisini çekmiş olmaları ve devlete büyük miktarda borcu olmaması koşullar arasındaydı.¹³⁹

II. Abdulhamid döneminde de genel af uygulanması görülmektedir. Hatta Osmanlı sultanı mali sıkıntıdan dolayı borçlarını ödeyemeyen kişilere kendi hayratından borçların ödenmesi için Adliye Nezareti'ne elli bin kuruş takviye

¹³⁷ BOA, DH.ŞRF, 51/235, s.1, 23.CA.1333(8 Nisan 1915)

¹³⁸ BOA, Y.EE, 104/64, s.1, 19 Şubat 1304 (03 Mart 1889)

¹³⁹ ŞEN, a.g.e, s.137, ADAK, a.g.t, s.77

yapılmıştır. Böylelikle devlete borcu yüzünden yatan kişilerin borcu ödenerek serbest kalmaları sağlanmıştır.

Af zamanları genellikle padişahların doğum günlerine ya da dini bayramlara denk getirilmeye çalışılmıştır. Borcu olan kişiler komisyon tarafından belirlenerek af kapsamına alınmıştır. Bu tür afların yapılması padişahlar ve halk arasındaki bağın kuvvetlenmesini sağlamıştır. Bu dönemde siyasi suçlular da af kapsamına alınmıştır. Katiller ve haydutların affına birtakım sınırlandırmalar getirilmiştir. Bazı cezalarda da af olamayacağı için bunlar hafifletilmiştir. Mesela katillerin idam cezaları müebbet cezasına çevrilmiştir. Abdulhamid döneminde infaza sıcak bakılmadığı bilinmektedir. Bu da hapishanelerdeki izdihamın artmasına neden olmuştur. Siyasi suçtan dolayı içerde yatan mahkûmlar ise II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra affa tabi tutulmuşlardır.¹⁴⁰

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte yeni bir af uygulaması gündeme gelmiştir. Başlangıçta siyasi mahkûmları korumak gayesiyle çıkartılan af yasası daha sonra genel bir af uygulaması şekline dönüşmüştür.¹⁴¹ Burada da mahkûmların cezalarının üçte ikisini çekmiş olmaları af edilmeleri şartı olarak uygulanmıştır. Ayrıca bir başka af uygulaması da ise mahkûmların bulaşıcı bir hastalığa yakalanması durumunda olmuştur. Böyle durumlarda kişinin doktordan aldığı raporu hapishane müdürüne sunması gerekirdi.¹⁴²

Affa tabi olan mahkûmlarda bazı özellikler aranmıştır. Özellikle 18 yaşından küçük olup, cünhadan mahkûm olanların af kapsamına alınması istenmiştir. Ayrıca hapishanede bulunan küçük yaştaki mahkûmların, diğer mahkûmlarla beraber sağlık durumlarının ve ahlaklarının bozulma tehlikesi ile karşı karşıya olmaları göz önünde bulundurulmuştur. Bir diğer af kapsamında olan cinayet mahkûmlarının ise ıslah olmuş ve ahlak düzeylerinin düzelmiş olmasına dikkat edilmiştir.¹⁴³ Bir gelenek haline gelen af uygulamaları devletin son demlerine kadar devam etmiştir.

Affa nail olanlar sadece Müslimler değil Gayrimüslim Osmanlı tebaası da faydalanabilmekteydi. Örnek verecek olursak; Hariciye Nazırı Tevfik Bey'in

¹⁴⁰ ŞEN, *a.g.e.*, s.138-140

¹⁴¹ Akpınar, *a.g.t.*, s.95

¹⁴² BOA, BEO, 876/65674, s.1, 21 Teşrinisani 1312 (03 Aralık 1896)

¹⁴³ Akpınar, *a.g.t.*, s.95

Babıâli'ye gönderdiği bir belgede siyaset suçundan dolayı Bitlis Hapishanesi'nde hapsedilen beş Ermeni'nin aff-ı umumiden istifade ettikleri yalnız İngiltere Sefaretinden gelen mesajla bu kişilerin halen serbest bırakılmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine Bitlis Hapishanesi'nden bu beş Ermeni'nin isimlerinin verilmesi istenmiştir. Hariciye Nezareti'ne çekilen telgrafta Bitlis Hapishanesi'nde yatmakta olan beş Ermeni'nin tahliye olduklarını bildirmiştir. Bu kişilerin isimleri ise katl kastıyla yaralamaya cüret etme suçundan dolayı yatan Bakkalyan Kigork suçunun üçte ikisini tamamlamış ve geri kalan dört arkadaşı da tahliye edilmiştir.¹⁴⁴

Aynı yıl içerisinde Hizan Hapishanesi'nde siyasetten dolayı yatmakta olan Markoveled-i Hostig adındaki kişi, İngiltere Sefareti'nden gönderilen telgraf ile bu şahsın siyasetten değil sirkat(hırsızlık) suçundan dolayı yattığını belirtmiştir. Marko adlı bu şahsın suçunun üçte ikisini de tamamladığını yani hırsızlık maddesinden dolayı altı ay müddetle mahkûm olduğu gösterilmiş ve şahsın affı istenmiştir.¹⁴⁵ Bunun gibi birçok telgraf örnekleri mevcuttur. Bu telgraflar incelendiğinde vilayette tutuklu bulunan Ermeniler için İngiltere ya da Rusya Devleti tarafından hemen müdahale edildiğini söyleyebiliriz. Buradan da anlaşılacağı üzere gayrimüslim unsurların İngiltere ve Rusya'nın hem hamisi olmuş, hem de bu kesimi Osmanlı aleyhine kullanmaya başlamışlardır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin iç işlerine de karışmışlardır.

Bitlis Hapishanesi'nde üst düzey makamlardaki kişiler hakkında da tutuklama kararı çıkabiliyordu. Bunun sebebi ise yolsuzluk, rüşvet ve buna benzer vakalardı. Böyle durumlarda işlenen suçun kesinleşmesi halinde suçun ne olduğu açıkça belirtilmiştir. Diğer türlü olarak maznun¹⁴⁶ kişi olarak hapishanede tutulurlardı. Örneğin; Dahiliye Nezareti'ne gönderilen varakada Hizan Kaymakamı Mehmed Asaf, nedeni belli olmayan bir suçtan dolayı hapishanede yatmıştır. Hapishane Müdüriyeti tarafından nezarete gönderilen belgede hem bu durum açıklanmış hem de kaymakamın kendi yazdığı telgraf nezarete iletilmiştir. Kaymakam Mehmed Asaf sualsiz muhakemesiz bir şekilde on bir aydır Bitlis zindanında mahpus olduğunu,

¹⁴⁴ BOA, MKT.MHM, 539/20, s.1-2, 12 Kanunusani 1312 (24 Ocak 1897), BOA, MKT.MHM, 539/20, s.3-1, 15 Kanunusani 1312 (27 Ocak 1897), BOA, MKT.MHM, 539/20, s.4-1, 15 Kanunusani 1312 (27 Ocak 1897)

¹⁴⁵ BOA, HR.TH, 189/128, s.1, 26 Şubat 1312 (10 Mart 1897), BOA, HR.TH, 189/128, s.1, 8 Şubat 1313 (20 Şubat 1898)

¹⁴⁶ *Türk Hukuk Lügatı*, s.220, Hakkında ceza davası açılan kimse.

kaldığı yerin üç karıştan küçük bir hücre olduğunu mezar gibi bir yerde havasızlıktan ve rutubetli ortamdan dolayı verem illetine tutulduğunu bu hastalığının da doktorlar tarafından ispat edildiğini belirtmiştir. Hapsinin sebebini bilmediğini ve masumiyetinden emin olduğunu dile getirmiştir. Hapse atılmasına sebep olan şey her ne ise kendisine iftara edildiğini, kötü maksatla yapıldığını ve bunların içi boş iddialar olduğunu söylemiştir. Böyle ‘ben masumum demek farklıdır, mahkeme ile suçumun ispat edilip içeriye atılmam farklıdır’ şeklinde kendini savunmuştur. Bununla ilgili birçok telgraf çekmesine rağmen hiçbirinden olumlu bir yanıt alamamıştır. Kaymakam, Adliye Nezareti tarafından gereken tetkikler ve araştırmaların yapılmasını ve eğer suçlu ise suçuna razı geleceğini, kanunun uygulanmasını da talep etmiştir.¹⁴⁷ Bu durum gösteriyor ki üst makamda olsa bile kanunlara aykırı bir durum görüldüğü takdirde hemen müdahale edilmiştir. Yalnız burada kaymakamın hangi suçtan içeri alındığının açıklanmamış olması garip bir durumdu. Gereken araştırmaların devam ettiği, eğer suçlu ise işlediği suça mutabık cezasını çekeceğini eğer masum ise masumiyeti ispat edildikten sonra serbest bırakılacağı her ne kadar ifade edilmişse de hukuki açıdan bu tartışmalı bir konudur. Ayrıca her ne sebeple olursa olsun adaletin yavaş ilerlemesi de bir başka sorundur.

Umumi aflar haricinde bir de bazı mahkûmlar için de af uygulanabilmiştir. Bu konu ile ilgili önemli bir belge 1914 senesine aittir. Bu affin niteliğine bakacak olursak; bu senede başkasının malına zarar vermektan, otlarını ateşe vermektan dolayı üç buçuk sene müddetle Bitlis Hapishanesi’nde kürek cezası ile hapse mahkûm edilen Çerkez Eşref olarak bilinen Çerkez Allahverdi hakkındaki af talebidir. Bitlis Vilayeti’nden Adliye Nezareti’ne yazılan bir yazı ile konu hakkında bilgilendirilme yapılmıştır. Dahiliye Nezareti Nazırı Talat Bey tarafından da bu istek Babıali’ye sunulmuştur.¹⁴⁸ Adliye Nezareti’nden Bitlis’e gelen cevap ile Çerkez Eşref’in affına karar verildiği yönündedir. Bu kararın Babıali’den Dahiliye ve Adliye Nezareti’ne gönderilen cevapta Çerkez Eşref’in Meclis-i Vükela kararıyla ve padişahın izni ile affı kabul edildiği belirtilmiştir.¹⁴⁹ Anlaşılacağı üzere affa karar

¹⁴⁷ BOA, BEO, 1769/132604, s.1, 21 Teşrinisani 1317(4.12.1901), BOA, BEO, 1769/132604, s.1, 10 Kanunuevvel 1317(23.12.1901)

¹⁴⁸ BOA, BEO, 4312/323369, s.1, 13 Eylül 1330 (26.09.1914)

¹⁴⁹ BOA, BEO, 4312/323369, s.1, 14 Eylül 1330 (27.09.1914)

veren Padişah ve Vükela meclisidir. Affa nail olan Çerkez Eşref isimli mahkûmun cezasının belli bir müddetini tamamlamış olduğu da belgeden anlaşılmaktadır.

Ayrıca yukarıda adı geçen 1914 yılında mahkûm olan Çerkez Eşref'in kürek cezasına çaptırılması gösteriyor ki halen bu dönemde kürek cezası devam etmektedir. Çıkarılan aflar sonucunda hapishanelerde bir nebze de olsa mahkûm sayılarının azalmasına neden olmuştur. Bu da kalabalık ve dar hapishaneleri rahatlatmıştır.

Af kararı çıkabilecek mahkûmların detaylı takibatı yapıldıktan sonra affa nail olup olmadığına karar verilmektedir. Ayrıca af kararı meclisten geçtikten sonra bile son söz yine padişahındı. Af kararı çıktıktan sonra belge Sadrazamın, Dahiliye Nezareti'nin, Adliye, Bahriye, Maliye, Hariciye, Evkaf Nazırı'nın, Nafi'a Nazırı'nın, Maarif Nazırı'nın imzasını taşımaktaydı.

1914-1918 senelerinde Osmanlı Devleti'nin bütün vilayetlerinde aff-ı umumi ilan edilerek, mahkûmiyetlerinin üçte ikisini tamamlamış birçok kişiye af çıkmıştır. I. Dünya Savaşı için asker temini açısından hapishanelerdeki birçok mahpus cephelere gönderilmek üzere jandarma eşliğinde gönderilmiştir. Cephede başarı ile savaşanlar daha sonra affa tabi tutulmuşlardır. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin birçok vilayetinde hapishanelerin boşalma derecesine geldiğini söyleyebiliriz.¹⁵⁰

2.5 Bitlis Hapishanelerinin Sağlık Koşulları ve Hastane Durumları

Osmanlı Devleti'nin hapishanelerin sağlık koşulları ve durumlarına bakıldığında pek iç açıcı olmadığı görülecektir. Osmanlı Devleti hapishanede bulunan mahkûmların tedavi edilmesi için gerekli olan düzenlemeyi aslında daha 1880 Nizamnamesi'nin 61. Maddesiyle yapmıştı. Her hapishanede, hastaların tedavi edilmesi için bir daire olmasını bu şartnamede dile getirmişti.¹⁵¹

Bitlis'te ki hapishaneye ait hastanelerin durumu da diğer hapishanelerden farksız değildi. Bitlis Hapishanesi'nde hasta mahkûmların tedavisi için hapishanenin uygun bir yerinde hastane yapılması ya da yeni baştan inşa edilmesi için Dahiliye Nezareti'ne bilgi verilmiştir.¹⁵² Bitlis Hapishanesinin hastane bölümü için geniş çapta yapılmış ilk çalışma Hicri 1325 (1908) senesinin Teşrinievvel ayına ait belgede

¹⁵⁰ BOA, DH.ŞRF, 49/30, s.1, 1.Ra.1333 (17 Ocak 1915)

¹⁵¹ Demirkol, *a.g.t.*, s.42

¹⁵² BOA, DH.TMIK-S, 25/72, s.1, 21.S.1317 (1 Temmuz 1899)

gösterilmektedir. Hapishane müdürü hastanenin uygun bir yerinde dört yataklık bir hastane tesis etmiştir.¹⁵³

Osmanlı belgelerinde hastane denilen yerin adına aslında revir demek daha doğru olacaktır. Çünkü belgelerde hastane olarak kastedilen yer genel olarak bir odadan oluşmakta, birkaç yatak ve bir doktordan ibarettir. Osmanlıca belgelerde bu terim hastane olarak geçmektedir. Bu sebeple konu anlatımı yapılırken çalışmada da hastane terimi kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde hapishanelerin dar olması ve yoğunluğundan dolayı mahkûmlar arasında pek çok hastalık baş göstermişti. Özellikle yaz mevsimlerinde hapishanelerin kapasitenin üstünde dolu olmasından dolayı bulaşıcı hastalıklar da daha sık görülmüştür.

Yukarıda anlatılan durum karşısında hastalık riski taşıyan mahkûmların çoğu hapishaneden uzakta bir hane kiralanarak doktor kontrolüne bırakılmıştır. Durumu kötü olanların birçoğuna da af çıkarılırdı. Bu durum Bitlis'te de bu şekilde olmuştur. Örnek verilecek olursa; Bitlis Hapishanesi'nde katl maddesinden dolayı on beş sene ve yirmi sene müddetlerle kürek cezasına mahkûm ve mahpus bulunan yaşlı, hasta ve sakat olduklarından bahisle Mutkili Berik bin Hami, Hoşgeldi karyeli Ahmed bin Mustafa ve Cebranlı aşireti reisi Nadir isimlerindeki şahısların gerçekten hasta oldukları ve tıbbende bunun kanıtlandığı için padişahтан af diledikleri ve bu arzuhalin Bitlis Valisi tarafından Adliye ve Dahiliye Nezaretine gönderildiği ve sonuç olarak bu kişilerin af edildikleri bilinmektedir.¹⁵⁴

Bu dönemde ülke harp durumunda olmasına rağmen hapishanelerin genelinde salgın hastalıkların yayılmasını engellenmeye çalışılmıştır. Salgın hastalıklar dolayı mahkûmlara da aşı uygulanmıştır. Aslında Osmanlı yönetimi sadece hapishanelerde değil ülke genelinde salgın hastalıklarla mücadele edebilmek ve bu hastalıkların yayılmasını engellemek için aşı uygulamasına geçmiştir. Bunun hapishanelerde de uygulanması devlet yöneticilerinin sağlık konusunda vatandaşlarına hizmet götürürken ayırım yapmadığını da göstermektedir. Osmanlı halkı da bu aşı

¹⁵³ BOA, DH.MB.HPS-M, 10/10, s.2, 06.Ra.1332 (2 Şubat 1914)

¹⁵⁴ BOA, BEO, 1367/102462, s.1, 26 Ağustos 1315 (07.09.1899)

uygulanmasından yararlanmışır. Avrupa'dan örnek alınan bu aşı uygulaması ile hastalıklar kontrol altına alınmışır.¹⁵⁵

Bitlis Hapishanelerinin durumu incelendiğinde tutukluların sağlık durumlarına ne kadar önem verilse de yine de hastane ve ilaç konusunda yetersiz kaldığı görülmektedir. Adliye Nezareti tarafından Bitlis Vilayetine hapishanelerdeki mahkûmların yiyecek, giyecek ve ilaç ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bildirilmesini isteyen bir yazı göndermişir. Adliye Nezareti Nazırının Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda Bitlis Merkez ve mülhakatındaki hapishane ve tevkifhanelerdeki tutukluların ve mahpus olanlardan hastalananların tedavisi ve ihtiyaca göre yıkanmaları için bir yer olmadığı belirtmişir. Ayrıca bazılarının elbisesinin bile olmadığını Van ve Bitlis Vilayetleri Adliye müfettişliğinden bildirilmişir. Bunun üzerine her hapishanede bir hastane ve tutukluların yıkanması için uygun bir yerin gusülhane olarak ayrılması, ihtiyacı olanlara elbise verilmesi ve sağlığa uygun bir hale getirilmesi istenmişir.¹⁵⁶

Adliye Nezareti'nin bu talebine karşılık Bitlis Vilayeti Mektubî Kaleminden gönderilen yazıda Merkez Hapishanesinin mevcut olan darlığından dolayı hastane ve gusülhane yapmanın imkânsız olduğu, Merkez Vilayet ve mülhakatında bulunan diğer hapishanelerde doluluk oranının fazla olduğu açıklanmışır. Ayrıca vilayet hapishanelerinin masrafları için ayrılan otuz bin kuruşun yetmediği, arttırılması gerektiği vilayetçe belirtilmişir. Ancak bu miktarın yükseltilemeyeceği ve sene itibariyle bu masrafların karşılığının belirlenmiş olduğu cevaben belirtilmişir.¹⁵⁷

Bitlis Hapishanelerindeki sağlık sorunları ülke geneli ile benzerlik göstermektedir. Özellikle de yaz mevsiminde hastane, okul ve hapishane gibi topluluklar da ortaya çıkan hastalıkların salgına dönüşme riski fazladır. Sıcak havaların üzerine bir de su sıkıntısı eklenince, mahkûmlar banyo yapamaz hale gelir. Böylece basit hastalıkların bile böyle ortamda bulaşıcı olmasına, hatta yayılmasına yol açar.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Şen, *a.g.e.*, s.108

¹⁵⁶ BOA, DH.TMIK-S, 70/55, s.1, 17 Teşrinisani 1323 (30.11.1907)

¹⁵⁷ BOA, DH.TMIK-S, 70/55, s.1, 31 Mart 1324 (13.04.1908)

¹⁵⁸ Parlakoğlu, *a.g.t.*, s.56

Hapishanelerde banyonun olmaması, su sıkıntısının yaşanması, yiyecek-giyecek probleminin olması ve ortamın temiz olmamasından dolayı bulaşıcı hastalıkların yayılmasına sebep veriyordu. Bu durumların ortadan kalkması için hapishane yöneticileri sağlık koşullarının iyileştirilmesinin ve hapishanelerin tamirâtı için sürekli tahsisat talebinde bulunmuşlardır. Tamir edilemeyecek durumda bulunan hapishaneler için ise yeni bir hapishanenin yapılması öngörülmüş, fakat devlet bütçesinin yetersiz kalmasından dolayı bunun gibi birçok talep geri çevrilmiştir.

Osmanlı Devleti bu sorunların azalması ve bütçesini zorlamamak açısından genellikle hanelerin kiralanması ya da hafif suçlular için af yoluna gitmiştir. Van ve Bitlis Adliye Müfettişlerinin yaptıkları hapishane teftişlerine bir örnek daha verecek olursak; Dahiliye Nezaretine belirtilen yazıda Bitlis Vilayeti'ne bağlı Ahlat Kazası Hapishanesi'nde Hükümet Konağı Dairesinin zemin katında bulunan küçük odalarda tutulan mahkûmların hastalanan mevkuf ve mahpusluların iç içe tutulmaları ve tedavi edilemedikleri ifade edilmiştir. Buna istinaden verilen cevapta dar, yetersiz ve hasta bulunan hapishanenin bu durumunun hemen düzeltilmesi gerektiği ve konu hakkında gerekenin yapılması istenmiştir.¹⁵⁹

Hapishanelerdeki mahkûm yoğunluğundan dolayı baş gösteren bulaşıcı hastalıklardan dolayı mahkûmlar çoğu zaman başka vilayetlerdeki hapishanelere gönderilmek istenmiştir, fakat oradaki hapishanelerde dolu olduğundan mahkûmların gönderilmesi fikrine iyi yaklaşılmamıştır. Çoğu zamanda bulaşıcı hastalıklardan dolayı karantina uygulaması yapılarak hasta olan mahkûmların ilaç tedavisine ve bir an önce iyileşmesine dikkat edilmiştir. Bu konuda hapishanenin doktorları, hastanede ki hastalarını her gün muayene etmek, tedavisini ve hastanenin düzenini sağlamakla mecburdurlar. Ayrıca bulaşıcı hastalığa yakalanan hastaların diğer hastalarla ve mahkûmlarla temas etmemelerine dikkat edeceklerdir. Hapishane doktorunun hasta için vereceği ilaç ve diğer tedbirlerle ilgili belgenin üzerinde müdür ya da başgardıyan tarafından “görölmüşdür” ibaresi konulduktan sonra eczacıya ve gerekli yerlere verilerek, hastanın diğer işlemleri tamamlanmaktadır. Hapishane doktoru, her senenin sonunda hapishanede meydana gelen hastalık ve diğer sağlık sorunlarını, hazırladığı bir rapor ile adliye müfettişlerinin aracılığı ile Adliye Nezaretine

¹⁵⁹ BOA, DH.TMIK-S, 71/19, s.1, 21 Teşrinisani 1323(04.12.1907), BOA, DH.TMIK-S, 71/19, s.2, 20 Kanunuevvel 1323(02.01.1908)

göndermek zorundaydılar.¹⁶⁰ Bitlis Hapishanelerinde bu salgın hastalık sorunu sadece erkek mahkûmlar arasında yayılmıştır. Kadın mahkûm sayısı az olduğundan ve genellikle hapishane olarak hane kiralanıp, orada tutulduklarından dolayı salgın hastalık yok denecek kadar azdır.

I.Dünya Harbinin başladığı dönemde devlet bütçesinin büyük bir kısmını savaş için ayırmış olsa bile cepheye götürülmeyen, içeride kalan mahkûmların durumları göz ardı edilmemeye çalışılmıştır. Bu duruma örnek olarak da; teftiş heyetinden Babiâli'ye gönderilen bir telgrafta Mıgır isminde bir tutuklunun bir hafta müddetle muayene edildiği ve reçetesinin olmasına rağmen ilaç verilmediği tespit edilmiştir. Reçetelerin eczanelere üç gün süre ile teslim edildiği mülkiye müfettişinden bildirilmiştir. Bu sürenin uzun olduğu hastalara acilen reçetelerindeki ilaçların takviyesinin yapılmasını ve mağduriyetlerinin giderilmesini, tedavilerinin bir an önce yapılması ve hastalıklarının yayılmasının önlenmesi gerektiği Bitlis Vilayeti'ne rapor edilmiştir.¹⁶¹ Durumun savaş şartları içerisinde ilaç sıkıntısından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

2.6 Bitlis'te Kadın Mahkûmlar ve Hapishaneleri

Osmanlı Devleti'nde kadınlar için hapishane meselesi hemen hemen ülkenin her yerinde önemli bir sorun haline gelmiştir. 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nin 1. bölümünün 6. maddesi nisa yani kadın hapishaneleriyle ilgilidir. Maddeye göre tevkifhane, hapishane ve hapishane-i umumilerde nisaya mahsus ayrı bir daire olacaktır. Her vilayet, kaza ve sancak merkezindeki hapishanelerde kadın mahkûmlara mahsus bir daire olması için istenilen hedefe ulaşmak mümkün olmadığından kadınlar için uygun haneler kiralanarak geçici olarak kadın hapishanesi adıyla kullanılmıştır.

Genellikle güvenilir kişilerin evleri kiralanmak suretiyle bu sorun çözülmeye çalışılmıştır. Ancak hem gardiyan maaşının karşılanması hem de kira bedelinin ödenmesi konusunda sıkıntı yaşanmıştır. Bundan dolayı yeni inşa edilen hapishanelerde kadınlara yer ayrılması ya da koğuş ilave edilmesi gerektiği, hiç olmazsa hükmü kesinleşmiş olanların civar vilayet veya kazalardan birine

¹⁶⁰ Özdemir Kızıllan, s.94-95

¹⁶¹ BOA, DH.MB.HPS, 56/77, s.2, 9 Temmuz 1330 (22.07.1914), BOA, DH.MB.HPS, 56/77, s.1, 3 Ağustos 1330 (16.08.1914)

gönderilmesi öngörülmüştür. Gayrimüslim kadınlar için hapishane olarak kullanılan yerler haham ve papazların evleri idi.¹⁶²

Kadın hapishanelerinin ıslah edilmesi açısından oldukça yavaş hareket eden hükümet, yeni inşa edilen hapishanelerde kadın mahkûmlar için ayrı bir koğuşun yapılmasını öngörülmüştür. Yalnız dönemin şartları göz önüne alındığı zaman bütçenin buna elvermediği ve erkeklere ait hapishanelerin bir koğuşunun kadınlar için ayrılması yoluna gidildiği ya da hanelerin kiralandığı görülmektedir.¹⁶³

Bitlis'te Kadın mahkûmlar ve erkek mahkûmlar ayrı bir yerde tutulurlardı. Kadınlar için ayrı bir bina hapishane olarak bulunmamaktaydı. Sayıca az oldukları için ayrıca bir bina yapılmasına gerek görülmemiştir. Kadınlar, genellikle 1912 senesi öncesinde cezalarını çekmeleri için 'imam evi' ya da 'papaz evi' ya da 'muhtar evi' denilen yerde tutulurlardı. Çoğu zamanda liva merkezlerine gönderilerek, masrafları da hapishaneye ayrılan tahsisattan yapılmıştır.¹⁶⁴

1912 yılından sonra kadınlardaki suç işleme oranı arttığından dolayı kadın hapishanelerinin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Devletin kısıtlı bütçe imkânları nedeniyle ayrı bir hapishane binası inşa edilememiştir. Genellikle kadınlar için bir hane kiralama yoluna gidilmiş ve muhafazası içinde kadın gardiyan tayin edilmiştir.¹⁶⁵

Bitlis'te ve Bitlis'e bağlı kazalarda 3 tane kadın hapishanesi bulunmaktadır. Bunlar; Bitlis Merkez, Ahlat ve Hizan'da yer almaktadır. 1920 tarihli bir belgeden anlaşılacağı üzere bu sene içerisinde Bitlis Merkez'de kadın hapishanesi için aylık 70 kuruşa bir hane kiralanmıştır. Ahlat Kazası'nda aylık 20 kuruş, Hizan Kazasında ise aylık 15 kuruşa bir hane kiralanmıştır.¹⁶⁶ Mutki Kazası'nda kadın hapishanesi bulunmamaktadır.

Ahlat'ta kadın mahkûm sayısı az olduğundan dolayı kadınlar suçlular için ayrı bir hapishane binasının yapılması uygun görülmeyle, bir hane kiralanmıştır ve

¹⁶² Emine Gümüüşsoy, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Eskişehir Hapishanesi (1890-1920)", *Tarih Okulu Dergisi*, C. 7, S. 20, Aralık 2014, s.225, Ayrıca bkz. Demirkol, *a.g.t.*, s.58, bkz. BOA, DH.MKT, 1059/47, s.2, 23.M.1324 (19 Mart 1906)

¹⁶³ Özdemir Kızılkın, *a.g.t.*, s.79

¹⁶⁴ BOA, DH.MKT, 2826/5, s.1, 16 Mart 1325 (29 Mart 1909)

¹⁶⁵ Nurgül Bozkurt, "XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 21, Bahar 2012, s.264, Ayrıca bkz. Şen, *a.g.e.*, s.157

¹⁶⁶ BOA, DH.MB.HPS-M, 42/57, s.8, 17.Ş.1338 (6 Mayıs 1920)

cezalarının tamamlanması sağlanmıştır. Önceden kazalarda kadınlara hapisane olarak bir hane ayrılmamıştı. Bu nedenle suçlu olan kadınlar vilayet hapisanelerine nakledilirlerdi. Bu durum hem suçlu yakınları için sorun teşkil ederken hem de mahkûmların gönderildiği hapisanenin işini zorlaştırmıştır. Bu yaşanan durumun düzene aykırı olduğunu belirten Adliye Nazırı kazalarda suç işleyen kadın mahkûmlar için de hapisane olarak bir hane kiralanmasını vilayetlere bildirmiştir.

Bir belgeye göre Ahlat Kazası'nda da 1898 yılında kadınlar için bir hane kiralanarak hapisane olarak kullanılmıştır. Vilayetin dahiliye bütçesinde kadın hapisanelerine ayrılmış bir bütçe olmadığından, kiralanen bu hanenin ücreti Hükümet Konağı için ayrılan tahsisattan yirmi kuruş kadın hapisanesi için ayrılmıştır.¹⁶⁷ Ahlat Kazası'nda kadınlar için kiralanen ve bu konu hakkında bilgi veren bu belgenin en eski tarihli belge olduğunu söyleyebiliriz.

Bitlis'te ve buraya bağlı kazalarda kadın hapisanesi için ya nezaretlerde ayrı bir bölüm yapılmış ya da yeni bir hane kira olarak tutulduğunu söyleyebiliriz. Kadın mahkûmlara yeni bir bina tesis edilmesi için devlet bütçesinin yetersiz olduğunu vilayete gelen yazılarda görebiliriz. Bitlis Vilayet'ine ait gönderilmiş belgede bu durum açıklanmıştır. Dahiliye Nezareti'nden Babıali'ye bildirilen belgede Bitlis'e bağlı Ahlat Kazası'nda bir kadın hapisanesinin tedarikinin lazım geldiğini belirtmiştir. Ancak Dahiliye Nezareti'nin bütçesinde kazalara mahsus olmak üzere kadın hapisanesi namıyla bir tahsisat olmamasından dolayı Ahlat Kazası'ndaki Hükümet Konağı için evvelce tahsis edilen altmış sekiz kuruşun yirmi kuruşunu kadın hapisanesinin kira bedelinin ödenmesi ve geri kalan kırk kuruşun ise gardiyan maaşına ayrıldığı vilayetten nezarete bildirilmiştir. Ayrıca kadın hapisanesi olmayan kazalarda cünha, cinayet ve maznun(zan altında olan) bulunan kadınlar liva ya da vilayet hapisanelerine naklinin düzene aykırı olacağı göz önünde bulundurulmuştur. Bu yüzden kazalarda birer kadın hapisanesi inşası için önceden Adliye Nezareti'nden gelen yazı ile kadın hapisanesi olarak cüzi miktarda birer hanenin kira ile tahsis edilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁷ BOA, BEO, 1139/85401, s.1, 17.M.1316 (7 Haziran 1898), Ahlat Kazasında kadınlara hapisane olarak kiralanen ilk hane olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁶⁸ BOA, BEO, 1139/85401, s.2, 26 Mayıs 1314 (07 Haziran 1898)

Kadın mahkûmlar için böyle özel mekânların hapisane olarak tesis edilmesi, Dahiliye Nezareti nazırının müsteşarı aracılığıyla tüm vilayet merkezlerine tebliğ olarak gönderilmiştir.¹⁶⁹ Böylece devlet, kısıtlı bütçe nedeniyle hapisanelerin yetersiz olduğu yerlerde hem kadın hem de erkek mahkûmlar için bina kiralayarak çözüm yoluna gitmiştir.

Kazalarda kadın mahkûmlar için hapisane olarak kabul edilen haneler kiralanmıştır. Hapisanelerde kalan kadın mahkûm sayısına 1920 yılı Mayıs ayı örnek verilecek olursa; Bitlis'te üç, Ahlat'ta iki mahkûm bulunurken, bu dönemde Hizan ve Mutki Kazalarında kadın mahkûm bulunmuyor. Mutki'de kadın mahkûm sayısı az olduğundan ya da kazada kadın mahkûm bulunmamasından dolayı bir hapisaneye gerek duyulmamıştır. Burada mahpus ya da mevkuf olan kadın varsa da merkez veya bölge hapisanelerine gönderilirlerdi. Bitlis Merkez'de kadınlara mahsus Hükümet Konağı yakınlarında aylık yetmiş kuruş kirayla bir hane hapisane olarak kullanılmıştır. Ahlat'ta kadınlar için aylığı yirmi kuruştan hane kiralanmıştır.¹⁷⁰ Kadın mahkûmlar için ayrıca bir kadın gardiyan tayin edilmiştir. Bitlis Merkez kadın hapisanesi için aylık 600 kuruşa bir kadın gardiyan, Ahlat kadın hapisanesi için aylık 400 kuruş karşılığında bir kadın gardiyan tayin edilmiştir.¹⁷¹

Vilayette kadınların işledikleri suçlar analiz edildiğinde genellikle darp ve hakaretten dolayı tutuklanmışlardır. Ayrıca bir hapisane olmaması ve hanelerin kira olarak tutulması devlet bütçesi açısından sıkıntılı bir durum olarak görülmüştür. Bu da kadınlar arasında işlenen suçların hafiflik derecesine göre tutuklanma sürelerini düşürmüştür.

Tutuklanan mahkûm kadınlar arasında çocuklu ve hamile olanlarda vardı. Bunlar için ceza kanunu (1880 Nizamnamesi) farklı uygulanırdı. Böyle mahkûmlar olduğu vakit Adliye Nezareti'ne danışılırdı. Altı yaşına kadar olan çocuklar annesiyle birlikte hapisanede kalırdı. Altı yaş ve üstü çocukların anneleriyle birlikte alıkonulması sakıncalı görülmüştür. Çocuk psikolojisi göz önüne alınarak sadece altı yaş altındaki çocukların anneleriyle birlikte kalmalarına izin verilmiştir. Geride kalan

¹⁶⁹ ŞEN, s.158

¹⁷⁰ BOA, DH.MB.HPS-M, 10/10, s.2, 1 Kanunuevvel 1329 (14 Aralık 1913), BOA, DH.MB.HPS-M, 10/31, s.1, 1 Kanunuevvel 1329 (14 Aralık 1913)

¹⁷¹ BOA, DH.MB.HPS-M, 42/57, s.7, 17.Ş.1338 (6 Mayıs 1920)

çocuk var ise akrabalarında kalırdı aksi durumda ise Darülacezede kalırlardı.¹⁷² Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti mahkûm çocuklarının da sağlığını düşünmüştür. Eğer çok küçük ise çocukların anne yanında kalmasını uygun bulmuştur. Yaşı daha büyük olan çocukları ise ya akrabalarına teslim etmiş akrabalarının olmaması durumunda da kendi korumasına almıştır.

Osmanlı Devleti'nin başlattığı hapisane ıslahatı kadın hapisanelerini de kapsamaktaydı. Tanzimat sonrasında hızla yapılan ıslahat hareketleri II. Meşrutiyet yıllarında da devam etmiştir. Modernleşme ile birlikte birçok vilayette kadınlar için hapisanelerin uygun yerlerinde koğuş tesis edilerek ya da hane kiralanarak cezalarının çekilmesi sağlanmıştır. Kadın mahkûm sayısının az olmasından dolayı devlet kadınlar için ayrı bir hapisane yapılmasını uygun görmemiştir. Ya da bütçe konusu ileri sürülerek öncelik erkek mahkûmlara verilmiştir. Kadınların suç işleme oranlarına bakıldığında suç işleme kadınlarda az olsa bile hırsızlık, katle sebebiyet, fitne-fesat, fahişelik, borç ödememe gibi çeşitli suçlardan dolayı yatmaktaydılar.¹⁷³

Hapisanelerin, başından beri kadınlar için düşünülmüş bir bölüm olmamasından dolayı genel olarak erkek mahkûmların kaldığı hapisaneler yapılmıştır. Bu sebeple kadın mahkûmların olduğu durumlarda hapisaneler için ihtiyaçları ve eksikler çoğalmıştır

Abdülhamit Dönemi'nde, 1880 Nizamnamesi'nin hedeflediği "Her vilayet, sancak ve kaza merkezinde kadınlara ait ayrıca bir daire olacaktır." İbaresine ne yazık ki gerçekleştirilememiştir.

1912 yılına kadar da kadınlar için ayrıca yapılan bir hapisane binasının varlığına rastlanılmamıştır. Dolayısıyla hapis cezası alan kadınlar hapsedilememektedir. Kiralanan evlerde cezası bitene kadar tutulmuşlardı. Uzun bir süre kiralanan hanelerde cezasını çeken kadınlar bazen zaman aşımından dolayı da verilen cezaların düşme ihtimalini getirmektedir. Bunun sebebi devletin bütçe yetersizliğinden dolayı uzun müddetlerle kira masraflarını karşılayacak tahsisatı olmadığını gösterebiliriz. Çözümü ise aynıdır; uygun bir yerlerde, münasip evlerin kiralanıp, geçici olarak hapisane adıyla kullanılmasıdır. Elbette bu sorunların temelinde ekonomik nedenler yatmaktaydı. Ayrıca çoğu yerde kadın mahkûmlara

¹⁷² Şen, s.158

¹⁷³ Adak, s.62

mahsus bir hapishane bulunmamasının sebebi, önceliğin kadın hapishanelerinde olmadığından diyebiliriz. Çünkü kadın mahkûmların sayısı erkek mahkûmların sayısına göre çok daha azdır.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Demirkol, s.61

SONUÇ

19. Yüzyıl öncesinde insanların işlediği suçlara verilen cezalar bedene yönelikti. Daha sonra bedene uygulanan infaz cezası ortadan kaldırılarak hem suçun hem suçlunun ıslah edilmesi için hürriyeti bağlayıcı cezalara karşılık gelebilecek cezaların uygulanması ile birlikte hapishaneler ortaya çıkmıştır.

Zindandan hapishaneye geçiş dönemi ilk olarak Avrupa ülkelerinde görülse de, Osmanlı Devleti Avrupa'yı izlemekte gecikmemiş ve hapishane konusunda çalışmalara başlamıştır. İlk hapishane örneklerine İstanbul'dan başlayıp daha sonra diğer vilayet merkezlerinde de uygulanması münasip görülmüştür. Modernleşme ile birlikte hapishane alanında ıslah çalışmaları başlamıştır. Bu çalışmaların başladığı Vilayet merkezlerinden biri de Bitlis'tir.

Yapılan çalışmada, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bitlis Merkez ve kazalarındaki hapishanelerin durumu ve ıslah süreci incelenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Bitlis'teki hapishaneler araştırılıp, hapishanelerin fiziki yapısı, içinde barındırdığı mahkûmların suç ve ceza müeyyideleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgular sonucunda II. Meşrutiyet Döneminde Bitlis'te hapishane olarak gösterilen hükümet konağı içinde bir yapının bilgisine ulaşılmıştır. Yalnız bu yapının mahkûmlar için yetersiz olduğundan yeni bina yapılmak istense de bütçe yetersizliğinden dolayı hayata geçirilememiştir.

Hapishane binasına ek Hükümet Konağına yakın yerlerde hem erkekler için hem de kadınlar için haneler kiralanarak hapishane olarak kullanılmıştır. Kadın mahkûmlar önceleri güvenilir kişilerin evinde cezalarını çekmek için hapsedilirlerdi. Bu yerler genellikle gardiyan evi, imam evi ya da gayrimüslim kadın mahkûmlar için papaz evleri kira olarak tutulurdu. Ayrıca yapılan araştırmalar sonucunda Bitlis'te çocuk mahkûmlar için bir Çocuk Hapishanesine rastlanmamıştır.

Hapishane ile birlikte sağlık durumları da göz önüne alınarak Bitlis Merkez ve kaza hapishanelerinin hastane durumları da araştırılmıştır. Hastane durumlarına bağlı olarak hasta mahkûmların vaziyetleri de araştırılmıştır. Bitlis Merkez Hapishanesi'nin durumuna bakıldığında Osmanlı Devleti'nin diğer vilayet hapishanelerinden pek bir farkı yoktu. Hapishanelerdeki mahkûm fazlalığı, hapishanelerin fiziki ortamının yetersiz kalması ve sağlığa uygun olmayan bir

ortamın var olmasıyla hastalıkların meydana geldiği gözlemlenmiştir. Hapishanelerde salgın hastalıkların ortaya çıkması, yetersiz beslenme, havasız ortamda kalmaları sağlık açısından sorun teşkil etmiştir. Bitlis Hapishanesi ile ilgili yapılan araştırma ile elde edilen birincil kaynaklar tarafsız bir şekilde incelenerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Hapishanenin araştırma alanı dar olduğundan ve çok az sayıda araştırma kaynaklarının var olduğu göz önüne alınarak bu çalışmanın ileride yapılacak olan inceleme konuları ve araştırmacılar için ilham kaynağı olacağı kanaatindeyiz. Bitlis Merkez ve Kaza Hapishaneleri ile ilgili elde edilen bulgularda hapishanelerin bulunduğu yerler, fiziki yapısı, suçlu profilleri, suça karşılık verilen cezalar, hapishaneye bağlı hastaneler, hapishane çalışanları hakkında bilgi verilerek, hapishanenin ihtiyaç durumu Vilayetten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen cetvellerde incelenerek açıklanmıştır.

Bitlis Merkez ve Kaza Hapishanelerinde bulunan kadın hapishaneleri ve mahkûmları incelenerek, yıllara göre kadın suçlularda artışların ve bu artışlara neden olan olaylar açıklanmıştır.

Bitlis Vilayeti'nde hapishane olarak kullanılan binalar genellikle Hükümet Konaklarının bodrum katı veya geçici olarak kiralanan hanelerden oluştuğu için günümüze kadar gelen hapishane yapısına rastlanmamıştır. Yapılan bu hapishane binaları genelde kargir ve iyi durumda olmayan bina yapılarıdır. Bu yüzden sık sık tamirat yoluna gidildiği gözlemlenmiştir. Yeni bir umumi hapishane binasının yapılması için çalışmalar başlatılmış; fakat devletin mali gücünün yetersizliğinden dolayı hayata geçirilememiştir.

Hapishanelerde meydana gelen firar olayları incelenerek; bu firar olaylarını meydana getiren etkenler araştırılmış ve sunulmuştur.

Bitlis Merkezde bulunan ve kalenin dibinde inşa edilen hapishane binası uzun yıllar sonra tahribata uğramıştır. 1970'li yıllarda yıkıldığı tahmin edilen hapishane binasının bir cephesi kale surlarına dayandırıldığından dolayı kaleye zarar vereceği düşüncesiyle yıkıldığı tahmin edilmektedir. Çalışmalardan da anlaşılacağı üzere savaş dönemlerinde özellikle Balkan Savaşı, Trablusgarp Savaşı, Bitlis'te meydana

gelen isyan olayları ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok yer tahrip edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı birçok belge ve bina yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Savaşlardan dolayı yaşanan bu tahriplerden Bitlis Merkez Hapishanesi de nasibini almıştır. Hapishane binaları kullanılamaz hale gelmiştir. Ayrıca Savaş nedeniyle asker ihtiyacını karşılamak için hapishanedeki mahkûmlar cepheye gönderilmişlerdir. Cephede başarı sağlayan ve cezasının belli bir süresini tamamlamış olan mahkûmlar af uygulamasına tabi tutulmuşlardır.

Osmanlı arşivinde temel kaynaklara başvurularak Bitlis Merkez Hapishanesi'ne ait belgelere ulaşılmıştır. Ulaşılan bu belgelerin transkripsiyonu yapılarak tarafsız bir şekilde incelenip araştırmaya sunulmuştur. Yapılan bu araştırma ve incelemeler özgün bir şekilde ortaya konulmuştur.

KAYNAKLAR

CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ

1. Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)

BEO, 876/65674

BEO, 1139/85401

BEO, 1367/102462

BEO, 1769/132604

BEO, 1891/141762

BEO, 3196/239658

BEO, 4312/323369

2. Dahiliye Nezareti

2.1 Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti

DH.MB.HPS, 2/15

DH.MB.HPS, 08/65

DH.MB.HPS, 35/7

DH.MB.HPS, 56/77

DH.MB.HPS, 103/19

DH.MB.HPS, 141/39

DH.MB.HPS, 141/63

DH.MB.HPS, 143/70

DH.MB.HPS, 145/14

DH.MB.HPS, 150/65

DH.MB.HPS, 150/66

DH.MB.HPS, 152/30

2.2 Hapishaneler M¼d¼riyeti M¼teferrik

DH.MB.HPS-M, 02/118

DH.MB.HPS-M, 05/25

DH.MB.HPS.M, 10-10

DH.MB.HPS-M, 10/31

DH.MB.HPS.M, 13/01

DH.MB.HPS-M, 18/84

DH.MB.HPS.M, 20/80

DH.MB.HPS.M, 35/93

DH.MB.HPS.M, 36/75

DH.MB.HPS-M, 42/57

2.3 Mekt¼b¼ Kalemi Belgeleri

DH.MKT, 743/36

DH.MKT, 1059/47

DH.MKT, 1260/27

DH.MKT, 2826/5

2.4 Őifre Kalemi

DH.ŞRF, 49/30

DH.ŞRF, 51/235

2.5 Tesr¼-i Muamel¼t ve Isl¼hat Komisyonu Muamel¼t

DH.TMIK-M, 53/43

DH.TMIK-M, 258/56

2.6 Tesri-i Muamel¼t ve Isl¼hat Komisyonu Isl¼hat

DH.TMIK-S, 23/48

DH.TMIK-S, 25/72

DH.TMIK-S, 61/54

DH.TMIK-S, 70/55

DH.TMIK-S, 71/19

DH.TMIK.S, 72/25

3. Hariciye Nezareti

HR.TH, 189/128

4. İrade-i Hususi

İ.HUS, 98/83

5. Sadaret

5.1 Mühimme Kalemi Evrakı

MKT.MHM, 539/20

7. Maliye Nezareti

ML.EEM, 890/24

ML.EEM, 956/11

8. Yıldız Esas Evrakı

Y.EE, 104/64

B. SALNAMELER

AYKAN, Güven, *Bitlis Vilayet Salnamesi, Vilayet Salnamelerine Göre Tarihte Bitlis ve Bitlis'te Tarih*, İstanbul, 2015

AZAP, Eralp Yaşar, *Bitlis Salnameleri (Devlet-Vilayet-Maarif)*, BETAV Yayınları, İstanbul 2017

C. SÖZLÜKLER

PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2011

SAMİ, Şemsettin, Kamus-ı Türki (Latin Harfleriyle) Hazırlayanlar: Raşit GÜNDOĞDU ADIGÜZEL, Niyazi, Ebul Faruk ÖNAL, İdeal Kültür Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, 2017

D. GAZETELER

Tanin, 16.M.1329 (17 Ocak 1911), s.4

E. FOTOĞRAF ARŞİVİ

Özcan Erboy Fotoğraf Arşivi

Vartan A. Hampikian, Kongre Kütüphanesi, Fotoğraf Arşivi

F. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

ADAK, Ufuk, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir, 2006, Yüksek Lisans Tezi

AKPINAR, Özlem, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Konya Hapishaneleri (1876-1922)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2017, Yüksek Lisans Tezi

AKYÜZ ORAT, Jülide, “Hapishane Islahatı Bağlamında Çerkes Hapishanesinin Modernleşme Çalışmaları”, *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Dergisi Folklor/Edebiyat*, C. 17, S. 66, 2011, s.81-94

ATAR, Zafer, “20.yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 1, Manisa 2011, s.87-102

BOZKURT, Nurgül, “XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 21, Bahar 2012, s.261-277

CIRIK, Bülent, *Doğu Anadolu'da Türk-Kürt-Ermeni İlişkileri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016

ÇİÇEK, Hasan, “Bir Mekan Hizan: İlim ve Alim Havzası”, *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, S. 1, İstanbul 2016, s.189-190

DAVULCU, Mahmut, “ Ahlat Yöresi Taş Ustalığı Geleneğinin Somut Olmayan Kültürel Miras Açısından Önemi ve Yapı Ustası Tahsin Kalender”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, C. 4, S. 7, Temmuz 2015, s.48-80

DEMİRBAŞ, Timur, “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, *Hapishane Kitabı*, Editörler: Emine GÜRSOY NASKALİ, Hilal OYTUN ALTUN, İstanbul 2010

DEMİRKOL, Kurtuluş, , *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, Doktora Tezi

DEMİRYÜREK, Halim, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, Babıali Kültür Yayıncılığı, Şubat 2019

GÜMÜŞSOY, Emine, “Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Eskişehir Hapishanesi (1890-1920)”, *Tarih Okulu Dergisi*, C. 7, S. 20, s.225-249

GÜRAN, Tefik, *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt 5, Ankara 1997

KARAKAYA, Beyza, *Musul Vilayeti Hapishaneleri(1864-1918)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2016, Yüksek Lisans Tezi

KILIÇ, Orhan, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2004

KIRCA, Ersin, “I. Dünya Savaşı Öncesi Doğuda Kürt-Ermeni Mücadelesi, Hükümetin Uygulamaları ve Kürtlerin Hükümete Tepkisi”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 3, S. 1, Nisan 2017, s.24-56

KÖHLER, Wilhelm, *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Bitlis ve Halkı*, Almancadan Çeviren: Haydar IŞIK, Alan Yayıncılık, İstanbul 1989

ÖZDEMİR, KIZILKAN Ayşe, *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkûmlar (1839 – 1922)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta 2011, Doktora Tezi

ÖZTÜRK, Sevcan, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Aydın 2014, Yüksek Lisans Tezi

SELVİ, Haluk, CIRIK, Bülent, “1913 Islahat Öncesi Osmanlı Doğu Vilayetlerinde Olaylar, İddialar, Cevaplar”, *OTAM*, S 36, Güz 2014, s.157-200

- SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara 2006
- SÜMER, Faruk, “Ahlat”, *DİA*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s.19-22
- ŞEN, Hasan, “Osmanlı’da Hapishane Mefhumu”, *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza 18. - 20. Yüzyıllar*, Derleyenler: Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, Çeviren: Özlem Tuna, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986, s.200-211
- ŞEN, Ömer, *Osmanlı’da Mahkûm Olmak*, İstanbul 2007, Kapı Yayınları
- TEKDAL, Danyal, *II. Abdulhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdari ve Sosyal Yapı)*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2018, Doktora Tezi
- Türk Hukuk Lûgatı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s.54-56-182
- ULUÇAM, Abdüsselam, Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II Bitlis, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002,
- YAŞA, Recep, “Doğu Anadolu’da Bir Türk Kültür Merkezi: Ahlat”, *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, Çankırı 2013, s. 15-28
- YILDIZ, Gültekin, *Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2002
- ZÜLFİKAR, Servet, *Fotoğrafların Dilinden Geçmişten Geleceğe Akan Bitlis Hayatı*, Step Ajans Rek. Mat. Tan ve Org. Şti, İstanbul 2016

EKLER

EK1¹⁷⁵: 1914-1916 yıllarında Bitlis Hapishanesi (Hükümet Konağı) olarak kullanıldığı tahmin edilen bina günümüzde Jandarma Komutanlık Binası olarak kullanılmaktadır.

¹⁷⁵ Servet Zülfiyar, *Fotoğrafların Dilinden Geçmişten Geleceğe Akan Bitlis Hayatı*, Step Ajans Rek. Mat. Tan ve Org. Şti, İstanbul 2016, s.39

مملکت عثمانیہ میں موجود حبس خانہ اور ایجنوں داخلہ نظارتہ ورہ جک معلوماتہ دائر سوال ورقہ قسیدر .

ولایتک اسمی	تعلیمی	قضاوتک اسمی مرکز رلائیہ	
ولایتک اسمی	تعلیمی	حبس خانہ تک خصوصی براسی وارثہ آنک اسمی	عمومی اسمی برتقدیر
نمایہ مخصوص حبس خانہ وارمیدر .		دستور نامی موجود د -	
حکومتک مانییدر استیچار آرمی استعمال اولتیرور		حکومتک مانییدر استیچار آرمی استعمال اولتیرور	
۳۲۹ سنسی کانون اولتک برنجی کونی موجود مہوسین عددی		۱۰۰ ارنک ۶۰ ۴۰ ۶۵	
حبس خانہ تک مینی بولتدی اراشینک مانتجہ درجہ امریتی حکومت قوانعی داخلئندہ و یاخار جندہ و حکومت دائرہ سی مشتملاندن اولوب اولدینی		رقبہ مری صاحبہ یکبارہ رقبیا اور زرہ نا ایضہ اولوب اولوب حکومت قریبانی آغاز اولوب اولوب ایضہ عرصہ شرفا ایضہ حکومت قریبانی آغاز اولوب اولوب ایضہ عرصہ شرفا ایضہ حکومت قریبانی آغاز اولوب اولوب ایضہ عرصہ شرفا ایضہ حکومت قریبانی آغاز اولوب اولوب ایضہ عرصہ شرفا ایضہ	
حبس خانہ تک مینی بولتدی اراشینک مقدار ذرائع [بالمساحة ممكن اولدینی صادر تخبیتا]		خزینہ اولوب اولوب ایضہ عرصہ شرفا ایضہ حکومت قریبانی آغاز اولوب اولوب ایضہ عرصہ شرفا ایضہ حکومت قریبانی آغاز اولوب اولوب ایضہ عرصہ شرفا ایضہ حکومت قریبانی آغاز اولوب اولوب ایضہ عرصہ شرفا ایضہ	
حبس خانہ تک مینی بولتدی اراشینک بھر ذرائع قیمت		حبس خانہ تک مینی بولتدی اراشینک بھر ذرائع قیمت	
حبس خانہ تک احوال عمومی سببہ دائر تعریضات : یکیدن یا ایلی اقتصادی ایدر سی تمیر ایله مطلوبہ موافق بر حاله افرائی ممکنیدر تمیرات درجہ سی و مطالعہ مخصوصہ		حبس خانہ تک احوال عمومی سببہ دائر تعریضات : یکیدن یا ایلی اقتصادی ایدر سی تمیر ایله مطلوبہ موافق بر حاله افرائی ممکنیدر تمیرات درجہ سی و مطالعہ مخصوصہ	

حبس خانہ تک احوال عمومی سببہ دائر تعریضات : یکیدن یا ایلی
 اقتصادی ایدر سی تمیر ایله مطلوبہ موافق بر حاله افرائی ممکنیدر
 تمیرات درجہ سی و مطالعہ مخصوصہ

حبس خانہ تک احوال عمومی سببہ دائر تعریضات : یکیدن یا ایلی
 اقتصادی ایدر سی تمیر ایله مطلوبہ موافق بر حاله افرائی ممکنیدر
 تمیرات درجہ سی و مطالعہ مخصوصہ

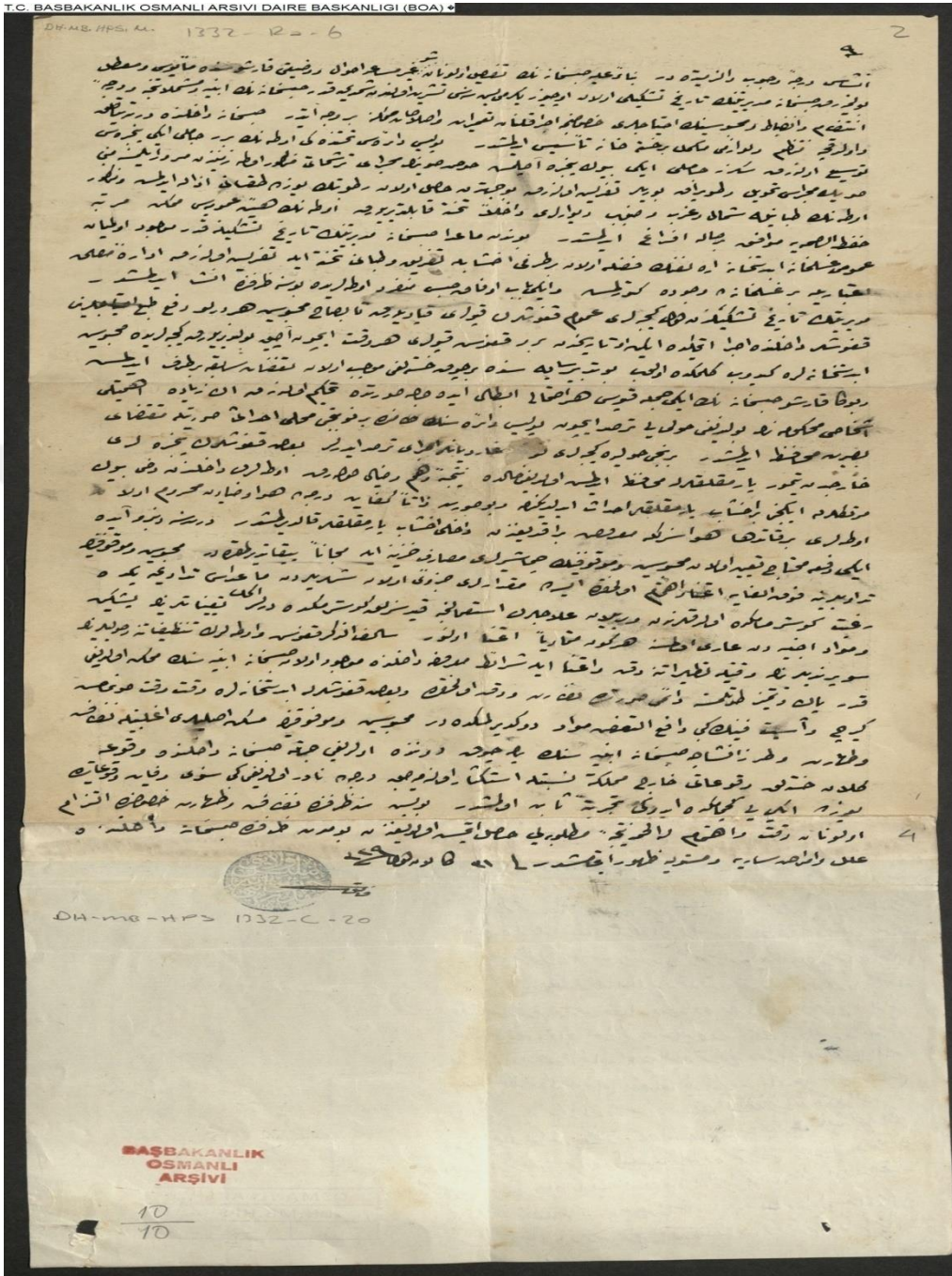
حبس خانہ تک احوال عمومی سببہ دائر تعریضات : یکیدن یا ایلی
 اقتصادی ایدر سی تمیر ایله مطلوبہ موافق بر حاله افرائی ممکنیدر
 تمیرات درجہ سی و مطالعہ مخصوصہ

حبس خانہ تک احوال عمومی سببہ دائر تعریضات : یکیدن یا ایلی
 اقتصادی ایدر سی تمیر ایله مطلوبہ موافق بر حاله افرائی ممکنیدر
 تمیرات درجہ سی و مطالعہ مخصوصہ

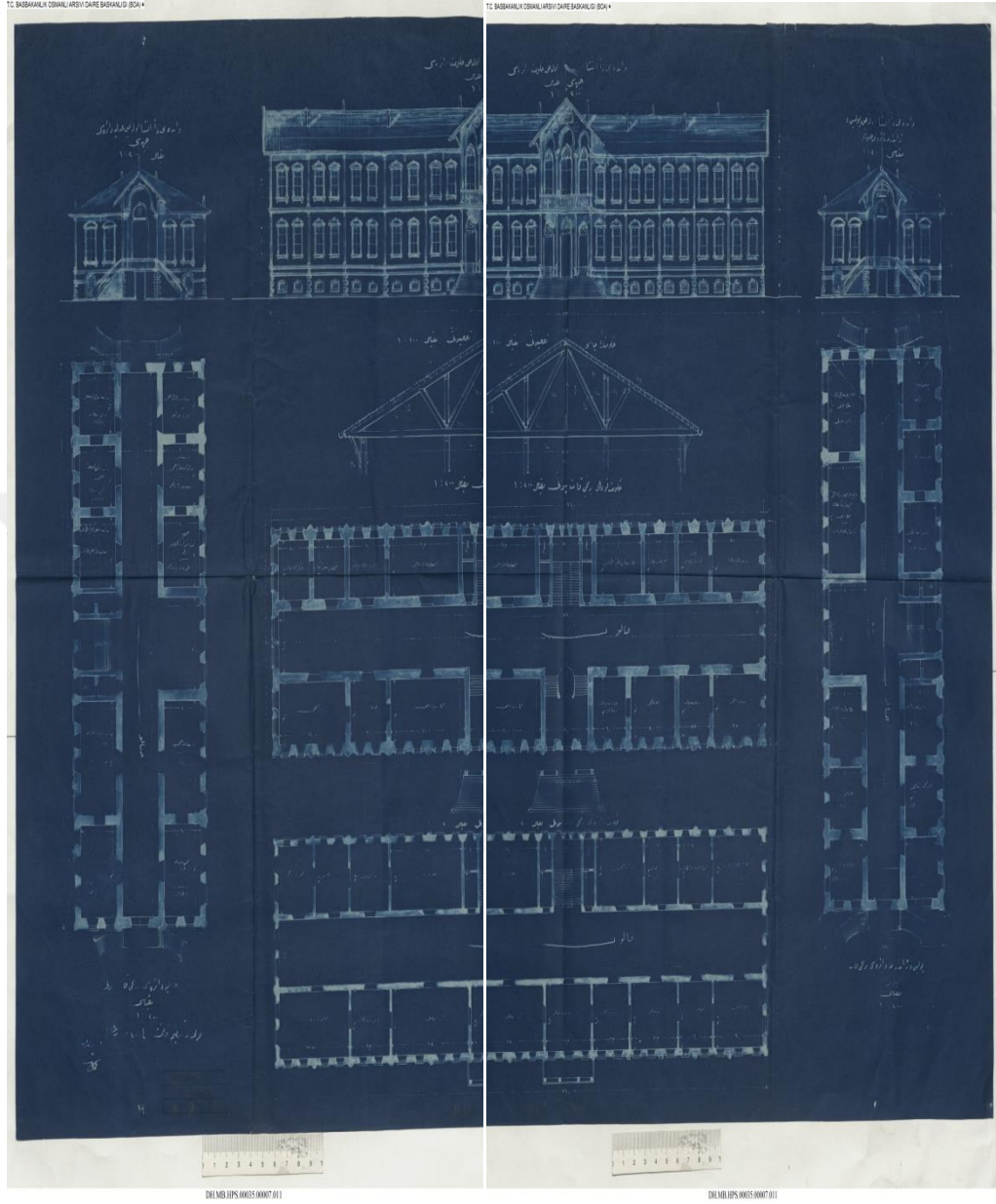
حبس خانہ تک احوال عمومی سببہ دائر تعریضات : یکیدن یا ایلی
 اقتصادی ایدر سی تمیر ایله مطلوبہ موافق بر حاله افرائی ممکنیدر
 تمیرات درجہ سی و مطالعہ مخصوصہ

حبس خانہ تک احوال عمومی سببہ دائر تعریضات : یکیدن یا ایلی
 اقتصادی ایدر سی تمیر ایله مطلوبہ موافق بر حاله افرائی ممکنیدر
 تمیرات درجہ سی و مطالعہ مخصوصہ

حبس خانہ تک احوال عمومی سببہ دائر تعریضات : یکیدن یا ایلی
 اقتصادی ایدر سی تمیر ایله مطلوبہ موافق بر حاله افرائی ممکنیدر
 تمیرات درجہ سی و مطالعہ مخصوصہ

EK4¹⁷⁸: Ahlat'ta Yapılması Tasarlanan Büyük Hapishane Yapısı

¹⁷⁸ BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.1, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912), BOA, DH.MB.HPS, 35/7, s.2, 9.Ş.1330 (24 Temmuz 1912)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Ad Soyad: Kibar İLİŞ

Uyruđu: T.C

Doğum Yeri ve Yılı: Hakkari/Yüksekova

E-posta : kubrailis5@gmail.com

Eğitim Derecesi

Kurum / Program Mezuniyet Yılı

Yüksek Lisans

Bitlis Eren Üniversitesi

2019

Lisans

Bitlis Eren Üniversitesi

2016

Lise

Şemsettin Onay Lisesi

2010

Yabancı Dili: İngilizce